

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE

DISSERTATIONES
XXII

LJUBLJANA
2014

ISSN 0560-2920
RAZPRAVE II. RAZREDA, 22
DISSERTATIONES CLASSIS II, XXII

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
CLASSIS II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

RAZPRAVE

DISSERTATIONES
XXII

LJUBLJANA
2014

SPREJETO NA SEJI
RAZREDA ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 23. MAJA 2013
IN NA SEJI PREDSEDSTVA
DNE 10. 6. 2013

UREDIL
ANDREJ INKRET

© SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

ZAMENJAVA – EXCHANGE
BIBLIOTEKA SAZU
NOVI TRG 5/I
1000 LJUBLJANA
SLOVENIJA

NASLOV UREDNIŠTVA – EDITOR'S ADDRESS
SAZU
NOVI TRG 3
1000 LJUBLJANA
SLOVENIJA

RAZPRAVE II. RAZREDA
DISSERTATIONES CLASSIS II
XXII

Izdala: Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Grafična priprava in tisk: Designpro d. o. o.

Naklada: 300 izvodov

Ljubljana 2014

KAZALO

POSVET O SLOVENŠČINI V VISOKEM ŠOLSTVU IN ZNANOSTI DVORANA SAZU, 6. MAREC 2013

Uvodni prispevki

<i>Niko Grafenauer</i> : Spraševanje o slovenskem jeziku	8
<i>Tadej Bajd</i> : Materni in tuji jezik na univerzah	11
<i>Marko Snoj</i> : Razmišljanje o jeziku visokega šolstva in znanosti v Sloveniji	13

Prispevki za diskusijo

<i>Peter Gosar</i> : Materinščina in jezik visokega šolstva ter znanosti	18
<i>Matjaž Kmecl</i>	21
<i>Alojz Kralj</i> : Slovenščina v visokem šolstvu, akreditacija in konkurenčnost	25
<i>Jože Maček</i>	29
<i>Janez Orešnik</i> : Pripombe h gradivu za posvet o slovenščini	30
<i>Boris Paternu</i> : Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti	31
<i>Miha Tišler</i> : Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti	32
<i>Jože Trontelj</i> : O etični rabi slovenščine v šolstvu in znanosti	34
<i>Saša Vuga</i> : O jeziku. Ali – kot svinja z mehoma (naslov ni izzivalen, kaže zgolj na ravnanje)	36
<i>Mitja Zupančič</i> : Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti	40
<i>Boris Paternu</i> : Evropa govori v razklanem jeziku	41
<i>Kajetan Gantar</i> : Kakšno osiromašenje!	43
<i>Janko Kos</i> : Vprašanje slovenščine	45
Sklepni poudarki	48

RAZPRAVE

<i>Janko Kos</i> : Sociologija slovenske literature: ljudsko slovstvo	50
<i>Zinka Zorko, Anja Benko</i> : Narečna členjenost v govorih štajerskih Slovencev v Avstriji	72
<i>Varja Cvetko-Orešnik and Janez Orešnik</i> : Natural Syntax: Exemplification	108
<i>Kajetan Gantar</i> : Dve pismi Božidarja Bajuka	131

**POSVET O SLOVENŠČINI V VISOKEM ŠOLSTVU IN ZNANOSTI
DVORANA SAZU, 6. MAREC 2013**

UVODNI PRISPEVKI

Spraševanje o slovenskem jeziku

Kadar govorimo o jeziku, se pogosto niti ne zavedamo, da s tem že označujemo tisto bistvo človeka, o katerem je govoril Aristotel, ko je zapisal, da je človek edino živo bitje, ki ima *logos*. To pa pomeni, da zna misliti in govoriti.

V vsem védenju o nas samih in o svetu smo že obdani z jezikom, ki je naš lasten. Naše *vraščanje* v podedovano jezikovno razlago sveta pa hkrati pomeni tudi naše *odraščanje* v svetu – od otroštva do starosti, od pamtiveka do tega časa, v katerem živimo. To je naša temeljna civilizacijska paradigma. V ta kontekst seveda spada tudi *lingua slovenica*.

S pojmom materinski jezik »ni označen le pradavni izvir jezika, ampak tudi njegovo nenehno organsko javljanje. Otrok postane človek v pravem pomenu šele, ko si prisvoji materin jezik«, ugotavlja Edvard Kocbek v eseju *Misli o jeziku* 1963. leta, le kratek vek pred tem, ko je na jugoslovanskem kulturnopolitičnem prizorišču izbruhnila afera v zvezi s »skupnimi jedri«. Kajti narod ni močan takrat, ko ne more skočiti iz svoje kože, ker ima svoj izvorni jezik za varno obrambno obliko, pravi Kocbek dalje, temveč je močan takrat, ko mu postane jezik suveren in tako rekoč osvojevalen izraz, ki z njim popolnoma sproščeno občuje s svetom. Vsak narod se mora prej ali slej poistiti s svojim jezikom, da mu postane nezamenljiv in kongenialen izraz, njegova najintimnejša resnica, njegova narava.

Vse povedano nima nobene zveze s purizmom, pač pa se nanaša na to, kako z jezikom in njegovo svetotvorno zmožnostjo očuvati našo nacionalno oz. etnično identiteto. Govorim o treh pglavitnih grožnjah, ki ji pretijo prav v območju jezika, imajo pa še dosti globlje eksistencialne in kulturne razsežnosti. Razporejам ju v naslednje tri dokaj otipljive pojavne komplekse, ki so čedalje bolj agresivno zaznavni v sedanjem zgodovinskem trenutku »slovenskega časa«.

Prvič: Večplastnost in večpomenskost v načinu sobivanja, ki označuje sodobno Evropo in izvira iz pretekle zgodovinske izkušnje, daje današnjemu globalizacijskemu trendu v svetu tudi tako imenovano glokalizacijsko vsebino. Se pravi, več ko je globalnega, več mora biti tudi individualnega, posebnega, različnega. Zato se eden od očetov globalizacijskega videnja sveta Roland Robertson nikoli ne naveliča poudarjati, da gre pri globalizaciji vselej tudi za *glokalizacijo*. Z drugimi besedami rečeno: globalizacija ne pomeni že kar avtomatično in enostransko tega, kar ta pojem označuje in je pogosto neusahljivi izvir nesporazumov o njem, marveč prihaja, prav nasprotno, v luči vsega, kar implicira, vselej tudi do novega poudarjanja lokalnega. Pri kulturni globalizaciji je zato najpomembnejša interakcija med partikularnim in univerzalnim polom, kar označuje skovanka *glo-*

kalizacija. Vse to pa ne velja zgolj za ekonomske, finančne, medijske, vojaške, medkulturne in druge povezave, ampak še posebej za duhovna razmerja, ki ob informacijskem povezovanju hkrati izpostavljajo tudi *perseitete*, samosvojesti. V tem smislu je še zlasti pomemben tisti temelj evropske etnokulturne različnosti, kakršnega predstavlja jezik, saj je jezik bistveno določilo nacionalne individualnosti in identitete.

Drugič: Kako v luči povedanega ne pritrditi italijanskemu pisatelju Italu Calvinu, ki v svojem harvardskem predavanju *Natančnost* pripoveduje o kužni epidemiji, kakršna se je zgrnila nad človeštvo v podobi jezikovne kuge, v kateri so se razgubile zmožnosti razločevanja in spoznavna moč besede (*logosa*), namesto tega pa v jeziku prevladujejo avtomatizmi in poplitvenost izraza, ki se zateka k splošnim, anonimnim, abstraktnim formulam in pomenskim razvodenitvam. Korenine te epidemije lahko iščemo v politiki, ideologiji, birokratski okostenelosti, homogenizaciji množičnih občil, šolskem razširjanju povprečne kulture, skratka, na vseh ravneh splošnega stanja duha današnje civilizacije.

A ne gre le za jezik, ampak tudi za podobe in predstave. Kajti živimo pod nenehno ploho podob, najmočnejša občila ne počnejo drugega, kakor da spremenjajo svet v podobe in ga množijo s fantazmagorijo zrcalnih iger: te podobe so večinoma brez notranje nujnosti, ki bi morala biti značilna za vsako podobo, kot oblika in pomen, kot moč, ki pritegne pozornost, kot bogastvo možnih pomenov. Večina tega oblaka podob se razblini v hipu, kakor sanje, ki v spominu ne puščajo sledi; ne razgubi pa se občutek odtujenosti in nelagodja. Morda pa inkonsistenca ni le v podobah ali jeziku; je v svetu. Kuga prizadene tudi življenje ljudi in zgodovino narodov, spreminja vse zgodbe v brezoblične, naključne, zmedene, v zgodbe brez začetka in konca.

Vse te anomalije so posledica tiste poljubnosti in normativne razpuščenosti, ki jo danes opažamo na različnih ravneh družbene in kulturne, ali še boljše civilizacijske poziture sveta, v katerem živimo. Alienacija je tako rekoč vseprisotna v našem načinu biti, saj je resnica biti prekrita in nadomeščena s smislom biti, ki se v družbenem življenju hiliastično udejanja z voljo do moči in samovoljo; ta pa vseskozi spregleduje resnico biti, ki je enkratna in nenadomestljiva s presežnimi ideologijami ali fantazmami, saj v sebi nosi tudi smrt.

Tega se zaveda tudi Noam Chomsky, ki se v svoji znameniti knjigi *Problems of knowledge and freedom* (1971, ponatis 2003) med drugim posveča tudi poslanstvu in civilizacijski vlogi jezika, še posebej v poglavju (oz. predavanju) z naslovom *Jezik in svoboda*. Svoje razglabljanje navezuje na izročila, ki so jih o jeziku in družbi zapisali nekateri pomembni evropski misleci – od Schellinga, Kanta, Rousseauja do Humboldta in Descartesa, če omenim samo nekaj imen, hkrati pa v svoji tenkočutni refleksiji nadvse prepričljivo aktualizira njihova spoznanja in ugotovitve. Na koncu predavanja pa vendarle prizna: »Zelo bogata tradicija

pojmuje jezik kot ogledalo mišljenja. Nedvomno gre pri tem za določeno resnico in koristno spoznanje. Premišljevanje o ‚jeziku in svobodi‘ me ne bega nič manj kot takrat, ko sem začel. In še vedno me enako vznemirja. V mojih zamišljenih in zgolj skiciranih izjavah zijajo tako velike vrzeli, da se lahko vprašamo, kaj sploh ostane, če odvezemo metafore in neutemeljeno ugibanje. (...) Rad bi verjel, da bo poglobljeno preučevanje določenega dela človeške psihologije, to je človekovega jezika, veliko prispevalo k humanistični družbeni znanosti, ki bo služila kot podlaga za družbeno delovanje.«

Tretjič: Te stavke razumem tudi kot napotilo za naše današnje razpravljanje, ki bo z zornega kota jezika in njegove javne rabe nujno spregovorilo tudi o duhovnem stanju slovenske družbe in vlogi kulture, ki nam jo predstavlja jezik. Kaj hočem reči? To, da moramo slovenski jezik jemati za svoje nezamenljivo etnokulturno izročilo, ki ni združljivo z nobeno neoliberalistično poljubnostjo, pač pa je slovenska usodna zaveza. Dokler smo slovenska nacija, ki se je pred 22 leti zavarovala tudi z lastno državo, se tej zavezi ne moremo odpovedati v imenu nobene globalizacijske fantazme, pa naj bo ta ideološkega ali ekonomističnega značaja.

Materni in tuji jezik na univerzah

V drami Kranjski komedijanti je akademik Bratko Kreft položil v usta barona Žige Zoisa naslednje besede: »Jest lubim to špraho, kir je špraha moje lube mate-re! Naša velika skrb je in ostane, de jo na noge spravimo, da bo tudi v bukvah vse lepote, kunšti in vučenosti tiga sveta vun povedati mogla.« Danes je »ta špraha« eden uradnih jezikov Evropske unije in ima edinstven položaj med jeziki v vsej svoji zgodovini. Vseeno pa v zvezi z rabo slovenskega jezika na univerzah obstaja skrb, da lahko postane jezik, v katerem nekatera področja ne bodo več razvijala slovenskih poimenovanj in bo sporazumevanje potekalo le še v tujem jeziku.

Univerza v Ljubljani je v svojo strategijo (2012–2020) zapisala, da bo povečala ponudbo svojih izobraževalnih programov v tujih jezikih ob hkratni skrbi za razvoj slovenskega znanstvenega jezika. OECD pripisuje glavni razlog za nizko privlačnost Slovenije kot mednarodne raziskovalne dežele prav ekskluzivni rabi slovenščine kot jezika poučevanja. OECD naši vladi priporoča, da umakne člen o učnem jeziku iz Zakona o visokem šolstvu. Na slovenskih univerzah imamo manj tujih študentov kot drugod v Evropi. Vpis na naše univerze se v splošnem manjša. Slovenski dijaki in študenti vse več odhajajo na tuje univerze.

Privabiti več tujih študentov ni zgolj dobiček, ampak tudi čast za univerzo. Prvi potrebni korak v internacionalizaciji univerze vidim v pripravi učnega gradiva, to je skript in učbenikov, v maternem in tujem jeziku. To naj bi bil nadomestek za ločena predavanja v maternem in tujem jeziku, ki jih predpisuje zakon. Jasno je, da slovenski predavatelj ne bo predaval v tujem jeziku izključno slovenskim študentom. Kadar je tujih študentov malo (današnje stanje), lahko predavatelj opravi svoje delo ob konzultacijah in pripravljenem učnem gradivu v tujem jeziku. Kadar je v predavalnici polovica slovenskih in polovica tujih študentov, pa menim, da slovenski predavatelj lahko uči v tujem jeziku. Hkratna uporaba materinščine in tujega jezika ne pomeni problema pri praktičnem projektne delu, ki na mnogih fakultetah predstavlja pomemben del poučevanja. Od doktorandov običajno zahtevamo objavo v mednarodni reviji s faktorjem vpliva. Torej bi bila disertacija lahko napisana v slovenščini. Posebno veljavo doktoratu pa daje tuji izpraševalec. Tedaj naj disertacijo v tujem jeziku spremlja obsežen povzetek v slovenščini.

Ob uporabi tujega jezika in slovenščine na univerzah je potrebno večjo pozornost posvetiti strokovni terminologiji. Na tem področju imamo Slovenci lepo zgodovino. Prvi slovenski strokovni izrazi so nastajali v drugi polovici devetnajstega stoletja v knjigah Slovenske matice. Tudi sedanost je vzpodbudna. V

sodelovanju znanstvenikov z raznih področij in specialistov za terminologijo z ZRC SAZU nastajajo številni terminološki slovarji. Zanimiv je predlog (Andrej Šmalc, *Posvet o slovenskem jeziku*, SAZU, 2008), ki pravi, da naj bi imela vsaka fakulteta svojo terminološko komisijo, sestavljeno iz predavateljev posameznih predmetov, ki bi skrbela za razvoj terminologije na svojem področju. Podobno misel o »terminološkem koordinatorju« najdemo tudi pri Švedih. Morda bi bilo primerno, da bi od doktorandov zahtevali v dodatku k disertaciji kratek »terminološki slovarček«, v katerem bi bili navedeni vsi izrazi, katerih prevodi so jim predstavljali težave. Slovensko strokovno poimenovanje pa se razvija tudi na slovenskih konferencah in v slovenskih revijah. Slovenci na slovenskih strokovnih konferencah predavamo slovensko, tujci v angleščini. Povzetki slovenskih referatov so natisnjeni tudi v angleščini in tujih v slovenščini. Samo slovenske znanstvene revije, ki izhajajo pretežno v angleščini, so uspele pridobiti faktor vplivnosti. Pomembno vlogo pri ustvarjanju novih strokovnih izrazov pa predstavljajo tudi strokovne in poljudne znanstvene revije.

Razmišljanje o jeziku visokega šolstva in znanosti v Sloveniji

Uvedbo angleškega učnega jezika v visoko šolstvo bi kazalo pretehtati s stališča dolgoročnejših učinkov, ki bi jih ta korak prinesel za slovenstvo. Napoved temelji na primerljivih jezikovnih premikih pri drugih narodih. Učinki so ovrednoteni v luči najmanjšega skupnega imenovalca slovenskega nacionalnega programa, ki sestoji iz namere, najkrajše izražene pri Trubarju: *stati inu obstatu*.

Zamrtje enega področja jezika povzroči zamrtje njegovega drugega področja. Ta proces se odvija po načelu padajočih domin do izumrtja jezika v celoti. Ker je jezik znanosti in visokega šolstva najbolj pretanjena in najbolj natančna oblika jezika (Orešnik), lahko to področje metaforično imenujemo njegovo glavo. Neomejeno ali neregulirano uvedbo angleškega učnega jezika v naše visoko šolstvo bi zato lahko primerjali s presaditvijo glave. Tak korak bi pomenil pospešeno jezikovno umiranje, ki bi se ob nespremenjenih kulturnih tokovih v naslednjih generacijah najverjetneje dopolnilo po vzgibu, opisanem proti koncu naslednjega odstavka.

Evropsko razsvetljenstvo z vpeljavo nacionalnih jezikov v šolstvo in druge prestižnejše govorne položaje ni povzročilo samo razcveta že obstoječe jezikovne raznolikosti, temveč tudi razcvet predvsem naravoslovnih in tehniških znanosti. Razlog temu gre iskati v dejstvu, da je posamezniku v maternem jeziku dopuščena bolj pretanjena, ostrejša in prodornejša, predvsem pa bolj ustvarjalna misel kot v tujem jeziku. Povratek v stanje, v katerem bi bil za strokovno in poglobljeno razmišljanje namenjen tuj, tokrat angleški jezik, bi imel neizogibno posledico, da bi bilo pretanjenega, poglobljenega in ustvarjalnega razmišljanja med govorniki, katerih materni jezik ni angleščina, manj kot med tistimi, katerim to je. Na konkurenčnem trgu ustvarjalnega znanja bi se zato znašli v podrejenem položaju, ki bi ob nespremenjenih kulturnih okoliščinah tlakoval pot postopnemu prehajanju na angleški materni jezik. Srednješolci bi namreč v želji po čim boljši pripravi na univerzitetni študij pričakovali pouk v angleškem učnem jeziku tudi na srednješolski ravni. In tako dalje prek osnovne šole in vrtca do materne jezika.¹ Glede na opisani najverjetnejši končni učinek neomejenega uvajanja

¹ Razkroj bi potekal ne samo po tej poti, temveč tudi po več stranskih. Naši izobraženci bi v medsebojni strokovni komunikaciji na določeni stopnji začeli govoriti angleško, saj slovenskega strokovnega jezika ne bi znali. O strokovnih rečeh sčasoma ne bi več znali govoriti in pisati slovensko niti na poljudni ravni, zato bi se v poljudni publicistiki in v medijih, kot sta televizija in radio, kmalu začeli pojavljati strokovni komentarji v angleščini. Tudi zdravniki bi zahtevnejšim

angleškega učnega jezika v visoko šolstvo bi ta korak pomenil začetek obdobja, imenovanega protirazsvetljenstvo.

Slovenci se od drugih narodov razlikujemo predvsem po svojem jeziku, ki nam omogoča specifične slovenske vrednote in pogled na svet. Slovenci smo torej Slovenci le, dokler je naš materni jezik slovenščina. Potujčeni potomci naših rojakov v zamejstvih in izseljenstvu se namreč večinoma nimajo več za Slovence, temveč kvečjemu priznavajo svoje slovensko poreklo. Zamrtje slovenskega maternega jezika, ki bi ga pospešilo uvajanje angleškega učnega jezika v naše šolstvo, bi bilo torej enako ukinitvi slovenstva in s tem v temeljnem nasprotju z najmanjšim skupnim imenovalcem slovenskega nacionalnega programa.

Nacionalne institucije so bile ustanovljene za zagotovitev trajnostnega razvoja našega naroda. Živimo v nemirnih časih preurejanja sveta, ko kulturnih trendov ni mogoče z gotovostjo napovedati. Kaj ko² bo navdušenje nad angleščino v naslednjem stoletju ali dveh splahnelo, kakor je v preteklih stoletjih pri nas že splahnelo navdušenja nad latinščino, kasneje nemščino in proti koncu 20. stoletja nad srbohrvaščino, mi pa ostanemo brez polnokravnega jezika, ki nas opredeljuje kot narod in v katerem domuje naša misel?³ Odločitev za angleški učni jezik našega šolstva bi naši zanamci verjetno označili za kulturno pomoto, kakor bi tudi mi za kulturno pomoto označili namero izpred sto in več let, po kateri naj bi na novoustanovljeni slovenski univerzi nekatere stroke poučevali v hrvaščini oziroma nemščini, češ da slovenščina ni dorasla njihovim vsebinam.

Dalje se moramo vprašati, kakšna bi bila angleščina, ki bi se začela množično uporabljati na Slovenskem. Izkušnje narodov, ki so ta korak storili v preteklosti,⁴ nas učijo, da bi bil to jezik z angleškim besedjem, poenostavljeno slovnico in močnim substratnim vplivom slovenščine. Bila bi torej lingva franka, ki bi ob zamiranju slovenščine prehajala v kreolski jezik. Bila bi to, kar je neuradno edini uradni jezik Evropske unije: slaba angleščina.

Med slovenskim in angleškim jezikom ni tako globokega kulturnega prepada, ki bi upravičeval zamenjavo našega maternega učnega jezika s tujim, saj je »slovenščina odprta za oblikovanje resnice v vseh stvarnih položajih« (Kocbek).

---

pacientom težko razložili potek zdravljenja drugače kot v jeziku, v katerem so se naučili svojega poklica. Primerljiv proces se je na Irskem začel in domala dokončal v 19. stoletju.

² Časovni veznik »ko« in ne pogojni »če« je tu uporabljen zato, ker doslej še nobena lingva franka ni ostala v veljavi za vedno.

³ Prava domovina je v resnici jezik (Humboldt) in govoriti ter misliti v svojem jeziku je del osvoboditve (Hegel).

⁴ Izjeme niso niti so najbližji sosedje Velike Britanije, Irci, Nizozemci in Skandinavci. Irska angleščina, sicer materni jezik večine Ircev, vsebuje mnogo prvin, ki jih ne pozna nobena druga angleščina – zato je tudi ta v temelju kreolski jezik. Nizozemci in Skandinavci pogosto presenečijo z zelo dobro angleščino, vendar ob tem delajo jezikovne napake, ki jih ne bi naredil noben materni govorec.

Če želimo, da bo tako tudi v bodoče, moramo nekaj skrbi posvetiti tudi razvoju materinščine, to pa v prvi vrsti dosežemo z razvijanjem njenega najbolj ustvarjalnega dela, tj. jezika znanosti in visokega šolstva. Skrb za terminologijo (domačo ali prevzeto) je sicer nujni pogoj, ki pa sam po sebi ne zadošča, saj morajo termini živeti v govornem in pisanem strokovnem in akademskem jeziku, ki se obnavlja in razvija skozi generacije izobražencev ustreznih usmeritev in ki prek poljudnejših vsebin prodira tudi do širših plasti govorcev slovenskega jezika.

Internacionalizacija visokega šolstva je dejstvo, ki danes prerašča v množičnost, zato je regulacija jezikovne politike na tem področju nujna. Vztrajanje zgolj pri slovenščini nas bi pripeljalo v akademsko osamo, neregulirano uvajanje angleščine pa v zaton narodne identitete, zato je treba najti način, ki bo hkrati zadovoljil izzive današnjega časa in zagotovil trajnostni razvoj slovenskega naroda.

Raziskava je pokazala, da se je ob primernem jezikovnem izobraževanju tuj predavatelj sposoben naučiti slovenščine do stopnje, ki zagotavlja nemoten študijski proces, v štirih letih, tuj študent pa lahko nemoteno spremlja predavanja v slovenščini že po enem letu. Angleščina kot lingva franca⁵ je pri splošnem sporazumevanju potrebna, ni pa rešitev niti za poglobljeno razmišljanje niti za tiste tuje predavatelje in bodoče izobražence, ki nameravajo dlje časa delovati v Sloveniji. V našem šolstvu moramo zato ohraniti poučevanje v slovenskem jeziku na vseh stopnjah. V danem zgodovinskem trenutku bi za zagotovitev zelene stopnje internacionalizacije visokega šolstva kazalo določiti naslednje izjeme. (1) Zaključna dela (diplome, magistrska dela, doktorate) lahko tuji študenti pišejo v angleščini. (2) Uvedejo se posebni moduli v angleščini za tuje študente, katerih predmete bi lahko izbirali tudi domači študenti. (3) Uvede se koncept diferencirane večjezičnosti po tujih zgledih, ki predvideva, da je jezik visokošolskega študija slovenski, da pa se slušateljem, ki slovenščine ne razumejo zadosti dobro, ponudi simultani (po možnosti strojni) prevod v angleščino z orodji, prilagojenimi posameznim strokam; prosojnice in drugo študijsko gradivo so praviloma dvojezični, slovenski in angleški, v angleščini lahko potekajo tudi konzultacije s tujimi študenti. (4) Na ravni doktorskega študija se univerzam prepusti avtonomna jezikovna politika ob upoštevanju ustavnih in zakonskih omejitev ter splošnega načela, da naj v primeru individualnega poučevanja slovenski profesor slovenskemu študentu ne predava v tujem jeziku. Ob tem je treba (1) določiti obvezni obseg izvajanja visokošolskih programov v slovenskem jeziku, in ne tega v celoti prepustiti univerzam, (2) na visokošolski strokovni ravni zagotoviti učenje strokovne sloven-

⁵ Gostujoči študenti in predavatelji pri nas praviloma niso materni govorniki angleškega jezika. K nam najpogosteje prihajajo študenti in predavatelji iz sredozemskih, balkanskih in slovanskih držav, ki le izjemoma govorijo angleško bolje od evropskega povprečja. Upoštevajoč višino dohodka univerzitetnega učitelja pri nas, tudi v prihodnosti ni pričakovati večjega dotoka zares kakovostnih predavateljev z angleškim maternim jezikom.

ščine, kontrastivne terminologije in kontrastivnega strokovnega ter znanstvenega pisanja, ob tem pa poskrbeti tudi za ustrezno obvladovanje strokovnega sporazumevanja v drugih jezikih za visokošolske učitelje in študente, in (3) spodbujati kakovostno objavlanje znanstvenih izsledkov v slovenskem jeziku.

Ta način je narodotvoren, saj ohranja trajnostni razvoj slovenskega naroda in ga bogati s tradicionalno ter že pregovorno vrednoto večjezičnosti, skrbi za to, da se bodo tisti pripadniki drugih narodov, ki so se odločili delovati v naši državi, naučili našega jezika, hkrati pa zagotavlja polnokrvnost slovenščine in s tem slovenskega naroda tudi v prihodnje, ko bodo morda prevladali drugačni kulturni tokovi.

PRISPEVKI ZA DISKUSIJO

Materinščina in jezik visokega šolstva ter znanosti

Razprava o uporabi slovenščine in tujih jezikov na naših univerzah in v znanosti se mora najprej otresti emocionalnih primesi, če naj privede do kolikor toliko sprejemljivih zaključkov za vse. Diskusije o tem vprašanju v slovenskem prostoru sploh niso nove. Spominjam se ene še pred osamosvojitvijo, na kateri je univerzitetni učitelj nastopil s tezo, da je treba prepovedati objavljane člankov v angleščini zato, ker s tem podpiramo kapitalizem.

Materni jezik je za večino ljudi osnova za nemoten razvoj osebnosti in lastnega miselnega sveta. Redki lahko v tujem jeziku izrazijo svoja najgloblja občutja, fantazije, doživetja in predstave. Jezik leposlovja je materinščina.

Jezik znanosti pa je zelo osiromašen primerek jezika, pa naj ima za osnovo materni ali tuj jezik. Uporablja se za zapis in posredovanje dognanj raziskovalnih razmišljanj in dosežkov. Omeniti moramo posebnost jezika v znanosti. Tu mora biti posamezen pojem ali predmet praviloma poimenovan le z enim izrazom. S tem se v jeziku izgubi večpomenskost besed in barvitost izražanja. Omogočeno pa je natančno in nedvoumno tolmačenje in sporočanje.

Bistveno za jezik v znanosti je v omogočanju komunikacije z drugimi znanstveniki, in to ne glede na njihov materni jezik. Interes za komunikacijo je v znanosti vedno obojestranski, to je med avtorjem zapisa in bralcem. Znanstvena dela, ki obležijo v knjižnicah in jih nihče ne vzame v roke, ker so napisana v jeziku, ki ga obvlada le malo znanstvenikov široko po svetu, predstavljajo le izgubo vloženega truda in sredstev. Zato se je za jezik v znanosti nekdanj uporabljala latinščina, potem pa so to vlogo za kratek čas prevzeli jeziki nekaterih velikih narodov (nemščina, francoščina, angleščina). Sedaj pa prevladuje angleščina.

Imamo jezike, ki so še bolj osiromašeni. To so programski jeziki z zelo skopim besednim zakladom, pač pa z zelo natančno skladnjo in pravopisom. Namenjeni so za pisanje ukazov v programih za razne elektronske naprave. Človek lahko bere in pravilno razume tekst, ki ima polno slovničnih, pravopisnih in tiskarskih napak. Prevajalniki programskih jezikov v strojni jezik tega ne zmorejo.

Vprašanje rabe slovenščine in tujih jezikov na naših univerzah in v znanosti je večplastno in nanj ni enostavnega odgovora. Tudi postavljanje obveznih pravil glede rabe ne vodi do zaželenega cilja ohranjanja slovenščine kot jezika, v katerem se je mogoče enakovredno z drugimi jeziki izražati na vseh področjih človekovega duhovnega sveta, udejstvovanja in razmišljanja.

Podal bom le nekaj osebnih mnenj in predlogov, za katere pa se ne bom čudil, če jih je že povezil čas.

1. Predavanja, seminarji in izpiti slovenskih predavateljev na univerzi naj bodo v slovenščini. Slovenci se izobražujemo v slovenščini od osnovne šole naprej. S tem pridobimo vsaj nekaj občutka za lep in slovnično pravilen jezik. Redki so slovenski predavatelji, ki znajo govoriti v lepem tujem knjižnem jeziku. Poleg tega bo še dolgo večina slušateljev slovenskega rodu.

2. Gostujoči tuji predavatelji naj predavajo v svojem ali kakem drugem jeziku, če ga večina poslušalcev razume. To pa ne velja za stalno nastavljene tuje predavatelje. Ti se morajo v doglednem času naučiti slovenščine in v njej predavati.

3. Doktorska dela naj imajo dva dela. Glavni del je v slovenščini in podaja v celoti tematiko doktorata. Glavnemu delu je priložena verzija doktorskega dela v tujem jeziku v obliki samostojne razprave, eseja ali članka. Ta del nikakor ne sme biti le kratek povzetek dela. Mora zadoščati za to, da bralec dobi podrobno informacijo o ciljih, vsebini in rezultatih doktorske raziskave. Običajno bo verzija v tujem jeziku sicer nekoliko krajša od slovenskega dela, ker je običaj, da imajo doktorska dela obširnejši uvodni del, ki podaja trenutno stanje na obravnavanem področju. Delu doktorskega dela, ki je v tujem jeziku, se ne moremo izogniti, ker je namen objave raziskovalnih spoznanj obveščanje svetovne strokovne javnosti.

4. Zapis doktorskih del v slovenskem jeziku ni izguba časa. Ne predstavljam si, da bi nekdo, ki ne zna napisati lepega in logično zgrajenega teksta v slovenščini, napisal ustrezen spodoben tekst v drugem jeziku.

5. Zagovori doktorskih del so lahko v izjemnih primerih tudi v tujem jeziku, če je eden od mentorjev kandidata tuji profesor.

6. Pri pouku na univerzi je priporočljiva uporaba čim več tujih učbenikov. Mnenje, da naj bi obstajal za vsak predmet slovenski učbenik, se mi zdi zgrešeno. Študente moramo čim prej naučiti samostojnega iskanja literature in študija po njej. Tako ne bodo vklenjeni v miselni kalup in znanje svojega trenutnega učitelja.

7. Slušatelje je treba že med študijem navaditi strokovnega pisanja in nastopanja v tujem jeziku.

8. Za objavljanje rezultatov znanstvenih raziskav v slovenskih znanstvenih revijah in drugih ustreznih publikacijah morajo, kar se tiče jezika, veljati isti kriteriji kot v mednarodnih publikacijah zahodnega sveta za zadevno področje. Pri tem mora veljati osnovno merilo, po katerem doseže objavljanje svoj namen le tedaj, če je jezikovno dostopno večini raziskovalcev v svetu na zadevnem področju.

9. Za uvajanje in nadzor nad slovenskimi terminološkimi izrazi morajo skrbeti predvsem posamezna strokovna združenja ob sodelovanju z jezikoslovci. Pretiravanja v smeri, da mora imeti prav vsak strokovni pojem ali objekt proučevanja slovensko poimenovanje, niso upravičena. Zakaj bi na silo iskali slovensko inačico imena za rastlino, ki raste v pragozdu Južne Amerike, ko niti izšolan botanik ne bo znal poimenovati vseh rastlin, ki rastejo na nekaj kvadratnih metrih

cvetočega slovenskega travnika. V cvetličarnah smo kar zadovoljni, če nam prodajalec ali prodajalka pove latinsko ime za kupljeno rastlino. Še bolj pa to velja za zdravniške izvide, ki so polni latinskih izrazov. S tem nam zdravniki dejansko rešujejo življenja, ko se znajdemo v nepredvidljivih situacijah.

Na naravoslovnih področjih, v tehniki in zdravstvu je po mojem mnenju kar dobro poskrbljeno za slovensko strokovno izrazoslovje. Tudi raba lepih slovenskih izrazov v vsakdanjem življenju se je marsikje lepo uveljavila. Ko peljemo avto k mehaniku, se nam ni treba več pogovarjati v žargonu, ki ima poreklo v nemščini.

Za humanistična in družboslovna področja pa težko rečem karkoli. Morda je popolnoma napačen vtis, ki ga naredi občasen kratek vpogled v tiskane prispevke s teh področij, da se tu uporablja dosti več tujk in latinskih izrekov pri stvareh, ki bi se dale povedati v preprostem in vsem razumljivem jeziku.

10. Ob razpravi o rabi slovenščine na univerzah in v znanosti se je težko izogniti vprašanju, kaj je slovenski knjižni jezik. Imamo sicer obsežen slovar knjižnega jezika, ki ga je izdala SAZU. Vendar se je od tedaj marsikaj spremenilo. Nastala je kopica novih izrazov in marsikatero staro poimenovanje je razširilo ali spremenilo svoj pomen. Možnosti tiskanja besedil pa so postale neomejene. Z majhnimi stroški lahko vsak postane tiskarnar in izdajatelj. Pogostost pojavljanja istega izraza v tiskanih besedilih in medijih ne more biti več odločujoči kriterij za sprejetje v zakladnico slovenskega knjižnega jezika.

Razmisliti moramo tudi o umestnosti uporabe tujk, kadar so na razpolago popolnoma enakovredni slovenski izrazi. Kot primer in v opozorilo o vplivu spreminjanja pomena nekaterih tujk na njihovo vedno bolj pogosto rabo naj bo naslednja humoristična pripomba: ko smo bili *narod* nas niso hoteli sprejeti v Združene *narode*, po osamosvojitvi pa smo zamenjali spol in postali *nacija*; ovir za sprejetje v Združene *narode* ni bilo več.

11. Spodbujanje prevajanja tuje strokovne literature in učbenikov v slovenščino – da ali ne? Kadar gre za širok krog uporabnikov, je odgovor da. Sicer pa le v primeru, ko bi jezikovna ovira to zahtevala. Branje v originalu je vedno neprimerno boljša izbira.

Menim, da slovenščina zaradi omejene rabe tujih jezikov na naših univerzah ni ogrožena. Glavna grožnja za izumrtje slovenskega jezika je v tem, da kmalu ne bo več Slovencev na današnjem slovenskem ozemlju. Po zadnji oceni je v Sloveniji okoli 2.056.000 prebivalcev. Zaradi majhne rodnosti, ta je le 1,56, bi bilo brez priseljevanja v Sloveniji leta 2050 le še okoli 1.650.000 prebivalcev, leta 2100 pa že pod 1 milijon. Primanjkljaj bodo seveda zapolnili priseljenci. Zgubili pa bomo legitimno pravico, da od njih zahtevamo integracijo v avtohtono slovensko narodno skupnost.

V tej razpravi bi se rad oglasil z nekoliko nenavadnim pogledom:

Prepričan sem, da se je najodločilnejši dogodek v obstajanju in rabi slovenskega jezika zgodil s Trubarjem, vendar niti ne toliko na jezikovni, kolikor na teološki ravni. S sklicevanjem na svetega Pavla je namreč Trubar razglasil slovenščino za božji jezik; prav tako božja stvaritev je kot latinščina, aramejščina, nemščina ali kot vsi drugi jeziki – nobeden ni nastal mimo božje volje in božjega namena. Seveda je takšen bil tudi splošni evangeličanski odnos do jezika: jezik so povzdignili v teološki, če ne kar religiozni pojem. Pri tem je popolnoma vseeno, ali jih je k temu spodbujal odpor do rimokatolištva ali kaj drugega.

Vsekakor pa je bila posvetitev slovenščine varovalka pred siceršnjo ranljivostjo, kakršna spremlja majhnost oziroma maloštevilnost in ki se je je sicer vsaj malo zavedal tudi Trubar (pri preštevanju Slovencev po deželah nam je bržkone tudi s tem kontekstom prištel »bezejake«/zagorske kajkavce; da bi nas bilo več).

In res spremlja ves nadaljnji razvoj Slovencev pritajen ali kar glasen strah pred dejstvom, ki mu tehnično lahko rečemo »kritična masa« (tistih, ki uporabljamo slovenščino in smo z njo kulturno zaznamovani): ali nas je sploh dovolj, da lahko obstanemo, ali da vsaj kolikor toliko normalno funkcioniramo. Zgodovina pred slovensko reformacijo govori, da zaradi pandemij, vojn, lakot in drugih ujm nismo samo enkrat še komaj obstali na preživetvenem robu. – Kasneje je iz ohranjene Prešernove korespondence mogoče precej dobro zaznati, da je tudi on sledil Trubarjevi logiki, le da je spremenil religijske simbole – vrhovna instanca stvarstva, pantokrat, mu je v smislu panteističnih nazorov postal pač *to pan*. Znana je njegova izmenjava mnenj o tem z Vrazom – ne samo v »vinsko odkritosrčnem« pripisu k nekemu Smoletovemu pismu 1840, temveč še bolj iz nekega Vrazovega pisma, ki je tako zelo značilno za del vsega nadaljnjega, tudi današnjega, razmišljanja o našem jeziku, da ga je del v prevodu najbolje kar navesti:

Ne glede na deroči vpliv germanstva v Gornji Iliriji manjka podlaga za možnost razcveta osamljenega slovenstva. Povej mi, koliko je med milijonom Slovencev kupcev kakšnega znanstvenega ali beletrističnega dela v domačem narečju? In koliko jih utegne biti v prihodnosti pri še tako vročem upanju? Nikoli toliko, da bi bilo mogoče kriti stroške za tisk, še manj pa toliko, da bi slovenski pisatelj mogel pošteno živeti od prihodkov svojih del. Dokler literati kakšnega jezika ne morejo gojiti niti takega upanja, tako dolgo ne more biti take književnosti. Kultura vsakega jezika, ki bi želela kaj pomeniti v svetu, se mora opirati na vsaj pet do šest milijonsko ljudsko množico. Madžari imajo tri do štiri milijone prebivalcev, in vendar ne glede na svoje veliko bogastvo in največje žrtve bogatinov ne morejo doseči nikakršnega pomena. Če se ozremo po manjših evropskih ljud-

stvih, po Portugalcih, Nizozemcih, Dancih in tako naprej, kakšno vlogo vendar igrajo na področju umetnosti in književnosti ne glede na vse svoje Camðense in tako naprej. In so vladajoči narodi, kaj pa bi potem mogli mi, Vendi, ki služimo tujcem? – Nam, Gornjeilircem potemtakem ne preostane nič drugega, kakor da se ... pridružímo svojim bratom na jugu, kar nas ne bo stalo ne vem kakšnih naporov. (15. dec. 1840).

V primerjavi s Trubarjem in Prešernom je pri Vrazu na prvi pogled opazno, da svojo opredelitev gradi na popolnoma drugačnem, statističnem in celo tržnem pojmovanju jezika; tudi pri jeziku kot pri vsem drugem je treba misliti, kaj se spleča in kaj ne. Jezik ni dan od Vsemogočnega (*to pan, Stvarnik*), ki naj bi že vedel, zakaj ga je ustvaril, temveč je predmet človeškega odločanja. Zato se lahko tisti, ki ga uporablja, mirno in kadarkoli odloči, da ga pač ne bo rabil in bo rajši uporabljal kak drug jezik. Če se je tako imenovanih *Gornjeilircev/Slovencev* preštelo in naštelo premalo, se bodo pač pridružili *bratom na jugu*, kar jih po Vrazovem prepričanju niti *ne bo stalo ne vem kakšnih naporov*. Kakšne ontološke ali religiozne zadrege neki, jezik je orodje za tukajšnji svet in za poslovanje v njem! – Res je Levstik skupaj s precejšnjim delom Evrope vročično vzklikal, da je bistvo naroda predvsem v njegovem jeziku, vendar je bilo obenem več kot jasno, da obstaja tudi med Slovenci že takrat še en, drugačen, izrazito pragmatičen jezikovni nazor. – Izoblikovala se je svojevrstna nazorska dihotomija, dvojnost. Dokler je nad vsem kraljevala narodna politika, utemeljena z *narodom* kot menzuro, kar je z različnimi upadi in vzponi trajalo vse do 1991. leta (malce pritajeno pa tudi potem), je moral jezikovno nazorski pragmatizem Vrazove vrste ostajati v defenzivi. – Ilirce in Panslovance, ki so sicer prav tako po božje (čeprav politično) verjeli v jezik kot eshatološko danost, so zmeraj spet uspeli stisniti ob rob.

Problem pa se je odprl ob prvih osamosvojitvenih korakih po prvi svetovni vojni (ob ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev 1918) – še posebej z ustanavljanjem slovenske univerze, in je bil skoraj samoumeven. Oblikoval se je z vprašanjem, ali so jeziki različnih znanosti v slovenščini toliko razviti, da je mogoče z njimi sporočilno oblikovati tudi najzahtevnejša dognanja. Ker sta se glede univerze takrat že tudi sicer pojavila dva organizacijska koncepta – zagrebško-slovenski, po katerem naj bi bila slovenska univerza kar v Zagrebu, kot nekakšen privesek zagrebške, ter ljubljansko-slovenski – so iskali primerne jezikovne rešitve v srbohrvaško ter v (slovensko) nemško smer. Zlasti naravoslovni del nove univerze z rektorjem Plemljem vred je vztrajal pri stališču, da so znanja v kasnejših letnikih prezahtevna za slovenščino. Ker je zamisel o zagrebški različici slovenske univerze razmeroma hitro propadla, je ostal pri življenju ljubljanski, to je slovensko-nemški koncept študija z nemščino v višjih letnikih (nekaj fakultet je v precejšnji meri zato ostalo tudi torzo, samo s prvima dvema

letnikoma, pa z vročičnim terminološkim delovanjem: pač da ne bi kasneje kdaj kdo morebiti očital pomanjkanje strokovnega jezika).

Seveda je mogoče ob tovrstnem jezikovnem samopodcenjevanju temeljito moralizirati, toda treba je pomisliti, da si je velika večina prve profesorske generacije svoje znanje pridobila v tujih jezikih, največ v nemščini, in da niso tehnični talenti nujno tudi jezikovno nadarjeni. Prišteti je treba še malo samoumevnega človeškega nagnjenja k udobju, in je slika zaokrožena. – Še več. Tisti dve desetletji med obema vojnama se je celo med najbolj narodnimi humanisti zgodilo kaj podobnega: znana je epizoda z Župančičem in njegovimi tezami o slovenščini Luisa Adamiča. Pesnik je namreč trdil, da se slovenstvo pri Adamiču v njegovi angleščini kaže izdatno bolj kot pri marsikaterem slovensko pišočem literatu. Župančič, ki so ga sicer slavili kot največjega slovenskega pesnika po Prešernu, si je s tem prislužil hudo in glasno javno grajo, le malo da ga niso razglasili za narodnega izdajalca.

Jezik kot eshatološka vrednota je potem bržkone zadnjič pridobil na skoraj absolutnem pomenu med okupacijo, ko naj bi nasilna ukinitvev Slovencev pomenila v prvi fazi odpravo slovenščine (zelo drastično že od prvih dni na Štajerskem, Gorenjskem, že prej tudi na Koroškem in širšem Primorskem), zato pa je po končani vojni slavil svojo suverenost s polnimi kulturnimi pooblastili, tudi z izpopolnitvijo visokega šolstva. Nastala je kompletna univerza, le malo kasneje razširjeno in razvejano visoko šolstvo različnih specialnih področij. – Ne glede na delovanje nekaterih »zveznih služb«, predvsem vojske, v neslovenskem jeziku, se je zdelo, da je jezikovno vprašanje rešeno v smislu slovenščine kot aksioma v Sloveniji. Ni treba posebej poudarjati, vsaj mislim tako, da je kolektivna (samo)zavest o tem aksiomu sčasoma dosegla stopnjo ene temeljnih motivacij za državno osamosvajanje. – Toda hkrati se je spočel že tudi globalni proces anglicizacije znanosti; zlasti naši znanstveniki s področij tako imenovanih eksaktnih ved so zmeraj pogosteje stali pred dejstvom, da brez angleščine ne gre; zmeraj bolj se jim je zdela pomembnejša od materinščine. Že pred nekaj desetletji se je v okvirih nekdanjih znanstveno raziskovalnih skupnosti začela polemika glede tako imenovanih nacionalnih ved – »nacionalci«, med prvimi pokojni Dušan Pirjevec Ahac, so se počutili zmeraj bolj izrinjene od državnega financiranja. V bistvu je šlo za isto vprašanje, kot je to, ki se mu posvečamo na tem posvetu, le da je bilo zastavljeno pri temeljih: ali res rabimo samo raziskovalce, ki se lahko tudi pri nas doma enakovredno vključujejo v svetovne raziskovalne trende, ali pa vseeno tudi take, ki skrbijo za utrjevanje, širjenje, utemeljevanje vsega tistega, kar smo izvorno in neodvisno od »preostalega« sveta. Tako imenovane eksaktne vede je pri tem sam po sebi zmeraj bolj obdajal duh svetovljanstva, in obratno. – Za povrh smo imeli še neko vmesno, regionalno politično jezikovno stanje: »nacionalni« komunikacijski jezik v Jugoslaviji je bila srbohrvaščina.

Državna osamosvojitve je potem prinesla prehodno jezikovno samozavest, ki je še en vrhunček prinesla z vstopom v NATO in EU. V smislu De Gaullovega gesla, da mora biti Evropa »domovina domovin« in da stojimo z nekaj stotnijami svojih uradnikov v Bruslju – z obvezno prevajalsko službo vred – v enakovredni, enakopravni in predvsem varni združbi drugih evropskih narodov. Slovensko »posvetovljanjenje«, tudi jezikovno, se je zazdelo še toliko bolj normalno, če ne celo nujno. Za slovenščino naj pač skrbijo tisti, ki jih država plača za to, Toporišič, Stabej, Snoj, Orešnik in profesorice po gimnazijah, morda prevajalci in lektorji – saj gre na koncu koncev samo za tehniko, plačljivo tehnično službo; sodobni Slovenci bodo govorili in pisali angleško – od vrtca do mednarodnih simpozijev; vse drugo je domorodstvo. – Slovenščino postopoma prepuščamo kolesju in drobilcem nekdanje Vrazove logike – kot vse drugo jo pač prepuščamo trgu in ustreznim, statistično prav lahko ugotovljivim posledicam. V Evropi nas je kako petinko odstotka, na svetu še vsaj dvanajstkrat manj, odlomek promila. In potem se je treba odločiti: ali jemati svoj jezik kot eshatološko usodo in odgovornost (v bistvu gre za etično odločitev), ali preračunano, če se nam splača, pri čemer vemo seveda že vnaprej, da se nam po prav nobeni tržni logiki ne. – Vse drugo so izgovori in sprenevedanja.

Osebnost sem prepričan, da bi morala biti slovenščina kot »šolski« jezik samo-umevna za ves sistem javnega šolstva oziroma izobraževanja; država naj tudi ne bi bila dolžna skrbeti ne za javne in še manj za zasebne šole z drugačnim učnim jezikom. – Morala bi pa na vse pretege podpirati mednarodni dialog slovenskih znanstvenikov – seveda v angleščini (v kakšnem drugem jeziku se dandanes – po Vrazovem besednjaku – skoraj ne bi »spllačalo«). Mislim, da ureditev področja ne bi smela biti pretežavna uganka. Jezikovna etika je pač dandanes tudi sestavina civilizacije – parafrazirano po De Gaullu: jezik Evrope je jezik jezikov; različni jeziki prispevajo različna razmišljanja in z njimi rešitve; torej so rastišče ustvarjalnosti. Še posebej, ker ni »velikih« in »malih« jezikov, to je takih, ki jih govorijo velike ali pa majhne množice. Jezik je ne glede na število »uporabnikov« suveren v celoti, kar pomeni, da je zmožen vsakršne izrazitve, vseh filozofemov in (tehničnih) novotarij; ali pa je pač invaliden, manjvreden in nebogljen, ter ga, preprosto, ni. Vse drugo so, še enkrat več, izgovori in prišepetavanja komodnosti.

Slovenščina v visokem šolstvu, akreditacija in konkurenčnost

Za ohranjanje samobitnosti, kulture in jezika je med ostalimi dejavniki odločilna tudi mednarodna konkurenčnost domačega gospodarstva. To lahko zagotovijo le mednarodno konkurenčni in kakovostni vodilni kadri. Da bi lahko dosegli (nad)povprečnost naših kadrov in gospodarstva s primerljivimi globalnimi konkurenti, bi morali ustrezno načrtovati vizijo, izoblikovati strategijo in zagotoviti mednarodno konkurenčnost našega nacionalnega izobraževalnega sistema. Tak načrt vključuje kakovostno usklajenost šolskih programov na vseh ravneh, od predšolske do univerzitetne vzgoje ter področje vseživljenjskega učenja.

Na obstoj in razvoj nacionalnega jezika vplivajo poleg močnih globalizacijskih sprememb tudi drugi dejavniki, kot so nezadostna jezikovna kultura, kakovost poučevanja in s tem povezana privlačnost slovenščine za mlade ter nizka raven funkcionalne pismenosti mladih po zaključenem osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju. Prav tako je razvoj jezika odvisen od naše družbene konservativnosti, rigidnosti in prepočasnega prilagajanja čedalje hitrejšemu razvojnemu spreminjanju. Ocenjujem, da so to nekateri od močnejših dejavnikov, ki kvarno vplivajo na naš jezik. Zgoraj naštetu podpira trditev, da nevarnosti za ohranitev slovenske samobitnosti, kulture in jezika ne predstavlja samo in izključno nedorečena sproščena jezikovna ureditev visokošolskega poučevanja.

Tehnološki napredek, globalizacija, internacionalizacija, prepočasno prilagajanje in zaradi tega upadajoča gospodarska moč našega gospodarstva direktno in indirektno vodijo v vse večje in težje civilizacijske, nacionalne in socialne izzive, s katerimi se spopadeta naša nacionalna kultura in jezik.

V preteklosti je našo državo prizadelo več valov političnih in ekonomskih migracij. V zadnjih letih se odhod v tujino spet povečuje. Vsako izseljevanje vedno in nedvomno pogubno vpliva na slabitev naroda in ima razne posledice, med drugim tudi zmanjševanje pomembnosti nacionalnega jezika. Torej bi moralo biti odpravljanje socialnih in ekonomsko pogojenih vzrokov izseljevanja ena od absolutnih prioritete naše države. Zato bi morali iskati rešitve za zaščito slovenščine tudi z vidikov ekonomičnosti, z veliko mero inovativnosti, prilagodljivosti in modrosti. Normativno zaostrovanje rabe jezika na področju visokega šolstva skuša zmanjšati kvarne posledice tehnoloških in globalnih razvojnih sprememb. Pravilno in bolje bi bilo, da bi se najprej spopadli z vzroki, ki veliko bolj dramatično in širše vplivajo na erozijo jezika. Večina predlogov za zaščito slovenščine ne upošteva opisanega dejstva in ne skuša omiliti ali odpravljati vzrokov. Pre-

dlagam, da namenimo pozornost odpravljanju vzrokov za slabljenje jezika. Tako bi dobili razvojno in vzdržno naravnano, boljšo in učinkovitejšo zaščito jezika. To pa zahteva kvantitativno analizo trenutnega stanja in vzrokov, ki vplivajo na zmanjševanje pomena slovenščine v visokošolskem poučevanju. V nasprotju s tem je kvalitativnih opisov težav in posledic, ki jih povzroča globalizacija, znatno več. Sprejeti moramo dejstvo, da novi časi in spreminjanje terjajo nove pristope. Globalizacija v temeljih odpira osnovna gospodarska, jezikovna in s tem nacionalna vprašanja, pospešuje civilizacijska spreminjanja in izkazuje povečevanje nadnacionalnih ter večnacionalnih dejavnosti. Nakazuje se razvoj v smeri porajanja družbe multikulturnega oplajanja brez izrazitih nacionalnih mej. V razmerah, ko se okolje maternega jezika hitro spreminja in slabša, bi morali v Sloveniji povsem na novo definirati nacionalno vizijo, interes in strategijo za uveljavljanje in zagotavljanje trajnostno usmerjenega razvoja in ohranjanja narodne identitete. Odpravljati bi morali neperspektivno konservativnost, zaverovanost vase, samozadostnost in povprečnost, ker taka drža ni združljiva z realnostjo globalnega razvoja in civilizacijskih spreminjanj.

Tak odnos zahteva tudi od univerz, da se spopadajo z globalnimi izzivi. Torej v preveliki meri zoženo delovanje univerz na jezikovnem področju lahko pogubno zmanjša njihove možnosti za internacionalizacijo in izpolnjevanje pomembnega dela poslanstva. Univerze morajo biti vodilne pri prilagajanju na izzive in uvajanju sprememb. Te morajo biti relevantne, dobre in utemeljene z raziskovalnimi izsledki. Univerze in raziskovalna dejavnost morajo prispevati rešitve in znanja za obvladovanje vzrokov in posledic, ki jih prinaša razvoj. Ponuditi morajo možne nacionalne usmeritve na poti napredka in podpiranja nacionalnega razvoja. Slednje predvsem z vidikov velike nujnosti prilagajanja globalnim, tehnološkim trendom in civilizacijskim spremembam, ki jih mora razvoj družbe upoštevati in usvojiti. Ta prilagajanja vključujejo temeljno zahtevo družbene in ekonomske konkurenčnosti v mednarodnem prostoru.

V prispevku profesorja Marka Snoja lahko preberemo, »da je treba najti način (dodajam: razvojno in jezikovno politiko in ureditev), ki bo hkrati zadovoljil izzive današnjega časa in zagotovil trajnostni razvoj slovenskega jezika«. Izjavo v celoti podpiram in menim, da je odlična iztočnica za našo nadaljnjo razpravo.

Če želimo, da bo obsežno zakonsko omejevanje, zlasti če ga spremlja množica izjem, uspešno, ga moramo podpreti s sistemom za ugotavljanje odstopanj, s predpisi za odpravo in s sankcijami za kršitelje. Osebnostno menim, da v svojem okolju na nobenem od teh področij nismo ravno vestni in uspešni. Zato dvomim, da bi se kakršnokoli obsežno zakonsko določilo, ki je preveč razčlenjeno z izjemami, obneslo v praksi. Najboljše so rešitve, ki delujejo samouravnilno/popravljivo, odpravljajo ali blažijo vzroke in ne povečujejo neproduktivnega dela. Verjetno bi se dobro obnesel logičen in kratek zapis za zaščito jezika, ki bi

hkrati tudi zagotavljal potrebne in zadostne minimalne pogoje za nujno potrebno internacionalizacijo univerz:

Visokošolsko poučevanje se izvaja v slovenščini. Izvzeto je poučevanje tujih jezikov in dopustnih vzporednih programov v tujem jeziku.

Na magistrskem študiju se lahko do 1/3 programa izvaja v tujem jeziku, če je prisotnih več tujih študentov in/ali gostujoči profesor(ji).

Doktorski študij se lahko izvaja tudi v tujem jeziku; posebnosti in podrobnosti ureja statut visokošolskih ustanov.

Predlog je utemeljen z dejstvom, da profesorji in asistenti prenašajo s poučevanjem na študente veščine, terminologijo in novosti iz raziskovalnega jezika. To je še posebej pomembno za študente na prvi stopnji študija. Tu je kot jezik poučevanja predpisana slovenščina. Dodatno v podporo razmišljanju in poenostavljenemu, razvojno naravnemu predlogu bo v javni predstavitvi podan prikaz izzivov, ki so v zadnjih desetletjih odločujoče vplivali na delovanje univerz. Prikazani bodo vzroki in zahteve, ki dokazujejo potrebnost za internacionalizacijo, hitrejšo prilagajanje in izboljševanje delovanja univerz. To je nujno, ker zagotavlja boljšo podporo razvoju družbe in dvigovanju konkurenčnosti gospodarstva. Na tej iztočnici je podan opis značilnosti delovanja visokega šolstva v Sloveniji. Prikaz je podprt s kvantitativnimi podatki, tako da bi v čim večji meri izločili žal zelo prisotno subjektivno podajanje ocen in predlogov, ki je včasih celo v nasprotju z že dejavnimi razvojnimi gibanji.

Subjektivnih-kvalitativnih ocen ne bi smeli upoštevati pri tako pomembnem odločanju, kot je zaščita slovenščine. V osnutku Nacionalnega programa za jezikovno politiko 2012–2013 so na 28. strani v 2.1.8 navedene strateške usmeritve, ki so žal v veliki meri neustrezne. Napačna so tudi predstavljena izhodišča za predlagane ukrepe, ki temeljijo na domnevi, da želijo univerze zagotoviti svojo mednarodno uspešnost in konkurenčnost. V nadaljevanju je napisano, da sta mednarodna uspešnost in konkurenčnost potrebni »kot protiutež zmanjševanju generacij slovenskih študentov do leta 2020«. Ta trditev je popolnoma napačna. Mednarodna konkurenčnost univerz je z vidikov nacionalnega razvoja zelo pomembna. Zato bi jo morali zapisati v nacionalnem programu kot zahtevo.

Akreditacija in konkurenčnost univerz bosta prikazani v javni ustni predstavitvi z vidikov iskanja primerne razvojne in jezikovne politike. To bo dodatno izpostavilo probleme večplastnosti in več-ciljne razsežnosti naloge iskanja dobre zaščite slovenščine na univerzah.

Naše visoko šolstvo zaradi premajhne odprtosti in drugih omejitev ne sledi dovolj hitro razvoju v svetu. Visokošolske ustanove z veliko zamudo dvigajo svojo kakovost in konkurenčnost. Mednarodna konkurenca vidi v takšnih razmerah svoje priložnosti. Če to želimo ali ne, gre razvoj naprej in mednarodna konkurenca bo prej ali slej vstopila v naš prostor. Neustrezne spremembe in nepravočasno

prilagajanje ima svojo ceno. Mladi, ambiciozni in iznajdljivi ljudje odhajajo v tujino, ker pričakujejo, da bodo tam lažje in bolje uresničili svoje ambicije in želje. Predstavljeni razlogi za upadanje kakovosti visokega šolstva v Sloveniji so zaskrbljujoči. Mednarodni pomen univerz se tako zmanjšuje. Ne glede na trenutni položaj se lahko zgodi, da bodo naše univerze postale le bolj ali manj poučevalne visokošolske ustanove lokalnega in folklornega pomena. Takšen razvoj dogodkov moramo najodločneje preprečiti. Eden od ključnih ukrepov je tudi modro in uravnoteženo zasnovana jezikovna politika. Ta mora zaščititi slovenščino in hkrati podpirati univerze pri internacionalizaciji ter tako zagotavljati možnosti za hitrejše dvigovanje kakovosti, povezovanje in uveljavljanje v globalnem konkurenčnem prostoru.

V zvezi z dopisom o uporabi slovenščine in tujega jezika na naših univerzah in v znanosti vam sporočam, da na načelni ravni nimam kakih posebnih misli, ki ne bi bile že izrečene. Pač pa imam predlog, kako uresničiti utemeljeno zahtevo, da se objavi v slovenskem jeziku povzetek vseh znanstvenih razprav in člankov, objavljenih v tujih revijah.

Ker je financer večine raziskovalnega dela pri nas Agencija za raziskovalno dejavnost, lahko ta po odobritvi raziskovalnega projekta v pogodbi od raziskovalca zahteva, da ta ob objavi (objavah) rezultatov tega dela pripravi tudi povzetek v slovenskem jeziku (npr. od 10 strani besedila v tujem jeziku 3 strani povzetka v slovenskem jeziku). V povzetku naj bi bil poudarek na opisu metod in terminologiji obravnavanega raziskovalnega področja, manj pa na dosežkih obravnavanega dela. Ko bi bilo delo sprejeto v tisk, bi moral kandidat kopijo potrdila in slovenski povzetek poslati na zbirno mesto.

Zbirno mesto bi morali seveda predhodno določiti. Morebiti bi bila lahko to Biblioteka SAZU ali kar Agencija za raziskovalno dejavnost. Na zbirnem mestu ne bi bilo nikakršnega uredništva ali lektorata. Na to mesto bi raziskovalci pošiljali omenjeno potrdilo in povzetek v elektronski obliki. Predhodno bi si bilo treba oskrbeti klasifikacijo znanosti. Povzetki bi pritekali brez sodelovanja ali celo priganjanja kogarkoli. Ko bi se jih nabralo dovolj za obseg knjige, npr. 400–500 strani, bi jih uradnica (ne urednica!) razvrstila po klasifikaciji in objavila na spletu pod naslovom *Slovenski povzetki raziskovalnih del, objavljenih v tujem znanstvenem tisku od ... do ...* Lahko seveda tudi pod drugim ustreznjšim naslovom.

Zbirno mesto bi bilo v bistvu poštni nabiralnik. Razvrstitev po klasifikaciji in spravljanje v splet bi lahko trajala kvečjemu nekaj ur in stroški tega dela bi lahko bili povsem zanemarljivi.

Zbirno mesto bi smelo biti le nabiralnik in nič več. Kakor hitro bi mu naložili še kako dodatno delo, bi se to razvilo v stroškovno mesto in bi nato zaradi kritja stroškov, ki jih nihče ne bi bil pripravljen prevzeti nase, padlo vse v vodo.

To je moj predlog, ki ga seveda lahko poljubno spreminjate. Ključno pa je, da ostane zbirno mesto mini-mini servis, brez omembe vrednih stroškov.

Pripombe h gradivu za posvet o slovenščini

K spremnemu pismu gospoda predsednika. »(...) priti do enotnih stališč (...), ki bi pomenila priporočila slovenskim univerzam«. Če bi SAZU predloge o spremembah učnega jezika dajala univerzam, bi univerzam vcepila napačno in pregrešno misel, da lahko same odločajo o učnem jeziku. V resnici je učni jezik tvarina zakonov, zato bi morala SAZU morebitne predloge o spremembah učnega jezika nasloviti na ministrstvo, ki edino more sprožiti zakonodajni postopek za spremembe.

K besedilu gospoda podpredsednika. »Kadar je v predavalnici polovica slovenskih in polovica tujih študentov, (...) slovenski predavatelj lahko uči v tujem jeziku.« Če je v predavalnici približno pol slovenskih in pol tujih slušateljev, ni rešitev, da pouk poteka samo v tujem jeziku, temveč je prav tedaj dober razlog, da se pouk za slovenske in tuje slušatelje izvaja ločeno. Seveda bi moral biti dvojni pouk primerno nagrajen. (Težko je verjeti, da se nam bo internacionalizacija – ki jo sicer zagovarjam – kdaj denarno izplačala.)

Terminološki priročniki in strokovno časopisje sta primerna samo za zbiranje in širjenje strokovnega izrazja. Izraz je nujno tvoriti takoj, ko se pokaže potreba, in ta ustvarjalni napor brez pristojnih znanstvenikov najbrž ni mogoč, kajti oni najboljše poznajo že obstoječe izrazje in nove zahteve stroke. Žal je pri terminologiji okoliščina, da jo sploh premoremo, šele začetek. Izrazje, zlasti najnovejše, se mora vztrajno uporabljati v ustnih in pisnih znanstvenih besedilih, da se določi in utrdi besedje, ki strokovne izraze na strokovno pravilen način vklaplja v stavke in odstavke. Tudi pri tem prizadevanju so znanstveniki nenadomestljivi.

Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti

Univerza ni samo uporabnik, je tudi ustvarjalec jezika. Tvorec njegovih zmožnosti na najvišji ravnini vseh strok, v njihovi raziskovalni in pedagoški, govorni in pisni praksi. Jezik na univerzi in v znanosti ni samo narejen in privzet, temveč tudi nastaja z njuno kreativnostjo vred. Če izgubi svoja univerzitetna in akademska tla, preneha biti kompletan jezik, je na poti od nacionalnega k vse bolj reduciranemu, »hišnemu« jeziku.

Že Hegel je postavil načelo: vsak človek ima pravico, da govori in misli v svojem jeziku. Zakaj današnji slovenski človek v svoji državi ne bi imel te pravice, in sicer na vseh stopnjah izobraževanja. Tudi visokošolskega, skozi celotni študij. Ne glede na mnoge drugačne, vzporedne in izjemne jezikovne potrebe, ki jih moramo upoštevati, bi na naši univerzi slovenščina morala imeti mesto dominantnega jezika.

Seveda je večjezičnost z angleščino na vrhu aksiom današnjega znanstvenega in tudi pedagoškega dela na univerzi ter njeni komunikaciji s svetom. Vendar je nujno, da se na univerzi številčno malega naroda in ogroženega jezika ta razmerja razvidno definirajo in postavijo na preudarno jezikovno strategijo. Tudi v operativnem smislu.

Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti

K bistvenim ugotovitvam uvodnih poročevalcev ni kaj dodati. Želel pa bi pojasniti nekatere vidike in napore pri uveljavljanju slovenščine pri pouku organske kemije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani. Gre predvsem za strokovno nomenklaturu in poimenovanje tujih strokovnih izrazov.

Kemiki na področju organske kemije že desetletja skrbimo za slovensko izrazje v sklopu priporočil IUPAC (Mednarodna unija za čisto in uporabno kemijo), ki skrbi za poimenovanje kemičnih spojin in sledi razvoju kemijskih znanosti. Zaradi ohranjanja identitete slovenskega visokega šolstva pouk v slovenščini na vseh stopnjah ne bi smel biti vprašljiv, morebitne izjeme so v prispevkih že nakazane. Imeli naj bi tudi čim več učbenikov v slovenščini.

Kaj so prispevali in še prispevajo kemiki k uveljavljanju slovenščine na univerzah in visokih šolah v Sloveniji? V okviru Slovenskega kemijskega društva obstaja komisija za kemijsko nomenklaturu in terminologijo, ki jo vodi prof. dr. Andrej Šmalc. Za slovenske izraze v organski kemiji skrbita več kot štiri desetletja akad. Branko Stanovnik in akad. Miha Tišler z upoštevanjem SSKJ. Objavljenih je bilo več knjig in prispevkov, ki pomagajo kulturi sporazumevanja med kemiki v Sloveniji.

Navajam nekaj novejših prispevkov s področja kemijskega izrazja.

Nomenklatura organskih spojin, I. del: sekcije A, B, C in E. Pripravila Branko Stanovnik in Miha Tišler. Univerza v Ljubljani in Slovensko kemijsko društvo, 4. izdaja, Ljubljana 1983.

Nomenklatura organskih spojin. Sekcije D, E, F, H in S. Pripravila Branko Stanovnik in Miha Tišler. Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1990.

Nomenklatura anorganske kemije. Priporočila IUPAC 2005. Prevod Andrej Šmalc. Slovensko kemijsko društvo, 2008.

M. Tišler: *Razvoj slovenskega kemičnega izrazja.* Acta Chimica Slovenica, 54, 216-224 (2007) in Zgodovinski časopis, 60, 189-205 (2006).

Grafična predstavitev stereokemične konfiguracije (Priporočila IUPAC 2006), prevod M. Tišler, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo, Ljubljana, 2008.

Vodnik po nomenklaturi organskih spojin IUPAC (Priporočila 1993). Slovensko izdajo pripravila Branko Stanovnik in Miha Tišler. Drugi natis, SAZU, 2009.

Kemijski priročnik z opisi nevarnih kemikalij, upoštevajoč nomenklaturu Evropske unije (opisi kemikalij, ki so v prometu v Sloveniji). Več avtorjev. Slovensko kemijsko društvo, 2011.

Ker se stalno pojavljajo novi tuji izrazi, pojmi, skovanke, je potrebno vedno znova poiskati ustrezne slovenske izraze. To lahko opravi edino stroka, ki pozna izvor tujk in njihov pomen ter ob sodelovanju slovenista.

O etični rabi slovenščine v šolstvu in znanosti

*Besede lahko pokvarijo misel,
a misel lahko pokvari besede.*
(George Orwell)

Poslušanje jasnega, dobro odmerjenega govora v lepem jeziku je kot vdihavanje svežega, čistega zraka. Eno in drugo postaja dobrina, ki je ni več v izobilju. Kultura občevanja na visokih šolah in v znanosti ne pomeni samo vestnega izpolnjevanja dolžnosti glede izbire materinščine, ki mora imeti pred tujimi jeziki prednost, ampak tudi skrbno izražanje, seveda v katerem koli uporabljenem jeziku. O vsiljeni tekmi med slovenščino in angleščino na univerzi bodo govorili drugi. Tu je le nekaj misli o ravnanju z materinščino.

Dober jezik v govorici izobraževanja in znanosti ni samo znamenje dobre jezikovne usposobljenosti govorca ali pisca. Je tudi dokaz spoštljivega, etičnega odnosa do jezika. Predlagam, da se prihodnja priporočila SAZU med drugim dotaknejo tudi odgovorne, kulturne rabe slovenskega jezika v šolstvu in znanosti. Vemo, da današnji odnos izobražencev do tega občutljivega vprašanja ni tako odgovoren, kot bi moral biti. Kako ga izboljšati?

Prvo je popraviti *odnos učiteljev in učencev do slovenščine* v osnovni in srednji šoli. Tu bi bilo treba bolj urediti program predmeta, uvesti šolska tekmovanja in nagrade za dober jezik, predstavljati dobra besedila nekdanjih in današnjih odličnih piscev in govorcev. Etični odnos do materinščine se vzpostavlja v otroški in mladostniški dobi. Če je vzgoja v tem času zanemarjena, je priložnost za oblikovanje dobrega odnosa do materinščine morda za vedno izgubljena.

Drugo je *učenje dobrega sloga* govorjenja in pisanja. V starem veku je bilo govornišstvo visoko cenjeno. Sposobnost jasno in pravilno izraziti svojo misel je bila čislana do dobe verbalnega delikta, ko je postalo dvoumno, nerazločno izražanje preživetvena prednost. Danes potrebe za tako samoobrambno izražanje ni več (ali je vsaj ni več toliko). Še vedno pa je udobno in včasih koristno, povedati kaj neprijetnega ali tveganega tako, da govorca ni mogoče prijeti za jezik. Sestavine takega sloga se včasih prikradejo tudi tja, kjer zanje ni prostora, v dobro pisanje. Mnogo bolj razširjena slabost pa je površnost, nemarnost pri izbiri in urejanju besed, tako da je pomen besedila zabrisan, težko razumljiv, ali celo nasproten tistemu, kaj je njegov avtor želel sporočiti.

Tretje je stara želja vseh, ki spoštujemo materinščino: dopovedati ljudem, kako škodljiva je *nekritična izposoja* tujih besed, tudi tam, kjer imamo naše. Javno

---

zavračanje si zasluži tudi mučenje poslušalcev ali bralcev s stokrat prežvečenimi modnimi izrazi ali frazami in z lastnimi kapricioznimi besedami in besednimi zvezami. Za boljši odnos bi bilo treba pridobiti predvsem nekatere radijske in televizijske novinarje. Jezikovno slaba reklamna sporočila bi bilo treba odstraniti, s stokratnimi ponovitvami naredijo trajno škodo.

Glede rabe slovenščine na univerzah in v znanosti se zavzemam za *obvezno lektoriranje* predlogov magistrskih in doktorskih nalog in seveda končnih pisnih izdelkov. Imamo veliko odličnih kvalificiranih lektorjev, zato ni opravičila za neredko najemanje slabih amaterjev in amaterk. Lektorjevo ime naj bo na izdelku zapisano. Lekturo pa si seveda zasluži vsako pomembnejše besedilo.

Kandidat za akademsko napredovanje bi moral v slovenščini napisati primerno število *preglednih* člankov za strokovnjake in *poljudnih* za laike. S tem bi poskrbeli za razvoj in rabo slovenske strokovne in znanstvene terminologije.

Nazadnje predlagam obnovo *jezikovnega razsodišča*. To je svoj čas opravilo imenitno delo, nedvomno je močno povečalo zanimanje za jezikovna vprašanja in ljubezen do dobre, pravilne rabe materinščine. Tudi danes bi lahko omejilo etično razpuščenost, ki v jeziku podobno kot na drugih področjih izenačuje dobro s slabim. Časi so se resda spremenili, vendar bi kaka nova knjiga v slogu znamenitega Fowlerjevega dela *The King's English* ali Gradišnikove *Slovenščine za Slovence* še vedno lahko opravila imenitno delo.

O jeziku. Ali – kot svinja z mehom (naslov ni izzivalen, kaže zgolj na ravnanje)

Bi kdo rekel, da ponavljam – ne. Navedbe v tem sestavku so zame stalnica. Verjamem namreč, da ni treba izumljati smodnika (to so čedno opravili predniki). Marveč vztrajno varovati zdajšnjega pred vlago – skrbno, kot so mornarji na galejah varovali strelni prah v svojih *svetih Barbarah*.

Svoj čas sem, po izidu publikacije SAZU o jeziku, razburil prijatelja Pavčka, češ da je to larifari: Knjižica da bo spala na polici. Da gre za govorjenje med zidovi. Za prepričevanje prepričanih – glas SAZU pa mora terjati, da ga slišijo. Mora ven iz častitljivih turjaških zidov. Avtoritetno med ljudi.

Kdaj se bo zgodil čudež in bo kakšen dr. Mirko Rupel redivivus vodil, vsaj enkrat na teden in ob poslušanem času, svojo *Slovenščino za Slovence*? Da SAZU tega ne more doseči? Prav – če je tako, vrzimo puško v koruzo.

Pa če bo tu spotoma kaj slavospeva materinščini, bo zato, ker imam v mislih njeno pot skoz zgodovino. In to, da gre za jezik dveh milijonov src.

Najprej, za moto: Zmeraj naj bi imeli pred očmi genialni stih negenialnega slovenskega pesnika: *Kdor ponižuje se sam, podlaga je tujčevi peti!*

Potlej – ne pozabimo, v katerem jeziku nam je mati, kot poje koroška pesem, govorila prve besede. Ne prisluhnilimo papagajem, ki se vidijo lepi s tujim perjem v zadku. Ali bolje – smejimo se jim. V maternem jeziku je shranjeno vse: so bolečine in veselja rodov. So duše njih, ki so najmanj teh zadnjih tisoč let bili. Brez tega jezika bomo lahko polakiran rezervni del – original pa ne. Spomnimo se Prešerna, ki mu je ta jezik pel povsem tako, kot so veliki jeziki peli velikim pesnikom – od Kitajcev in Grkov do Byrona in Puškina. Govorjena in pisana domača beseda je vizitka – po njej nas bodo vsakokrat premerili. In če ne bo, kot mora biti, nas ne bo noben akademski naslov rešil pred sarkastičnimi opazkami.

Zakaj Slovenec ko da ne zna več spodobno govoriti. Še brati ne. Ozrite se na primer v državni zbor. In prisluhnite nekaterim demostenom – mar mislite, da bi bili manj smešni, če bi svoje otrobe vezali v angleščini? Danes, ko gledaš beba-vost in rokovnjaštvo v našem političnem življenju, se vprašaš: Se je mučenikom izpláčalo trpeti za podobne ljudi? Kljub temu si včasih rečem: Navsezadnje si pa vendar pišemo usodo kot po znamenitem reku *Narod si bo pisal sodbo sam, ne frak mu je ne bo in ne talar!* Pa zaprem sprejemnik ob spoznanju, da usodo lahko piše tudi trd analfabet.

In ker poročajo, da se vsak analfabet na Grškem vzvišeno ima za Aristotelovega pravnuka – neumnost sama po sebi ni nevarna. Drugače je, če jo ustoličimo.

Hočem reči, težava ni v majhnosti. V tem je, da smo drugje ranljivi. Židov je samo za šest Noétovih bark, z dromedarji vred – pa?

Menda je ta (ne zmeraj) bistri narod že imel državo – Čehi rečejo Avstriji *Koroško*. Mimogrede: prijatelj Pavle Merku je s *Plemiškimi pismi* dokazal (500 let prej pa vipavski plemič Žiga Herberstein, pisec *Rerum Moscoviticarum commentarii*, ki je z njimi odprl Rusijo svetu), da slovenščina ni bila jezik zgolj Matičkov in Mick, kot so menili nekateri naši zaslužni profesorji.

Slovenska beseda sega skoz Karantanijo gor tako rekoč do naših Adamov in Ev – vzemimo na primer slavnega Slovence Jurija Slatkonjo, dunajskega škofa. V grbu je imel zlatega konja na belem polju. Avstriji je dal muzikalno kulturo. 1513. je ustanovil še danes živi zbor *Dunajskih dečkov*. Postavil na kolesa tako imenovane *glasbene vozove*, ki so ob nedeljah vozili po habsburški prestolnici in muzicirali. Bil je učitelj mogočnemu cesarju Maksimilijanu I. –

Skratka: lahko smo ponosni na našega človeka skoz bridkih tisoč let – pošteno je dajal cesarju in Bogu. Sta ga pa oba, cesar in Bog, prezirala. In vendar, še danes imamo jezik. In imamo državo – ki pa je brez tega jezika nikoli ne bi bilo. Slovenci zmoremo veliko simbolov. Nimamo sicer, kljub deklarirani pobožnosti in s cerkvijo na vsakem griču, svetnika. Zato pa smo imeli nje, ki jih lahko v stiskah vzdignemo na svoj oltar. Prav ti so večkrat naredili večji čudež kot svetnik iz pratike. Strašno bi bilo, če ne bi svoj čas imeli ljudi, ki spomin nanje greje duha v dneh, ko je v duši mraz – zakaj danes je včasih v duši mraz.

Ampak: kaj so drugi počeli z našo besedo? Samo na Primorskem so nam uničili najmanj tri bleščeče razumniške rodove: Rod Srečka Kosovela. Rod Klementa Juga. In rod Stanka Vuka. Ni treba veliko domišljije, da bi razumeli, kaj bi, samo ti trije rodovi, dali našemu narodu, če bi se lahko razvijali tako, kot smo se na primer mi. Zato bodimo čuječni: ne zaupajmo Danajcem, ki prihajajo s sejmarskimi darovi! Ne pozabimo na Mussolinijevo pismo 1942. leta v Ljubljano: »Pobijajte zlasti razumnike – narod brez pastirjev je le trop neumnih ovc!« Vsak, ki nas je hotel uničiti, je najprvo uničeval našo besedo. *Martin Čedermac* ni zgolj pisateljeva domišljija. Samo zaradi nekaj katekizmov so nas ubijali. Nas zasramovali. Izdajalce plačevali z zlatom. Z grobov klesali slovenščino. Dobro so vedeli: Iztrgati je treba besedo – zakaj s tem iztrgaš srce.

Nakba je po arabsko katastrofa. Naša *nakba* je leto 1920, ko smo izgubili hkra-ti Primorsko in Koroško. Se je pa že bližal ne samo židovski, marveč tudi slovenski holokavst. Zakaj bili smo edina naroda v Evropi, ki so jima namenili popolno izničenje – pogin. Lepo bi bilo, če bi v atriju naše Akademije visela bronasta tabla. Na njej pa načrt, ki ga je iz bele Ljubljane 1942. poslal v Rim visoki komisar Emilio Grazioli: »Vprašanje slovenskega naroda se lahko razreši po enem od naslednjih načinov: 1. Da ga uničimo. 2. Da ga razsélimo. 3. Da ga povsem asimiliramo – moramo se samo odločiti za smer, ki jo bomo ubrali.«

Slovenija me včasih spomni na ljubeljski predor: veselo vozimo skozenj. Pa vsakič pozabimo, da so ga pod gorjačami izvrtali sužnji.

Kako omledno se pretikamo skoz današnje dni mišmaša, bednih cirkusantov, politično operetnih kondotjerov – pa mimo zgodovine, ki uči, da se nočemo od zgodovine nikdār ničesar naučiti. Vse več Laokoontov in Kasander opozarja – zapiti, blaženi Trojanci pa v prepir! Sred tisočletja je mogočni Hieronym Bosch ustvaril klavno parabolo, *Ladjo norcev*. Mar mora res Hanibal spet pozvoniti pri postojnskih vratih, da se bomo počutili rod?

Pravzaprav je imel prav doktor Dušan Pirjevec, prijatelj Ahac, da niti ni tako pomembno, kaj počnejo drugi: poglavitno je, kaj si prizadevamo sami.

Rodnost upada. Narodna zavednost? Upada. Ljubezen do maternega jezika, našega edinega obraza – upada. Če bomo tako ravnali z našim vsem, se nam utegne zalomiti po reku pariškega Armenca Charlesa Aznavourja: *Nesreče so ko Turki – nepričakovano se, hitro lahko vrnejo!* In kar bi pokvaril naš rod, bo pokvarjeno za devet rodov naših otrok – torej za zmeraj! So stvari, ki jih ne moreš več popraviti. Ozrimo se gor, h Koroški.

Ampak – po slovenski toči zvoniti je, vemo, dvakrat prepozno.

Vendar zakaj tolikanj refrenskih poudarkov? Neki nekdo je lani na Goriškem ob okrogli mizi rekel: *Če bo šlo tako naprej, bomo čez 25 let slovensko govorili samo še doma*. Nasmehnil sem se: na Goriškem so v drugi vojni zaradi naše materinščine s sekiro rezali glave! Oktobra se nisem več smejal. Oktobrske sobote je docentka (začetnici imena sta M. K.), vse prej kot starosvetnega duha, tako udarila na plat zvona v časopisu: *Veliko slovenskih profesorjev, celo med akademiki jih je najti, slovenskega jezika ne obvlada več. Ne znajo se v njem izražati – potemtakem tudi misliti ne*.

Samo tisti, ki je v svojem jeziku analfabet, omalovažuje ta jezik! Ampak smešen bo analfabet – ne pa jezik.

Se zato nekateri duhovni upehanci ogrevajo, da bi na slovenskih *almah materah* predavali in tako dalje v – angleščini? Zmeraj smo jih imeli, slabiče, ki niso zaupali materinščini. Pa so se, takrat v strahu pred Nemci, zatekali pod hrvaški, celo pod ruski plašč – naši ilirci na primer, Jeran, Trstenjak, Vraz, ki so bolj zauपालi Ljudevitu Gaju kot Francetu Prešernu.

Veliki gospod Milan Vidmar, utemeljitelj ne samo slovenske elektrotehnike, rektor ljubljanske univerze, zlati doktor dunajske univerze in tako naprej, je zapisal: »Ta univerza nam ni potrebna samo zavoljo znanosti. Potrebujemo jo, ker je naša. In ker nobena tuja univerza ne more naši mladini dajati duha, ki ga daje naša. Naš akademski izobraženec mora tudi znanstveno misliti, govoriti in pisati – po naše!«

Jezik slovenskih univerz je zgolj in samo slovenščina. Ali pa bodo te univerze samo in zgolj podeželska depandansa drugih. Pač, študentje naj se le učijo jezi-

kov – Matija Čop, Prešernov prijatelj in mentor, jih je znal 11. In koliko jih je moral znati Jurij Dalmatin, ki je, zazidan v kletih turjaškega gradu, ko so deželo česali komisarji škofa Tomaža Hrena, da bi mu vzeli glavo, tako briljantno prevajal *Biblijo*, da nam je branje prevoda še danes v plemenit užitek? Narod, ki si je ustvaril tak jezik, je moral biti velik. Nemarno pleme si ne more privoščiti tako artikuliranih razkošij.

V brezglavi plehkosti med vojnama, neverjetno podobni današnji, je doktor Ivan Pregelj ugotovil: »Bom dejal, da iščem, kaj smo. Da je naša veličina v majhnosti. A da smo prvotni, kljub stoteremu cépljenju s strupi zahodne civilizacije, ker smo sploh obstali. Verjamem v prihodnost naše kulture – in to je jezik, od Prešerna do Župančiča, naše spričevalo za življenje in naš edini človečanski dokument.« Tako torej patriarh, pisatelj Pregelj.

Na kratko – brez tega jezika smo kot brez matere in očeta. Smo preprosto nič. V tisoč letih se je kot v Postojni kapnik delal ta jezik. Kako delamo pa mi z njim? Ta jezik za najmanj 150 milijonov duš! Se Bog zares od hitrice ni zmotil, ko je z njim oblagodaril dva milijona nehvaležnih, vseenostnih ljudi? Saj z njim zapojejo povsem enako *Iliada* kot Vergil, Danteju vodnik. Kot epohalne Avguštinove *Izpovedi*. Kot vampaste, pomijaste Villonove margotke. V njem so Anonímovi *magistri naši* enako bliskaste budale kot v izvirniku – v *Pismih mračnjakov*. Z njim še *Hamlet* nekako postane ljudska igra (je rekel Župančič), naš. Čeprav: slovenski jezikovni Avgijev hlev je ta trenutek tak, da bi nebeški Herakles moral zapeljati skozenj Savo in pol Soče hkrati.

Kjer jezik sahne, tam bo s časom usahnilo vse. Ker ne vemo za njih besedo, ne vemo za briljantnost Etruščanov. Za Maje, Inke. Za Ilire. Niti za sosede v Furlaniji – Pavel Diakon je namreč *Historio Langobardorum* spisal v latinščini. Ti nemi narodi nas kot izpuljenih jezikov gledajo iz mraka zgodovine gor. Poznamo pa Egipt. In kar spodobno Grke in Latince.

Od prehudo kankanskih pen in rajanja krog zlatega teleta bi potrebovali strastni krik iz pridig florentinskega dominikanca Girólama Savonarole, ne pa ubogega, zlomljivega peresa slovenskega pisatelja – pravim, da je danes spet čas divjega plesa krog zlatega teleta. Se pa vendar spomnimo: tele bo, čeprav zlato, na veke vekov – tele.

Ne zamerite mi teh nekaj prej čustvenih kot akademskih besed.

Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti

Skladno z dopisom predsednika SAZU akademika Jožeta Trontlja z dne 16. 1. 2013 se oglašam v zvezi z uvodnimi poročili akademikov N. Grafenauerja in T. Bajda, podpredsednikov SAZU, ter prof. M. Snoja.

K poročilu akademika N. Grafenauerja bi dodal še »razvoj jezika«, h kateremu so pripomogli starejši (Breznik, Pleteršnik) in sodobnejši (Čop, Toporišič, Stabej idr.) jezikoslovci – slavisti. Slovenščina je postala enakovredna in primerljiva z ostalimi jeziki. Gre za dopolnitev k njegovi misli o »njegovem nenehnem organskem javljanju« (3. odstavek, 1. stavek).

Pri poročilu akademika T. Bajda se ne strinjam s tezo: »Kadar je v predavalnici polovica slovenskih in polovica tujih študentov, pa menim, da slovenski predavatelj lahko uči v tujem jeziku.« Zgledujemo se po Švici. V retoromanskem območju pokrajini je zakonsko določeno, da se ne glede na število tujejezičnih učencev predava v retoromanščini. Gre za skrb za identiteto in obstoj tamkajšnjega retoromanskega prebivalstva in okolja. Naj ponovim misel mnogih zagovornikov rabe slovenskega jezika, da ta pomeni enega prvih pogojev identitete naroda. Rešitev za tuje študente je izdelava manuskriptov predavanj v tujem (angleškem) jeziku. Sicer je večina pomembnih učbenikov ali drugih za študij pomembnih knjig pisana v mednarodno priznanih jezikih. Strinjam se s posvetovanji (konzultacijami) s tujimi študenti. Tuji študenti na izpitih lahko odgovarjajo v angleškem jeziku.

Z izvajanjem prof. M. Snoja se v celoti strinjam. Imam samo vprašanje, ki me že dalj časa, v različni rabi, moti, in sicer, ko govorimo o »trajnostnem razvoju«. Mislim, da je beseda »trajnostni« odveč, ker je pojem »razvoj« sam po sebi trajnosten?

Spregovoriti bi morali o mačehovskem odnosu ocenjevanja slovenskih znanstvenih revij. Ocenjevanje je treba spremeniti in slovenske znanstvene revije ustrezno (enakovredno) ocenjevati, zlasti tiste, ki prinašajo novosti o domači znanstveni problematiki, ki je primerljiva s tujo. Veliko slovenskih revij poleg slovenskega besedila v razumni obliki publicira daljše ali krajše povzetke v mednarodno priznanih tujih jezikih. Nekatere slovenske revije izhajajo v celoti v tujem jeziku, žal nekatere brez slovenskih povzetkov.

Evropa govori v razklanem jeziku

Popolnoma jasno je, da evropski nacionalni jeziki doživljajo močan upad svojih funkcij nasproti t.i. globalni angleščini, ki je ameriško konotirana. Višji stiki in prestižni diskurzi, kot temu pravimo, se dogajajo v angleščini, drugi jeziki postajajo lokalni in provincialni. V zgodovini evropskih jezikov prihaja do temeljnega obrata: od 16. stoletja in že prej so se ljudski oz. narodni jeziki osamosvajali in se uveljavljali proti visoki latinščini, zdaj upadajo in postopoma izginjajo v skupni sporazumevalni angleščini. Tako da se v nekem smislu spet pojavlja diglosija, kot jo je poznal srednji vek: z delitvijo na latinščino kot elitni jezik in ljudske govore. Iz teh temeljnih opažanj je nemški romanist in lingvist, profesor bremenske univerze Jürgen Trabant v eseju *Evropa govori v razklanem jeziku* (obj. v FAZ dne 18. oktobra 2012) razvil vrsto tez, med katerimi so nekatere zanimive tudi za nas.

Prof. Trabant opozarja na »ugašanje evropskosti evropskih jezikov«, ki se kaže predvsem v omejevanju in krčenju njihove funkcionalnosti. Takole pravi: »Če jeziki niso več primerni za višje diskurze, izgubijo svojo evropskost, postanejo lokalni in provincialni. O kakšni harmonični koeksistenci jezikov v Evropi ne moremo več govoriti.« Francija je v svojem jezikovnem poenotenju razločen zgodovinski dokaz, kaj je pomenil pregon jezikov (npr. bretonščine ali okcidanščine) iz šol in višjih institucij na podeželje in h kmetom. Tako danes izginjajo tudi nemščina, italijanščina in drugi jeziki v angleščini.

Seveda prof. Trabant ne misli na to, da bi odstavljali angleščino, ki je nepogrešljiv del sodobnega sporazumevanja ljudi in sodi v obvezno jezikovno izobraževanje od otroštva naprej. Vendar njeno mesto tudi strožje začrta. Omejuje jo namreč na »komunikacijsko funkcijo, kot koristno pomožno sredstvo, kot občevalni jezik«. Težišče jezikovne kulture vidi drugje: »Materni jezik ostaja posoda evropske tradicije, ki jo ohranja in goji narod.« Pri tem ne gre za nikakršno skrajnost. Vprašanje je predvsem, »kako določiti porazdelitev med angleščino in drugimi jeziki, da ne bi razdrli evropskosti«. Stari jeziki ne smejo izginiti iz »najvišjih diskurzijskih domen«, to se pravi tudi ne z univerz in iz znanosti.

Propaganda za poenotenje seveda ne prihaja iz EU, ki v svojih listinah in v praksi daje polno veljavo načelu različnosti jezikov, kultur in religij, v nekem sporočilu iz leta 2008 celo poudarja, da je večjezičnost »adut Evrope«. Propaganda za poenotenje v resnici prihaja iz gospodarstva. Je v bistvu ekonomska, ne politična ali kulturna, je globalna in ne evropska.

Seveda je avtor navedenih tez dovolj izkušen, da ve, kako močno so vse te reči odvisne od jezikovne in kulturne zavesti odločujočih ljudi samih. Kot M.

Faucault tudi on ve, da »na podlagi jezikov lahko napišemo zgodovino svobode in suženjstva«. Pri vseh narodih, daleč nazaj. Navaja spodbuden zgled, kako so rimske elite v njihovi latinsko-grški dvojnosti ob vsem občudovanju »višje grščine« znali ceniti tudi svojo staro latinščino. O Slovencih bi lahko rekli, da so v časih hude ogroženosti kar dobro znali braniti svoj jezik. Da pa prostosti ne prenašajo najbolje.

Kakšno osiromašenje!

Vtis imam, da so v središču tega posveta predlogi za postopno anglizacijo našega univerzitetnega pouka in vse naše znanstvene publicistike. Za začetek na podiplomski stopnji, čemur bi sledila dodiplomska stopnja in nato gimnazijski pouk itd., končalo pa bi se verjetno v elitnih otroških vrtcih.

Mislím, da se ob takih predlogih soočamo z enim najhujših izzivov v zgodovini slovenstva. Dobro vam je znano, kolikokrat je bila slovenska beseda že ogrožena, v najstarejših časih od gospodovalne nemščine pa od utopičnega ilirizma, v socialistični Jugoslaviji nazadnje od načrtov po uvedbi skupnih jeder v šole, iz česar bi se sčasoma izcimila nekakšna jugoslovanščina.

Sedanji izziv je toliko nevarnejši, ker ne prihaja pod sovražnimi pritiski, ampak pod plaščem humane globalizacije ali neizprosne ekonomske računice kot edine rešilne bilke, ki nas lahko reši pred marginalizacijo, pred odrivanjem slovenstva v območje neke preživele folklore. Izziv je toliko bolj zaskrbljujoč, ker za temi predlogi ne stojijo preprosti ljudje z zdravo kmečko pametjo, ampak mnogi vrhunski izobraženci, ki naj bi bili sol naroda, zdaj pa nas prepričujejo, da se sploh ne splača objavljati v slovenščini, češ da ima večji odziv in odmev, kar je napisano v angleščini, ki jo bere in razume ves svet.

Anglizacija se nam vsiljuje z argumenti, da je to danes edina učinkovita, edina odmevna in upoštevanja vredna komunikacija na področju znanosti, kot da to, kar ni objavljeno v angleščini, sploh ne šteje.

V resnici pa pomeni trend absolutne anglizacije osiromašenje znanstvenih kapacitet: kategorijo raziskovalcev, ki so »native speakers« angleščine, postavlja v privilegiran položaj, saj lahko svoja izvajanja in argumente na znanstvenih srečanjih emocionalno prepričljivo obarvajo do tiste stopnje, ki je nekomu dana, kot kažejo sociolingvistične ankete, samo v maternem jeziku; druge udeležence pa a priori postavlja v podrejen položaj.

Dobro se spominjam svojih prvih nastopov na mednarodnih znanstvenih in strokovnih srečanjih pred pol stoletja (v Budimpešti, Innsbrucku, Louvainu, Gentu, Atenah, Dubrovniku, na Dunaju), kjer so referati in diskusije potekali v šestih jezikih (angleščini, francoščini, nemščini, italijanščini, ruščini, latinščini) in smo se s skupnimi vztrajnimi naporí – brez simultanih prevajalcev – dokopali do novih pogledov in novih spoznanj. Danes pa ob vabilu na kak simpozij, ki ga prireja moja nekdanja matična fakulteta (FF), večkrat berem: »Vsa predavanja in diskusija bodo v angleščini.«

Kakšno osiromašenje!

Ob tem mi nehote pride na misel binkoštna pridiga, ki jo je imel Slomšek skoraj pred dvesto leti v Mošburgu nad Vrbskim jezerom (1838), ki bi bila danes še bolj aktualna in ki izzveni v misli: »Bog je vsemogočen; če bi hotel, bi lahko svet tudi tako ustvaril, da bi vsi ljudje govorili en sam jezik. Ampak takšen svet bi bil tako dolgočasen, kot če bi vsi glasbeniki na svetu vedno igrali samo na en inštrument.«

Zato pomenijo predlogi, ki bi sčasoma pripeljali do absolutne anglizacije našega univerzitetnega študija, veliko zmoto in zablodo. Anglofonih univerz je na svetu na tisoče, slovenskih univerz manj kot ducat in med njimi je samo ena popolna: in vsaj ta naj ostane zares slovenska. Tudi če je pri predavanjih več kot pol ne-Slovencev, naj študij na njej poteka najprej in predvsem v slovenščini. Govoril sem s slovenskim duhovnikom na avstrijskem Koroškem: tudi če je pri maši samo ducat Slovencev, ima poleg nemške vedno pridigo tudi v slovenskem jeziku, pa čeprav vsi slovenski farani nemško dobro razumejo: slovenska beseda se jih bolj dotakne in jim seže globlje do srca. Mislim, da bi ta vzor (ki ni edini v celovški škofiji) lahko posnemali tudi naši univerzitetni učitelji.

Mislim, da so oči slovenske javnosti, oči vseh slovenskih državljanov in tudi oči naših rojakov po svetu, ob teh vprašanjih uprte v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Zato nam že naše članstvo v SAZU in naša državljanska zavest narekujeta največjo možno skrb za ohranjanje, uveljavljanje, negovanje in bogatenje slovenščine na vseh področjih.

Slovenija je edina država na svetu, v kateri je slovenščina uradni jezik, edina država, ki je nastajala in se rodila ob slovenskem jeziku. Če bi nam kaka ustanova zaupala, da napišemo zgodovino slovenske države, bi lahko začeli tako kot evangelij:

»V začetku slovenske države je bila slovenska beseda. Že četrto tisočletje pred Brižinskimi spomeniki, najstarejšim slovenskim pismenim spomenikom, najdemo v latinskih besedilih zapise slovenskih besed, in med prvimi, kar morda ni slučaj, besedo *župan* (*jopanus*), ki kaže na državotvornost naših prednikov...«

Zato lahko v slovenski besedi bolj kot v orožju in bolj kot v političnih strukturah vidimo edino in najmočnejše poroštvo za obstoj in razcvet slovenske države: dokler bo zvenela slovenska beseda, toliko časa bo živela tudi slovenska država. Če pa bi slovenska beseda kdaj utihnila, bi tudi slovenska država in z njo tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti kot njena najvišja znanstvena ustanova izgubila svoj *raison d'être*, smisel svojega obstoja, in izdihnila.

Vprašanje slovenščine

Premislek o položaju slovenskega jezika v znanosti in visokem šolstvu – zlasti z ozirom na njegovo morebitno ogroženost – mora po mojem mnenju izhajati iz dejstev, ki ta položaj določajo. V 11. členu ustave Republike Slovenije je zapisano, da je slovenščina v Sloveniji uradni jezik, kar najbrž pomeni, da se mora uporabljati v vseh državnih ustanovah, pa tudi v tistih, ki niso državne, a prejemajo od države finančna sredstva, ki jih vanjo vlagajo slovenski davkoplačevalci. Iz tega sledi, da mora biti slovenščina obvezni glavni jezik ne samo v osnovnih in srednjih šolah, ampak tudi v visokem šolstvu, na univerzah in fakultetah, medtem ko so jim drugi jeziki lahko dodatno, v študijskem procesu potrebno sredstvo. Obenem mora biti jezik znanosti v Sloveniji, kolikor se financira iz državnih virov in živi torej od davkoplačevalskega denarja.

Takšna vloga slovenščine je v ustavi dodatno potrjena z dejstvom, da slovenska država »temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe«, to pa je posledica dejstva, da je obstoj te države utemeljen v slovenski identiteti. Njen temelj pa ni niti geopolitični položaj Slovencev niti njihovo naravno okolje, pa tudi ne politična in verska zgodovina, ki utemljujejo identiteto mnogih evropskih držav, velikih pa tudi manjših, ampak je temelj te identitete predvsem in samo slovenski jezik. Iz takšne odvisnosti slovenske identitete in države od slovenskega jezika je mogoče sklepati, kakšna naj bo vloga slovenščine v znanosti in visokem šolstvu, in kako ravnati, če bi bila ta vloga ogrožena, saj bi bila s tem ogrožena slovenska nacionalna identiteta ali pa celo slovenska državnost.

Za odgovor na to vprašanje niso po mojem mnenju dovolj samo teoretični pogledi na simbolne pomene in funkcije slovenščine, ampak jih je treba dopolniti s stvarnimi dejstvi o njeni dejanski znanstveni in visokošolski rabi, tako v preteklosti kot v bližnji prihodnosti. Dejstvo je, da so znanstveniki, ki so bili slovenskega rodu in jim je bila slovenščina materni jezik, do 19. stoletja in še čez pisali in objavljali svoja dela v tujih jezikih, pač v tistih, ki so bili v tedanjih časih »mednarodni« in v slovenskih deželah v rabi od zgodnjega srednjega veka do prve svetovne vojne. Njihova besedila – teološka, filozofska, zgodovinska, jezikoslovna, literarnozgodovinska, naravoslovna ali tehniška – so bila pisana v latinščini, nemščini in italijanščini, v 19. stoletju ne tako redko v hrvaščini. To ne velja samo za objave v času humanizma in reformacije (M. Hvale, A. Bohorič), ampak tudi za čas razsvetljenstva in 19. stoletja (A. Linhart, J. Kopitar, M. Čop, F. Miklošič, J. Štefan, J. Pajk, I. Macun idr.). V 20. stoletju so pomembna dela nastala v nemščini (F. Kidrič, M. Vidmar, A. Slodnjak). Tujejezična praksa

slovenskih znanstvenikov ima torej dolgo tradicijo, za kar so bili krivi razumljivi zgodovinski razlogi. Od konca 19. stoletja se je kot znanstveni jezik začela uveljavljati slovenščina, vendar ne v vseh znanostih enako.

Ta znanstveno-jezikovna praksa se je začela deloma spreminjati v zadnjih desetletjih, ko postajajo znanstveni stiki med različnimi kulturami in okolji zelo tesni. Z globalizacijo postaja angleščina – potem ko je bila v 19. stoletju nemščina nekakšen »mednarodni« jezic za znanstveno komunikacijo v deželah Srednje Evrope – edini pravi »mednarodni« jezic svetovne znanosti (kot tudi gospodarstva, tehnologije in politike). Tej novi jezikovni praksi se očitno prilagaja tudi slovenska znanost. Vprašanje je samo, do kakšne mere je takšna praksa zaželena ali dopustna, da ne bi bila slovenščina iz znanosti izrinjena, s tem pa njena znanstvena raba ogrožena in omejena na poljudno znanost za šolo in vsakdanjo rabo.

Zdi se, da je spričo takšnih dilem vendarle treba razmisliti o razlikah med posameznimi znanostmi, o pogojih in učinkih njihovega delovanja. Nekatere od njih – naravoslovne, medicinske in tehniške – so v pravem pomenu besede mednarodne, navezane na objave, simpozije in delovne kontakte, kar je mogoče v angleščini kot mednarodnem jeziku našega časa. Dejansko mnogi slovenski znanstveniki s teh področij objavljajo svoja dela vsaj deloma ali celo izključno v angleškem jeziku ali pa si vsaj prizadevajo, da bi jim takšna raba omogočila udeležbo v svetovnem znanstvenem »obratu« (kot bi temu dejal Heidegger). Te prakse ne bo mogoče kar tako omejiti, vendar je treba zahtevati, da znanosti izsledke svojih raziskovanj posredujejo tudi domači javnosti v slovenskem jeziku. Drugačen je jezikovni položaj v vedah humanistike in družboslovja, ki lahko veljajo za »nacionalne« vede, ker so njihove raziskave večidel ali izključno posvečene lastni slovenski problematiki, pa tudi zato, ker ima jezic v njihovih delih sam na sebi izjemno formativno vlogo. Ta jezic je lahko predvsem slovenščina in samo izjemoma nemščina, francoščina ali ruščina, zdaj že tudi angleščina, kolikor naj se izsledki teh ved posredujejo zainteresiranim strokovnim krogom. Vendar je tudi med temi znanostmi v rabi jezika neka razlika – nekatere od njih so po svojem področju manj vezane na slovensko problematiko (na primer arheologija, filozofija, teologija, nekatere veje sociologije in psihologije, jezikoslovja itd.), medtem ko so druge zasnovane na raziskavah izrazito slovenskih predmetnih področij (slovensko jezikoslovje, literarna zgodovina in teorija, umetnostna zgodovina, slovensko zgodovinopisje, etnologija, muzikologija itd.). V teh znanostih je slovenščina nujno prvi jezic, angleščina in drugi jezikovni mediji pa sekundarno sredstvo za posredovanje njihovih izsledkov tuji javnosti.

Bolj akuten in neposredno občutljiv je položaj slovenščine v visokem šolstvu, ki podobno kot znanost stopa v globalizacijske tokove meddržavnega in medkulturnega izobraževanja. Slovenščina je v preteklih stoletjih prodirala v šole zelo počasi in postopoma. Najprej v osnovno šolstvo, šele na prehodu v 20. stoletje

v srednje šole, v visoko šolstvo pa šele po prvi svetovni vojni. Vse dotlej so slovenski študentje morali študirati na tujem, v času humanizma in reformacije na italijanskih in nemških univerzah, od konca 18. stoletja na avstrijsko-nemških, čeških in hrvaških, med svetovnimi vojnama tudi na francoskih, v zadnjih desetletjih pa predvsem na univerzah angleškega jezikovnega območja ali pa na tistih, ki jim je učni jezik pretežno angleški. Tega študijskega globalizma seveda ne bo mogoče omejiti. Prav zato se zdi toliko bolj nenavadna želja, naj bi se tudi na domače univerze uvajala angleščina kot regularni ali celo prevladujoči univerzitetni jezik. S tem bi po skoraj stoletni visokošolski rabi slovenščina začela izgubljati univerzitetni status, to pa predvsem zato, da bi slovenske univerze v svoje vrste lahko privabljale številnejše tuje predavatelje in študente. Ta želja se uveljavlja z argumentom, da bi s takšno anglizacijo postale slovenske univerze »konkurenčne« tujim, uglednim in najodličnejšim univerzam, se pravi zaradi večje raziskovalno-študijske odličnosti, verjetno pa predvsem zaradi finančnih koristi, ki bi jih prinesla univerzitetna »internacionalizacija«. V teh željah se ob očitnih prednostih skriva vrsta problematičnih neznank. Prva je ta, kakšna bo kvaliteta tujih profesorjev in študentov, s kakšnimi ugodnostmi jih privabiti in kdo naj bi jih financiral, da bi bila zagotovljena njihova odličnost in da bi s tem slovenske univerze res postale »konkurenčne« vsaj v evropskem, če ne v svetovnem merilu. Z neomejeno rabo angleščine na visokih šolah bi lahko prišlo do retrogradnega krčenja slovenščine kot glavnega uradnega in obveznega šolskega jezika, najprej v visokem, nato v srednjem in osnovnem šolstvu, vse do vrtcev, kar se deloma že dogaja. Zato je za jezikovno rabo v visokem šolstvu nujna natančna regulacija, da bo ta raba v skladu z določili ustave Republike Slovenije, z javno odgovornostjo učiteljev in pričakovani študentov. Tem ustava zagotavlja študij v slovenščini in s tem pravno varstvo v primerih, ko bi se njihova pravica do dodiplomskega, magistrskega in doktorskega študija (v slovenščini) kakorkoli omejevala ali celo onemogočala. S tem bo zavarovana ne samo javna raba slovenščine, ampak z njo tudi trajnost slovenske nacionalne identitete in ne nazadnje obstoj slovenske državnosti, ki je pogoj za trajnostni razvoj slovenske znanosti in visokega šolstva.

Sklepni poudarki

Stališča sodelujočih na posvetu o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti je mogoče strniti v naslednjih nekaj poudarkov in skušati s tem premostiti neuskklajenost med politiko razvoja na področju znanosti in univerzitetnega izobraževanja na prvi ter med jezikovno politiko na drugi strani:

- slovenščina ima na slovenskih univerzah mesto dominantnega jezika;
- tujim študentom se ponudi čim več študijskega gradiva v angleščini (prevodi prosojnic, prevodi skript, učbeniki), konzultacije z njimi potekajo v angleščini;
- v angleščini potekajo posamezni študijski moduli, ki jih lahko izbirajo tudi slovenski študenti;
- določiti je treba obvezni obseg izvajanja visokošolskih programov (različno za naravoslovje, medicino, tehniko, družboslovje in humanistiko) v slovenskem jeziku, in tega ne v celoti prepustiti univerzam;
- na ravni doktorskega študija se univerzam prepusti avtonomna jezikovna politika, ki pa ne sme poseči v pravico doktoranda, da svojo disertacijo napiše v slovenščini.

RAZPRAVE

Sociologija slovenske literature: Ljudsko slovstvo

Razprava obravnava besedila ljudskega slovstva s pomočjo pojmov in metod literarne sociologije. Posveča se nepojasnenim problemom njihovega avtorstva, razširjanja in recepcije. Ta vprašanja umešča v čas njihovega nastajanja v okvirih srednjeveške in zgodnje novoveške stanovske družbe. Na tem ozadju išče povezave ljudskih pesmi in proznih pripovedi z življenjskim svetom nižjih družbenih plasti, ti. »četrtega« stanu, raziskuje vlogo ideoloških sestavin v različnih vrstah tega slovstva in ugotavlja njihovo odvisnost od socialnozgodovinskega konteksta.

Ljudsko slovstvo, pri čemer mislimo tako na pesemska kot na prozna besedila, ki jih označujemo s pojmom »ljudsko«, je za literarno sociologijo najzahtevnejše predmetno področje. Ob njem se ji odpira vrsta vprašanj, na katera literarna zgodovina nima odgovorov in jih je zato treba iskati v literarni sociologiji. Mednje spada že sam pomen oznake »ljudsko«, o čemer govorijo njegov izvor in razvojne spremembe. Prvi je poimenovanje »ljudske pesmi« uporabil Prešeren v pismu F. L. Čelakovskemu leta 1832.⁶ Tu je na več mestih omenjal slovenske »ljudske pesmi« in poudaril, da jih poje »ljudstvo«, v oklepaju je zanje navedel nemško oznako »Volkslieder«. Vendar se Prešernovo poimenovanje v njegovem času ni uveljavilo, namesto »ljudskih« se je splošna raba odločila za »narodne« pesmi.

Leta 1839 je začela izhajati Korytkova zbirka pod naslovom *Slovénske pèsmi krajnskiga naróda* in istega leta je izšla Vrazova pod naslovom *Narodne pesni ilirske*. Odtlej se je namesto o »ljudskih« pisalo o »narodnih« pesmih in na tej podlagi o »narodnem« slovstvu. Ko je K. Štrekelj leta 1893 začel objavljati temeljno zbirko tega pesništva, jo je imenoval *Slovenske narodne pesmi*. Raba se je nadaljevala med obema vojnama, vse do leta 1952, ko je I. Grafenauer objavil svojo poglobitno razpravo o »narodnem« pesništvu in pesmih.⁷ Vendar je prav tega leta izšlo nekaj del, ki so se vrnila k Prešernovi oznaki ljudskih pesmi. Do končnega preloma je prišlo proti koncu petdesetih let, ko se je ne samo v literarni zgodovini, ampak tudi v etnologiji in etnomuzikologiji namesto »narodnega« uveljavila ideja o »ljudskem«. Leta 1956 sta svojo sistematično obravnavo

⁶ F. Prešeren, *Zbrano delo II*, Ljubljana, 1996, str. 181–182.

⁷ I. Grafenauer, *Narodno pesništvo*. V: Narodopisje Slovencev, II. del Ljubljana, 1952.

ljudskega pesništva in pripovedništva objavila B. Merhar in M. Matičetov.⁸ Pojmovna oznaka, ki se je s tem vrnila k Prešernovi rabi, se je nadaljevala v delu srednje in mlajše generacije raziskovalcev, izjema je bil poizkus, da bi se namesto o ljudskem slovstvu po anglosaškem zgledu razpravljalo o »slovstveni folklori«, vendar se zdi, da brez širšega odmeva.⁹

Ta menjava poimenovanj je za literarno sociologijo, ko raziskuje ljudskoslovstvena besedila, precejšnjega pomena, ker lahko v njih odkriva posebno socialnozgodovinsko logiko. Prešeren je pesmi, povzete iz ustne tradicije, imenoval ljudske zato, ker so »med ljudstvom pete«. Izognil se je pojmu naroda in narodnega, s tem pa sledil slovarski tradiciji, ki je te pojme razločevala na socialni ravni. Kastelec-Vorenčev slovar z začetka 18. stoletja je latinski »plebs« enačil s slovenskim »ljudstvom« v pomenu »kardelu is gmaine«, latinski »populus« pa prevajal v zvezi »kmetishki folk«; nasprotno je pojem »naroda« enačil z latinskim »natio«, na primer v zvezi »natio itala«.¹⁰ Prešeren je izhajal neposredno iz nemškega pojma »Volkslied«, pri tem pa dvoznačnost pojma »Vol« razumel kot sopomenko slovenskega ljudstva, ne pa naroda v pomenu nacije. S tem je dal pojmom ljudsko pesništvo in slovstvo socialnozgodovinsko podlago, ki jo je pred njim prepoznaval že M. Čop, ko je razmišljal o razliki med »Volks poesie« in »literaturo« za izobražence.¹¹

Razlogi, da je že proti koncu tridesetih let za to slovstvo pojem narodnega prevladal nad ljudskim, so bili socialnozgodovinski, ideološki in celo politični. Glavni razlog je bila močnejša slovanska usmerjenost takratne slovenske javnosti. Na poimenovanje z »narodnim« je vplivala jezikovna raba pri Hrvatih in Srbih, Čehih, Poljakih in Rusih, ki jim je beseda »narod« oznaka tako za ljudstvo kot za narod v slovenskem pomenu. Že v tretjem zvezku Krajske čbelice je bila k objavi slovenskih ljudskih pesmi natisnjena opomba z naslovom Čelakovskega zbirke Slowanske narodnj pisne. Pri uvedbi slovanske oznake za ljudske pesmi je imela nekaj vloge celo Vrazova usmeritev v ilirizem po njegovi hrvaški opciji ali pa poljska provenienca E. Korytka. Vendar je bil odločilen moment za novo imenovanje socialnozgodovinski. Proti sredi stoletja je z razvojem narodne zavesti postalo očitno, da je slovenski narod bolj ali manj istoveten s kmečko populacijo,

⁸ B. Merhar, *Ljudska pesem* in M. Matičetov, *Ljudska proza*. V: Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana, 1956.

⁹ Prim. M. Stanonik, *Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih*, Obdobja srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1988; Slovenska slovstvena folklor, uredila in spremno besedo napisala Marija Stanonik, Ljubljana, 1999.

¹⁰ *Slovensko-latinski slovar*, po Matija Kastelec – Gregor Voranc, Dictionarium latino-carniolicum (1680-1710) Jože Stabej, Ljubljana, 1997.

¹¹ M. Čop je svoje misli obširno zapisal v pismu J. Kopitarju 16. maja 1830 (Pisma Matija Čopa, 1. knjiga, Ljubljana, 1986, str. 171–172).

razumljeno kot ljudstvo, iz enačenja naroda z ljudstvom je pa bila mogoča sintagma »narodne« pesmi in slovstvo.

Razvoj slovenske meščanske družbe je proti koncu 19. stoletja omogočil razločitev pojmov »narod« in »ljudstvo«, s tem pa vodil k spoznanju, da »ljudsko« ne more biti ime za »narodno« celoto, ampak samo za njen večinski del, se pravi, za njene »nižje« sloje. Ta pojmovni premik je izpeljal Cankar, ko je v polemičnem predavanju *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura* postavil pojem »ljudstva« v nasprotje z »narodom«. ¹² Čeprav je ta antiteza imela predvsem aktualen socialno-političen pomen, je bila z njo v logični zvezi nujna vrnitev k Prešernovemu pojmovanju ljudskih pesmi kot nečesa, kar pripada ljudstvu, ne pa narodu v celoti. Novo poimenovanje se je uveljavilo razmeroma počasi, tako da je bilo šele v drugi polovici 20. stoletja sprejeto kot splošno priznana oznaka za ljudsko slovstvo ne samo v literarni vedi, ampak tudi v etnologiji in etnomuzikologiji.

S poimenovanjem po ljudstvu se za literarno sociologijo odpira problem, kaj pomeni ta povezava za sociološko razumevanje ljudskega slovstva, zlasti pesništva kot njegovega najodličnejšega dela, in to tako na ravni produkcije kot distribucije in recepcije.

Pomen pojma ljudstvo je odvisen od socialnozgodovinskega konteksta, znotraj katerega se umešča in z njim vred spreminja. Za sociološko določitev slovenskega ljudskega slovstva je odločilna povezava s pomenom, veljavnim za čas, ko je to slovstvo nastajalo, se do kraja izoblikovalo in nazadnje začelo izgubljati prvotni obseg in pomen. Zgodovinski čas, v katerem je potekal ta proces, zajema po sklepanju literarnih zgodovinarjev in etnologov več stoletij – približno od 12. stoletja do začetka devetnajstega, vsaj kar zadeva besedila, ki jih lahko prepoznamo za del dolgotrajnega, zanesljivo sporočenega izročila. Gre torej za obdobja visokega in poznega srednjega veka s podaljškom v prehod k novemu, prehod, ki je potekal v slovenskih deželah počasi in s podobno zamudo kot v večini srednjeevropskih teritorijev. Socialnozgodovinski okvir slovenskega ljudskega slovstva se torej pokriva z nastankom, razmahom in upadom stanovske družbe na Slovenskem, na duhovnozgodovinski ravni pa s sočasnim obstojem trdno postavljene duhovno-kulturne skupnosti, po duhu krščanske, po cerkveni pripadnosti katoliške. Ljudstvo, po katerem imenujemo to slovstvo, so bili nižji sloji stanovske družbe, se pravi »četrti« stan in pa nižje in najnižje plasti »tretjega« stanu, kolikor so bili posamezniki iz teh stanov slovensko govoreči; – in seveda nepismeni, če si obstoj tega slovstva zamišljamo samo v obliki ustnega sporočanja. To pomeni, da nosilci ljudskega slovstva nikakor niso mogle biti višje plasti prvih treh stanov – med plemstvom visoko in nižje viteško plemstvo, v kleriškem stanu visoka plast prelatov v nasprotju z nižjo duhovščino na podeželju, v meščanskem stanu pa vi-

¹² Cankarjevo predavanje je nastalo leta 1907, v njegovi socialdemokratski fazi, od tod ostra razlika med ljudstvom in narodom, ki je s tega stališča postal ideološki predznak meščanske družbe.

soko patricijsko meščanstvo bogatih trgovcev in višjih mestnih uradnikov – za te domnevamo, da so bili večidel tujega rodu in deloma dvojezični, kar za raziskavo jezikovnega položaja v slovenskem srednjem veku vendarle ni brez pomena, zlasti če k temu dodamo še domnevo o dvojezičnosti v krogih plemiškega in višjega cerkvenega stanu.

Opredelitev socialnozgodovinskega konteksta, znotraj katerega je nastalo in ostajalo ljudsko slovstvo, terja nekaj dopolnil. Najprej je potrebna natančnejša določitev, kaj si moramo predstavljati pod »četrtim« stanom kot poglavitnim nosilcem tega slovstva, in kako omejiti pojem »ljudstva« v stanovski družbi slovenskega srednjega veka. Ko je Čop v pismu Kopitarju leta 1830 razmišljal o ljudskih pesmih, je za njihovega nosilca imenoval »kmeta« (Bauer), oziroma podeželana (Landmann), kar je bilo v skladu s takratnim romantičnim pojmovanjem, da je ljudsko pesništvo neposreden duhovni izraz prvinskega duha, to pa je mogoče samo v »prirodnem« svetu preprostega kmečkega človeka, postavljenega nasproti mestnemu izobraženstvu. O enačenju srednjeveškega ljudstva s kmetstvom, kot ga poznamo od 18. stoletja naprej, je mogoče v sociologiji slovenske literature izreči nekaj dopolnil ali celo popravkov. V središču ljudstva, ki je po svojih posameznikih – ne pa seveda kolektivno – »ustvarjalo« ljudske pesmi in pripovedi, je gotovo treba videti kmečke podložnike ali pa svobodne kmete, naseljene po vaseh, v okolici trgov in mest pa tudi v malih oddaljenih zaselkih. Vendar je k tej večinski populaciji treba prišteti še prebivalske skupine, ki so pripadale nižjim in najnižjim socialnim plastem na grajskih posestvih, v večjih župnijah in ob samostanih, pa tudi v trgih in mestih, tako da so bile povezane s pripadniki višjih stanov, plemstvom, meščanstvom, z deželnimi in cerkvenimi oblastmi, v njihovi službi ali pa od njih odvisnimi. V ta predel »četrtga« stanu in s tem ljudstva v srednjeveškem pomenu smemo šteti male podeželske in primestne trgovce, obrtnike in rokodelce, grajske in samostanske hlapce, služinčad, ne nazadnje nižjo podeželsko duhovščino, cerkovnike, organiste in zlasti učitelje, kolikor jih je že bilo v poznem srednjem veku in ki so s spremembami v stanovski družbi postajali številnejši. Upoštevanja vredna značilnost teh robnih plasti »četrtga« stanu, ki pride v poštev za sociološko razlago ljudskega slovstva, je dejstvo, da so bile te plasti v primerjavi s praviloma nepismenim kmetstvom zmožne branja in pisanja ali vsaj polpismene, in da so bile v nasprotju s statičnim kmetstvom premične. Od tod sledi sklep, da mora literarna sociologija v razlagi slovenskega ljudskega slovstva uporabljati pojem ljudstva kot nosilca njegovega nastanka, širjenja in ohranjanja v pomenu, ki ni samo oznaka za kmetstvo visokega in poznega srednjega veka, ampak kot pojem, ki zajema celoto nižjih slojev stanovske družbe ali povedano z njenim lastnim izrazoslovjem, celoto »četrtga« stanu.

Pomembno vprašanje, ki se odpira ob socialnozgodovinski podlagi ljudskega pesništva in pripovedništva, je vprašanje o jeziku njegovih nosilcev, se pravi av-

torjev, posrednikov in sprejemnikov. O tem, da je bil ta jezik od vsega začetka slovenski, ne more biti dvoma – tudi takrat, ko je nastajalo ob tujejezičnih vzorcih. Kljub temu je treba upoštevati, da so bili v populaciji nižjih slojev ob večinskih Slovencih tudi tujejezični posamezniki in skupine, tako na kmečkem podeželju in v manjših obrtniško-trgovskih zaselkih kot v trgih in mestih, okoli večjih župnij in samostanov. Med takšnimi tujki, ki so s slovensko večino sestavljali ljudstvo srednjeveške družbe, so upoštevanja vredni italijanski in madžarski na skrajnem zahodnem in vzhodnem robu, nemški v osrednjih deželah, srbsko-hrvaški pribežniki pa v Beli krajini, na Krasu in v Istri. Stik s tujejezičnostjo je pomemben za razumevanje geneze ljudskega slovstva, saj so prek tega neposrednega stika prihajali vanj snovi, motivi in teme, pa tudi forme, iz katerih so nastala pesemska in pripovedna besedila, ki so se ohranila v ustni tradiciji. Končno ni mogoče prezreti povezav slovensko govorečih nižjih slojev s plemiškim in duhovniškim stanom ne samo na podeželju, ampak tudi v mestnih središčih, sedežih deželnih in cerkvenih oblasti. Te so bile vsa ta stoletja samo izjemoma po rodu slovenske, kot na primer nekaj ljubljanskih škofov v 16. stoletju, sicer pa nemške ali italijanske, vendar v precejšnji meri večče občevanja z nižjimi stanovi v slovenščini, o čemer govorijo ohranjeni dokumenti, ali pa so bile celo v pravem pomenu besede dvojezične, o čemer govorijo ohranjena plemiška pisma v slovenščini iz 17. stoletja.¹³ S tem se večjezičnost in medjezikovnost v stanovski družbi srednjega in zgodnjega novega veka izkazujeta kot upoštevanja vreden dejavnik tudi za sociološko razlago ljudskega slovstva.

Končno se v literarni sociologiji odpira še vprašanje o njegovem ustno ohranjenem obstoju brez zapisa, kar velja ne samo za besedila, ampak tudi za napeve, v katerih so bila peta ali recitirana. V tej obliki naj bi se ohranjala vse do konca 18. stoletja, ko so jin začeli zapisovati izobraženci. Pred tem so obstajala samo redka sporočila – pri M. N. Nicolettiju v 16. stoletju in Valvasorju v 17. stoletju –, da je to slovstvo bilo razširjeno med ljudstvom, vendar samo ustno, bodisi peto ali govorjeno. Kar zadeva prve zapise, je mednje mogoče šteti samo redke zapise ljudskih ali napol ljudskih nabožnih pesmi, tako v Stiškem rokopisu iz prve polovice 15. stoletja in v protestantskih pesmaricah. Ti zapisi kažejo sicer na možnost, da so bila posamezna besedila, ki jih lahko imamo za ljudska, v svojem srednjeveškem začetku zapisana, kar seveda pomeni, da so bili med avtorji in posredniki nekateri večči pisanja, iskati jih moramo med nižjo duhovščino, potujočimi študenti sholarji, mestnimi rokodelci, graščinskimi ali cerkvenimi uradniki in celo vojaki. Mnogi od teh so bili ne samo dvojezični, ampak tudi večči branja in pisanja. S tem ni izključena možnost, da je tudi pozneje ljudsko slovstvo obstajalo ne samo kot ustno izročilo, ampak tudi v redkih, naključnih in izgubljenih zapisih.

---

¹³ Gl. *Slovenska plemiška pisma – družin Marenzi-Coraduzzi s konca 17. stoletja*, uredil in za tisk pripravil Pavle Merku, Trst, 1980.

Ljudsko slovstvo, ki naj bo predmet sociološke razlage, se v luči teh premis pokaže mnogoplastno, odprto za tvegane domneve in nasprotujoče si teorije. Težavnost raziskave se povečuje z dejstvom, da nam njegova besedila skoraj brez izjeme niso ohranjena v prvotni podobi, ampak samo v obliki, ki jo je zapisovalec povzel iz dolgotrajne, morda večstoletne ali vsaj nekajdesetletne tradicije, znotraj katere so se besedila nedvomno spreminjala, včasih samo površinsko, lahko pa tudi v bistvenih sestavinah. To pomeni, da jih ni mogoče zanesljivo rekonstruirati v prvotno stanje, ampak jih je treba jemati v njihovi edino zapisani sporočenosti. Posamezna besedila so nam dostopna celo v več krajevnih različicah, od katerih nobena ne more veljati za skupno izhodiščno matrico. Določitev nastanka posameznih besedil je zato izjemno težavna ali celo nemogoča, razen v velikih časovnih razponih, pa še to predvsem za večje pesemske in pripovedne skupine, vrste in zvrsti, dosti manj za posamezna besedila. Za sociološko analizo to stanje sicer ni usodno, ker jo v besedilih zanimajo njihove splošne, socialno določljive strukture in segmenti, ne pa individualna posebnost in zgodovinska enkratnost.

S tem se nakazujejo metodološke težave, ob katere zadeva sociološka analiza, ko bi hotela obravnavati ljudsko slovstvo v okviru Escarpitovih kategorij produkcije, distribucije in konsumacije literarnih besedil, se pravi njihovega avtorstva, razširjanja in recepcije. Kar zadeva avtorstvo ljudskih pesmi in pripovedi, je sicer v zadnjih desetletjih obveljalo stališče, da jih ni ustvarjal kolektivni »duh« ljudstva ali celotnega naroda, kot so po Herderju domnevali romantični razlagalci, ampak so bile stvaritev individualnih avtorjev.¹⁴ Za literarno sociologijo se s tem odpira vprašanje, kateremu socialnemu sloju, plasti in poklicnemu statusu v socialnozgodovinski sestavi srednjeveškega ljudstva so ti avtorji pripadali. Iz dejstva, da se v teh besedilih ohranjajo očitni sledovi motivov, tem in form, prevzetih iz drugih evropskih in celo zunajevropskih kulturnih krogov, je mogoče sklepati, da jih niso spesnili nepismeni kmečki podložniki, navezani na svoj lokalni okoliš in z njim omejeni, ampak posamezniki s poklicnimi navadami, ki so jih spravljalje v stik z drugimi jeziki, tradicijami in kulturami. Mednje smemo šteti potujoče rokodelce, vojake, sholarje in nižje klerike, grajske oskrbnike in hlapce, cerkovnike, učitelje pri farnih in mestnih šolah, ob tem pa še posameznike med romarji, ki so se v domača in tuja romarska središča stekali iz vseh slojev srednjeveškega ljudstva. Da so bili med njimi sposobni pesnjenja tudi nepismeni kmečki ljudje, je verjetno, vendar samo takrat, ko jim je romarska srenja priznala pevčevsko vlogo.¹⁵

¹⁴ Od sociologov umetnosti je teorijo o »kolektivnem« izvoru ljudskega slovstva najostreje zavrnil A. Hauser v knjigi *Soziologie der Kunst*, München, 1974, gl. poglavje Die Volkskunst, str. 598 do 616.

¹⁵ O avtorstvu ljudskega pesništva sta v okviru literarnozgodovinskih in etnoloških raziskav razpravljala B. Merhar (*Zgodovina slovenskega slovstva I, 1956*, poglavje o ljudski pesmi) in M. Terseglav v knjigi *Ljudsko pesništvo* (1987).

Manj verjetna se zdi teza, da je avtorje ljudskih pesmi, zlasti pripovednih, treba iskati v posebnem poklicu t. i. igrcev, ki naj bi podobno kot francoski žonglerji, angleški minstrelji ali nemški špilmani bili potujoči izvajalci ne samo prevzetih besedil, ampak po potrebi in zmožnostih tudi sami izdelovalci pesmi in viž. To tezo je v slovenski literarni zgodovini ponudil za rešitev vprašanja o avtorstvu ljudskih pesmi A. Slodnjak, češ da naj bi takšni potujoči pevci bili avtorji besedil, ki so se nato širila med preprostim kmečkim ljudstvom.¹⁶ Vendar je že sam poudaril, da domneva ni dokazljiva, zoper njeno uporabnost govori predvsem umanjkanje ustreznih socialnih okolij, ki so bila nujna za obstoj igrcev. Pogoji zanje je bila ne samo ljudska srenja, s katero bi se lahko slovenski špilmani srečevali ob praznikih, proščenjih in semnjih, na svatbah in romanjih, ampak predvsem plemiško okolje gradov in dvorcev, kjer so si našli mecenske zaščitnike in podpornike. Takšnega okolja na slovenskem v srednjem veku ni bilo in kolikor je grajska gospoda potrebovala tovrstno razvedrilo, ga je gojila sama ali pa s pomočjo nemških špilmanov ali viteških minezengerjev.¹⁷ Z izključitvijo teze o igrcih kot možnih avtorjih ljudskega pesništva v visokem in poznem srednjem veku se mora razlaga avtorstva omejiti na krog ljudskih, vendar posebej usposobljenih pevcev-pesnikov in govorcev-pripovedovalcev.

Nekoliko nazornejša od avtorstva je sociološka predstava o distribuciji ali razširjanju ljudskega slovstva. V pošteve za posrednike in prenašalce spesnenih in pripovedovanih besedil pridejo skupine posameznikov, med katere lahko štejemo seveda tudi same avtorje – potujoče obrtnike, sholarje, klerike, grajsko služinčad, vojaške najemnike in druge, ob tem moramo domnevati, da so pomembno vlogo v razširjanju teh besedil imeli godci, ki v primerjavi z igrci niso bili poseben poklic, so pa na Slovenskem gotovo obstajali.¹⁸ Njihov obstoj je izpričan, čeprav ni jasno, ali je šlo za profesionalno obrt ali za dodatno dejavnost. Skrbeli so za glasbeno spremljavo k plesu, na proščenjih, svatbah in sejemskih priložnostih, ob tem pa peli in recitali pesemska besedila. Vsekakor moramo med njimi iskati verjetne prenašalce ljudskega slovstva, saj so s svojimi gostovanji najučinkoviteje ponujali poslušalcem splošno sprejeta in priljubljena besedila s petjem in skromno glasbeno spremljavo. Med poslušalci so si našli ne samo zveste sprejemnike, ampak tudi posnemovalce, ki so sprejeto prenašali naprej, slišano po spominu ohranjali, pa tudi spreminjali v ustno izročilo, ki je prehajalo iz kraja v kraj, iz generacije v generacijo. Razširjanje prvotnih besedil jih je s časom in v drugačnih okoljih spreminjalo v številne različice. Kar je bilo na začetku in-

¹⁶ Prim. A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana, 1968, str. 113.

¹⁷ O povezavi nemškega plemstva v slovenskih deželah s srednjeveško viteško poezijo gl. delo: Anton Janko in Nikolaus Henkel, *Nemški viteški liriki s slovenskih tal*, Ljubljana, 1997.

¹⁸ O ljudskem godčevstvu je v več delih razpravljala Z. Kumer, npr. v knjigi *Slovenska ljudska glasbila in godci* (Ljubljana, 1972).

dividualna storitev posameznih, poklicno usposobljenih pevcev-pesnikov, se je na koncu preneslo v preprosto, bolj ali manj zanesljivo obnavljanje že slišane. Vlogo takšnih posrednikov so na podeželju prevzeli starejši moški, polagoma pa predvsem starejše ženske. Ni naključje, da so proti koncu 18. stoletja in nato vse do dvajsetega izobraženi zapisovalci ljudske pesmi in pripovedi lahko povzemali po petju oziroma pripovedovanju starejših kmetov in kmečkih žensk.

Manj odprtih vprašanj se sociološki analizi zastavlja ob recepciji ljudskega slovstva. Že od samega začetka ni bilo namenjeno niti plemiškemu niti višjemu meščanskemu okolju, pač pa poslušalcem iz ljudstva, se pravi podeželskim in primestnim plastem »četrtega« in deloma »tretjega« stanu. Priložnosti za takšno socialno recepcijo so bile povsod, kjer so se posamezniki iz ljudstva zbirali v večje ali manjše skupine. To so bile svatbe, pogrebi, semnji, cerkveni prazniki, zlasti pa romarske poti in postaje na romanjih. Poleg tega gostilniška omizja, v vsakdanjem življenju pa skupna dela in počitek po delu. Oblike recepcije so bile različne, ker so bile različne pesmi in pripovedi, ki so jih ob teh priložnostih peli, recitirali in govorili.

Ob recepciji se odpira vprašanje o sociološkem razumevanju vrst, zvrsti in oblik, ki jih lahko razberemo v sestavi ljudskih pesmi in pripovedk. Ljudsko slovstvo ni enotno ne po svojih funkcijah in ne po zgodovinskem izvoru. Razčleniti ga je mogoče na vrstno-zvrstne skupine, nastale v različnih obdobjih, skozi katera je potekala »zgodovina« tega slovstva. Za sociološko analizo je ta vidik temeljnega pomena, saj se šele skozenj sooča s problemi socialnozgodovinske in ideološke provenience pesemskih in proznih besedil, ki lahko veljajo za ljudsko slovstvo srednjega veka. Ideologije so tista vsebinska matrica, ki jih navezuje na socialnozgodovinski kontekst, obenem pa obstaja v samih besedilih, tako da ne more biti samo predmet bolj ali manj zanesljivih literarnozgodovinskih, primerjalnih in etnološko kulturoloških domnev. Iz njih postajajo razvidnejše tudi vloge avtorjev, distribucije in recepcije tega slovstva.

Z genološkega stališča ga je mogoče razdeliti na obe osrednji, na videz zgolj formalno opredeljeni skupini proznega pripovedništva in verzne pesništva. Razlika med obojima je na prvi pogled res samo formalna, prvo je bilo praviloma govorjeno, drugo večidel peto in samo izjemoma recitirano. Sociološka analiza mora to razliko dopolniti s tezo o socialno-funkcijski različnosti pripovedi in pesmi, ki sega v njihovo avtorstvo, razširjanje in recepcijo pri poslušalcih, določena pa je z njihovim različnim namenom in pomenom. Pesmi so bile spesnjene v verzih, praviloma rimate in pete, s tem pa dvignjene nad vsakdanji govor, odtegnjene praktični, tudi zgolj zabavni rabi, premaknjene na raven nevsakdanje izjemnosti, s tem pa iz domače zasebnosti v območje skupinske javnosti, kjer je pevec-pripovedovalec teh pesmi postavljen v krog poslušalcev, ločen od njihove zasebnosti kot nosilec javnega sporočila o pomembnih ljudeh in dogodkih.

Nasprotno je bilo prozno pripovedništvo s svojimi bajkami, pravljicami, pripovedkami in šaljivkami tudi takrat, ko je govorilo o istih junakih in pripetljajih, s svojo vsakdanjo govorico namenjeno domači, zasebni rabi kot zabava in razvedrilo ob delu in po njem, ob tem pa tudi kot življenjsko moralni poduk starejšim, zlasti pa otrokom, s pomočjo pravljicnih, strašljivih in šaljivih zgledov. Temu primerne so bile produkcija, distribucija in recepcija tega pripovedništva. S svojimi značilnimi zvrstmi je bilo del mednarodnega folklornega blaga, v slovenski prostor je s svojimi motivi, zgodbami in liki prihajalo neposredno prek mnogih posrednikov in se širilo množično v številnih različicah. Ni mu mogoče iskati prvotnih avtorjev, saj se ne da sklepati, da jih je v slovensko ljudsko rabo presadil posamezen, enkrat in konkreten pripovedovalec. Bolj problematično je sklepati o širjenju tega pripovednega blaga. Zaradi kratkoče in preprostega govornega načina, primernega tem zgodbam, je nemogoče domnevati, da so jih poslušalcem ponujali posebej usposobljeni pripovedovalci, morda godci, in to na javnih krajih ob praznikih, na svatbah in romanjih, pač pa se zdi verjetno, da je bilo okolje, v katerem so se razširjale te zgodbe, omejeno na ožje, družinsko in zasebno skupnost, se pravi na domačnost kmečkega ali napol kmečkega doma. Namenjeno je bilo kratkočasenju njenih članov, zbranih ob delu, večernih pomenkih, druženju starejših z otroki in sosedi. V tem krogu so imele pomembno pripovedno vlogo zlasti starejše ženske, kot je izpričano za novejše čase, vendar kot priča Jurčičev primer *Spominih na deda*, so to vlogo prevzemali lahko moški družinski člani.

O pripovedništvu v nevezani govorjeni besedi in njegovem nepreglednem obilju pravljичno-pripovedkarskih različic skoraj ni mogoče postavljati domnev, ki bi ga povezovale s konkretnim socialnozgodovinskim kontekstom, saj gre za zgodovinsko neopredeljivo mednarodno pripovedno tvornost, ki s svojimi modeli, obrazci in normami sega v najstarejša izročila, najbrž v mitološke predstave prvobitnih, orientalskih in antičnih kultur. Zato je nedoločljivo s pojmom ideologije kot sistema vrednot, idej in vzorcev. Bolj kot sociološki pristop mu ustreza psihoanalitski uvid, ki odkriva v njem sledi mitologije in nezavednega.¹⁹ Zato se ta plast slovenskega ljudskega slovstva izmika sociološki analizi.

Drugače je z ljudskim pesništvom, v katerem je poleg motivov in tem, ki so vanj prišli iz številnih, zgodovinsko vsaj približno določljivih virov, mogoče razločevati ideološke matrice, obrazce in vrednostne modele, nato pa jih postaviti v ustrezne socialnozgodovinske kontekste. To pesništvo ne po vsebini ne po formi ni enotno, pa tudi po njegovih ideoloških sestavinah ga je mogoče razdeliti na več skupin in sklopov, običajna imena zanje so po tradicionalni terminologiji bajeslovno, pravljичno, legendarno, zgodovinsko, junaško in podobno, kot najpomembnejše med njimi se jim pridružujejo t. i. balade in romance, ki se motivno

---

¹⁹ Prim. dela oziroma razprave: J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje, 1930; A. Goljevšček, *Mit in slovenska ljudska pesem*, Ljubljana, 1982.

in tematsko delijo še na številne podzvrsti.²⁰ Po ustaljeni predstavi sestavljajo vse te vrste ali zvrsti pripovedno pesništvo, medtem ko naj bi v liriko sodile obredne, verske ali nabožne, ljubezenske, vojaške ali soldaške, pivske, poklicne in tem podobne pesmi z mnogimi prehodnimi oblikami.

Od teh pesemskih tipov se zdi za literarno sociologijo najmanj primerna obredna lirika, ki je praktično uporabna oblika pesnjenja in po svoji funkciji predliterarna. Njeni obrazci imajo pomen neposrednega magičnega in verskega dejanja, zato ne morejo biti nosilci eksplicitnih ideoloških sporočil. Pač pa vse druge zvrsti ljudskega pesništva, tako pripovedne kot lirske, omogočajo prek ideoloških sestavin natančnejšo sociološko opredelitev in umestitev v socialnozgodovinski prostor.

To velja predvsem za pripovedne pesmi in med njimi za tiste, ki jih po ustaljeni rabi imenujemo balade, to pa zato, ker po vsebini in formi ustrezajo podobnemu tipu pesmi v drugih evropskih kulturah, ki jih označujejo s tem pojmom. Slovenske ljudske balade umeščamo po času nastanka v visoki in pozni srednji vek, od 12. stoletja naprej, uporaba izraza balada je zanje smiselna, da jih ločimo od t. i. ljudskih romanc.²¹ Razlika med obojim je zgodovinska, literarna zgodovina jih po snoveh, motivih in temah uvršča v zaporedna obdobja – balade v srednji vek od 12. do 16. stoletja, romance v pozni srednji vek in njegove podaljške v zgodnji novi vek, od konca 15. stoletja do začetka osemnajstega. Od te časovne določitve, ki je sicer nezanesljiva, je za sociološko analizo enih in drugih pomembnejša njihova socialnozgodovinska določenost, ta pa se razkriva predvsem iz ideologije, kolikor stopa v tekste in je v njih prepoznavna.²² To pomeni, da mora literarna sociologija iskati v ljudskem pesništvu ideološke sestavine, ki jih je mogoče koordinirati s socialnozgodovinskim kontekstom. Ker je ljudsko pesništvo nastalo, se ohranjalo in izčrpalo sočasno z razvojem stanovske družbe, je za literarno sociologijo osrednje vprašanje, iz katerih ideoloških modelov stanovske družbe je ljudsko pesništvo sprejemalo svoj vrednostni sistem moralnih meril in socialnih norm.

Izhodišče v takšno analizo mora biti stališče, da z ideologijo ne gre razumeti nekakšne slabe, napačne ali lažne zavesti, ki bi namerno prikrivala pravo stanje stvari, ker bi bilo takšno pojmovanje za sociološko razumevanje ljudskega pesništva neproduktivno. Namesto tega je v pojmu ideologije treba videti vrednostni

²⁰ Nekoliko drugačno klasifikacijo pripovednega pesništva je izdelala Z. Kumer v razpravi *Vsebinski tipi slovenskih pripovednih pesmi*, Ljubljana, 1974, s podrobnejšo členitvijo njegove motivne podlage.

²¹ Po mnenju Z. Kumer je razlikovanje med baladami in romancami nepotrebno in je edina primerena oznaka za ta tip pripovednih pesmi balada, gl. navedeno delo (op. 15).

²² O ideologiji v ljudskem pesništvu je razpravljal V. Karbusicky v knjigi *Ideologie im Lied, Lied in der Ideologie* (Köln, 1973), vendar samo v popularnih političnih besedilih 20. stoletja, tudi nacističnih.

sestav, ki določa, kaj je za obstoj posameznikov v večjih socialnih skupinah prav in kaj ne.²³

Za slovenske ljudske balade visokega in poznega srednjega veka se iz tega zornega kota ponuja vrsta socioloških hipotez, ki utegnejo pojasniti socialnozgodovinski temelj tega pesništva. Na prvi pogled je očitno, da njihov vrednostni red ne prihaja iz ideologije državne oblasti ali pa narodne skupnosti, tudi ne iz zgodovinske preteklosti, prek katere naj bi se ta red potrjeval in dobival svojo legitimnost. Ideologija, ki jo je mogoče iskati v ljudskih baladah srednjega veka, tudi ni povezana z višjim slojem stanovske družbe, na primer s plemiškim in viteškim, njegovimi življenjskimi normami in reprezentacijo. Edini vrednostni temelj, ki ga je mogoče odkriti v teh baladah, je družina kot temeljna socialna, pa tudi vrednostna enota. Tu ni misliti na splošen, abstrakten in zunajčasoven model družine, pa tudi ne na konkretne tipe družine, ki niso bili mogoči v srednjeveški stanovski družbi, na primer arhaična patriarhalna družina ali pa moderna, individualna družinska celica. Za družino, ki jo je najti v ljudskih baladah, je značilen natančno določen red, ki ga ustvarjajo razmerja med njenimi najožjimi, ne zmeraj krvno povezanimi člani. To so razmerja med možen in ženo, med starši in otroki, med brati in sestrami, v ta najožji krog sodijo se stari starši, ne pa priženjeni, primoženi ali pa nadomestni družinski člani, kot so mačehe, tašče in nesojeni ženini, ki so družini lahko nevarni. Takšna družina je vrednota sama po sebi, škodljivo, pogubno in moralne obsodbe vredno je vse, kar jo razdira in uničuje. To pa niso samo tuje, neljube in sovražne sile, ki vdirajo vanjo od zunaj, ampak tudi nasprotja v nji sami, kot so spori med starši in otroki, zakonolomi, zapuščanje otrok, neprimerne ženitve in ljubezenska razmerja, umori družinskih članov, ne nazadnje naključna smrt katerega od njih.

Nesreča prihaja v teh baladah iz kršitve družinske norme, iz opuščanja dolžnosti, ki jih nalaga, ali iz prestopkov, ki lahko sežejo do zločina. V najznamenitejši teh balad, o »lepi Vidi«, ki je verjetno ena najstarejših, je vrednostni model družine že jasno zarisan. Sestavljajo ga ne samo razmerje med možem in ženo, ampak tudi od matere zapuščeni otrok in njen »stari oče«. Slovenska literarna romantika je balado razumela kot pesem o nepotešenem življenjskem hrepenenju in v tem smislu jo je dopolnil Prešeren. V ljudski baladi je tragičnost »lepe Vide« obtežena z njeno krivdo, ta pa izhaja iz dejstva, da se je pregrešila zoper družinski kodeks, ko je svoji individualni želji dala prednost pred skrbjo za družinske člane v stiski. Tej nasprotna je usoda »desetnice« v baladi, ki s svojo motiviko izhaja morda iz predkrščanske ideje o žrtvi, določeni po ukazu mitične usodnosti in višjih sil. V ljudski pesmi je motiv prešel v zgodbo o otroku, zavrženem in izobčenem iz družinske skupnosti, in o kazni za mater, ki je to dopustila.

---

²³ Pojem je tu uporabljen v nevtralnem pomenu, kot ga razume moderna sociologija.

Nekatere teh balad nazorno tematizirajo pomen družinskih razmerij med možem in ženo, med brati in sestrami, to pa tako, kot da so te vezi pomembnejše od povezav družinskih članov z osebami, ki ne sodijo v krvno povezano družino; in kakšna izguba jo zadene s smrtjo njenega člana. V baladi o »gospodu Barodi« je njegova smrt naznanilo usodne nesreče, ki prihaja nad vdovo in otroke, njihova socialna eksistenca je ogrožena in razvrednotena. Še posebej izrazito je v vrsti balad poudarjena usodna soodvisnost sestre in brata, ki se mora postaviti po robu samovoljnemu sestrinemu begu iz družine v zvezo z neljubimi tujci. V baladi o »mladi Zori« morata brata ubiti sestrinega zapeljivca, da ostane družinska čast nedotaknjena. V baladi o »Alenčici, sestri Gregčevi«, postavljeni v čas turških bojev, je v središču sestrskaa odvisnost od brata in ta zavezanost se mora izkazovati celo po bratovi smrti. Brezprizivnost tega razmerja je najjasneje opesnjena v baladi o tem, da je »brat dražji od ljubega«, kjer dekletu, ki bolj žaluje za bratom kot za ljubim, prizanesejo na podlagi trezne ugotovitve: »Ljubga zgubi, druga dobi, brata zgubi, ga nikoli več ni!« S tem se potrjuje veljavni model družine.

Razmerja so v teh baladah, ki jih smemo imenovati družinske po njihovi temeljni tematiki, različna glede na vloge, ki jih v njih igrajo posamezni člani, pa tudi glede na to, kako na ta razmerja učinkujejo naključni dogodki, zlasti smrt. Prav zato se sklep marsikatero izteče s smrtjo, pogosto z nasiljem in umorom. V baladi *Sirota Jerica* se usoda osirotelega otroka utelesi v liku hudobne mačehe, v baladi o »povodnem možu«, ki je vzporedna *Lepi Vidi*, hkrati pa njeno nasprotje, zapusti ugrabljeno dekle moža in družino za ceno svojega otroka. V *Zariki in Sončici* sestra ponevedoma umori lastno sestro, za kar mora plačati s smrtjo. V baladi o »galjotu« je izvir galjotove bolečine spomin na izgubljeno družino, zavest o sreči žene, hčere in sina. Reprezentativen primer družinske balade je pesem o »Rošlinu in Verjanku«. V tej je literarnozgodovinska raziskava iskala predvsem vzporednice z Orestom ali Hamletom, za sociološko analizo je pomembna kot izrazit vzorec družinske tragedije – vdor zločinskega Rošlina v njeno osrčje povzroči prekinitev razmerij med možem in ženo, med materjo in sinovoma, pri čemer igra vlogo »zlega duha« mati. Lik hudobne in usodne ženske je tematiziran v številnih baladah, pogosto v podobi mačehe ali tašče. V baladi o »godcu pred peklom«, ki jo je literarna zgodovina navezala na mit o Orfeju in Evridiki, rešuje sin mater iz pekla, a mu to prepreči njena zla volja. V baladah *V deveto deželo omožena* in *Mlada Breda* so brezsrčne matere in zločeste tašče krive za hčerkino smrt, oziroma za tragično usodo mladoporočencev.

Spet drugače se usoda družine in razmerja staršev do otrok prikazujejo v baladah, ki so okvirno postavljene v turške boje ali pa v plemiško-viteško okolje, a je njihovo jedro družinska usoda. Kot je bila v baladi o »gospodu Barodi« smrt moža uvod v preživetveno stisko žene in otrok, so motivi otrok brez očeta in matere stalnice teh balad. V baladi o »hudobni mačehi« je s poudarki skrajne zlobe

predstavljen motiv nadomestne matere, kot ga poznajo številne teh pesmi, vendar v bolj skrajni različici kot v pesmi o »siroti Jerici«.

Usoda razpadajoče, s krivdo in zločinom prizadete družine in razmerij med njenimi člani je najnazorneje predstavljena v baladah o zakonolomu in njegovih posledicah. Nezvestoba ne razdre samo družinske vezi, ampak vodi v umore zapeljivcev in celo otrok, zapeljanih in prevaranih. V baladi o tem, kako »žlahtna gospa zakolje majerici sinka«, se rodi nesreča iz graščakovega razmerja z oskrbnico, kar je graščakinji povod, da ubije nezakonskega otroka. V pesmi »od kralja Matjaža«, kot je dobila naslov v Prešernovi priredbi, celjski »Bobnar« rani na smrt zapeljivca svoje žene, »kralja Matjaža«, nato pa ubije še ženo. Spet drugačna je kazen za zakonolom predstavljena v baladi, ki pripoveduje o mladem grofu – najbrž poročenem – in njegovem razmerju z županovo hčerjo, z njo ima dvoje sinov, nezakonska mati pa nepričakovano umre. V baladi o »zapeljivem pevcu« si morilec deklet po številnih žrtvah izbere kraljično, a jo še pravi čas reši brat, kar je v skladu s pravilom, da mora sestro reševati najožji krvni sorodnik. Zanimivost te balade, ki je slovenska različica mednarodne zgodbe o »sinjebradcu«, je ta, da v vlogi morilca nastopa »pevec« in da nosi nemško ime Jelengar. Najhujši zločin, ki lahko prizadene družino, je seveda umor staršev, kar se zgodi v baladi *Sveti Matija ubije očeta in mater*, ki je slovenska različica srednjeveške legende o sv. Julijanu.²⁴

Številnost družinskih balad, impresivnost likov in dogodkov v njih opozarjata, da jim gre v ljudskem pripovednem pesništvu središčno, posebej vredno mesto. Razloge, zakaj jim pripada očitna prednost pred drugimi oblikami ljudskega pesništva, je mogoče pojasnjevati s pojmi sociologije. Družina je v teh baladah temeljna vrednostna matrica, iz nje izhajajo vsi glavni postulati posameznikovega biološkega, socialnega in duhovnega obstanka, pred sabo imamo poseben tip družine, drugačen od prvotne patriarhalne družine, kakršno so predniki Slovencev verjetno poznali v plemenski pedsrednjeveški skupnosti, različen pa tudi od individualne družine, kakršna je nastala po razpadu stanovske družbe in z utrditvijo meščanskih socialnih in kulturnih struktur. Pomen družine, značilne za slovenske ljudske balade, je bil v tem, da je zajemala krvno najbližje člane v enoto, zaprto pred tujo drugačnostjo, in ravno takšna je bila osnovna celica stanovske družbe, znotraj katere se je oblikovalo ljudsko slovstvo. Prek krvne povezanosti in nasledstva je postavljala posameznika v trdne okvire stanu, v katerem se je rodil in je bilo vanj položeno tudi njegovo potomstvo. To je veljalo za vse stanove te družbe, tako za plemstvo kot za meščane in za »četrti« stan v mestih in na kmečkem podeželju. Prehodi med njimi so bili izjema in so samo potrjevali pravilo, iz stanovskega reda je bil izvzet predvsem duhovniški stan, v katerega so praviloma lahko vstopali potomci vseh stanov.

²⁴ Svojo različico na isti motiv je oblikoval G. Flaubert v noveli *Legenda o usmiljenem bratu svetem Julijanu*.

Skupina družinskih balad visokega in poznega srednjega veka dobiva izjemen, v umetnostno-literarnem pogledu prvovrsten pomen, ker je bila v njene motive in teme vtisnjena globinska socialna struktura stanovske družbe, vseh njenih stanov in plasti, ne pa samo ena njenih konkretnih socialnih, političnih in ideoloških sestavin. Prav ta splošna veljavnost družinskega modela je v teh baladah razlog, da jih je ljudstvo lahko sprejelo za svoje, čeprav pojejo pogosto o družinskih sporih, nesrečah in tragedijah višjih stanov, plemiških, grofovskih in viteških, tem bolj, če so bili njihove žrtve pripadniki nižjega stanu. Vsekakor so sloji »četrttega« stanu lahko v teh baladah prepoznavali vrednostno sestavo svojega socialnega sveta. Če naj družinski vrednostni sistem v teh baladah poimenujemo s sociološkim terminom ideologija, potem se zdi upravičen sklep, da jim osrednji pomen v ljudskem pesništvu ne pripada samo zaradi njihove časovne, visokemu in poznemu srednjemu veku pripisane zgodnosti, ampak predvsem zato, ker se v njih uteleša temeljna ideologija stanovske družbe, ki povezuje vse njene stanove, in pa ker se ta vrednostna struktura sklada z moralno-socialnimi normami krščanske skupnosti, ki so ji pripadali vsi posamezniki stanovske družbe ne glede na stanovski status.

Ob baladah pozna ljudsko pripovedno pesništvo še drugačne zvrsti in oblike, za katere izraz balada ni primeren, ampak jih po ustaljeni tradiciji imenujemo romance. Razlika med baladami in romancami v literarni teoriji ni ostro začrtana; kar zadeva razliko med slovenskimi ljudskimi baladami in romancami, pa je vendarle upravičena. Ljudske romance se od balad razlikujejo ne samo motivno, tematsko in formalno, ampak po svojem zgodovinskem nastanku in ideološki podstavi. V primerjavi s španskimi romancami, ki jim ta pojem izvorno pripada, bi jih morali imenovati viteške. Mednje sodijo pesmi *Trdoglav in Marjetica*, *Pegam in Lambergar*, *Kralj Matjaž in Alenčica*, *Kralj Matjaž rešen iz ječe*, *Marko pobije turške goste* in še katera. Po običajnih klasifikacijah se jih da razdeliti na zgodovinske, junaške, turške, pustolovske ali celo ljubezenske, vendar taka delitev sloni na značilnostih, ki so zunanje ali obrobne. Njihovo notranjo sestavo določa drugačna vrednostna podlaga od tiste v družinskih baladah. V romancah družina kot temeljna življenjska enota nima osrednjega mesta, v njihovih zgodbah se samo sporadično pojavijo mati, brat, ljubica ali žena, nikakor pa ne otroci, pač pa je v središču zmeraj junak – lahko kralj, kraljevič ali grof, zmeraj pa viteškega duha in dejanj. Njegova usoda so osebna junaštva, dvoboji, turnirji, reševanje ujetih žena in deklet, obračuni z zlemi silami in napete pustolovščine. Namesto vrednostnega sveta stanovske družine, njene stalnosti in vpetosti v družbeni red jih navdihuje ideologija fiktivnega viteštva, v primerjavi z družinskim kodeksom razmeroma ozka, vsebinsko in zgodovinsko omejena, hkrati domišljjsko nazorna in učinkovita. Medtem ko družinskim baladam ni mogoče natančneje določiti nastanka, ampak samo v širokem razponu srednjeveškega časa, se romancam po-

stavljajo razmeroma določljive zgodovinske meje, nastajati so začele – v obliki, v kakršni jih poznamo – šele konec 15. stoletja po bojih za celjske teritorije in po začetku turških vpadov, ko je v obrambi odigral svojo vlogo kralj Matija Korvin. Čas njihovega nastajanja je trajal nekaj več kot stoletje, prenehal je s koncem turških vpadov v slovenske dežele v 17. stoletju. Razloge, kako je mogla v ljudsko pesništvo preiti viteška ideologija in po ljudskem okusu razumljena motivika viteškega življenja, si moramo razlagati z avtorstvom in razširjanjem teh pesmi, prvotne opesnjevalce je treba iskati v spremstvu plemiških družin, med njihovimi oprodi, vojaki in hlapci, ki so se v pesmih spominjali vojaških zaslug v bojih s Turki, praviloma z naslonitvijo na tradicionalne motive bojev z velikani, ugrabljanja žensk in reševanja ujetih bojevnikov. Da so ti motivi dobili viteško preobleko ravno v času okoli leta 1500, je najbrž povezano z oživljanjem viteške kulture pod vlado nemškega kralja in pozneje cesarja Maksimilijana I.

Na videz podobne viteškim romancam, vendar po motivih, temah in slogu, predvsem pa ideološko od njih različne so pesmi, ki jih smemo imenovati vojaške v pravem pomenu besede. Tudi te pesmi opevajo boje s Turki v 16. stoletju, pa tudi še v poznejših desetletjih vse do srede 18. stoletja, vendar ne več z zgodbami o individualnih junaških prigodah, ampak kot stvaren prikaz organiziranih vojaških enot, ki so jim poveljevali plemiči v cesarski ali deželni službi, sestavljali pa so jih poleg podeželanov predvsem vojaški najemniki. Med pesmi, ki namesto domišljijjskih viteških prigod opevajo resnične zgodovinske dogodke, kot so bili bitka pri Sisku leta 1593, obleganja Dunaja in zavzetja Beograda, se uvrščajo pesmi *Ravbar*, *Turki pred Dunajem*, *Lavdon osvobodi Beograd*, *Turek presoja nasprotnikovo vojsko* in druge. Čas njihovega nastanka se po zgodovinski podlagi, na katero se opirajo, razteza od 16. stoletja do srede osemnajstega, njihovo avtorstvo je treba iskati v krogu vojakov, domačih ali najemniških, zmožnih slovenskega jezika, t.i. landsknehtov. Za sociološko analizo teh pesmi je pomembnejša ideologija, ki tematizira suhoparne orise bitk, vojaških čet in priprav nanje, predvsem pa pohvale posameznih vojnih oddelkov in poveljnikov. Ta ideologija ni več viteška, njene norme temeljijo v deželno knežjem in cesarskem patriotizmu, ki naj omogoči uspešno obrambo pred turško nevarnostjo. Gre za ideologijo deželno stanovskih oblasti, ki so se po zatrtju protestantizma na začetku 17. stoletja morale prilagoditi novo nastajajočemu absolutizmu habsburške monarhije. Ta prehod je v vojaških pesmih komaj opazen, v ospredje stopajo poveljniki iz vrst deželnega plemstva in šele proti koncu 17. stoletja cesarski vojskovodje. Gre za ideologijo, ki je zgodovinsko bolj oprijemljiva od viteške, predvsem bolj kratkotrajna in površinska od socialno-moralnih struktur, ki s svojim vrednostnim sistemom nosijo družinske balade visokega in poznega srednjega veka. To je tudi razlog, da je estetsko-umetniška teža vojaških pesmi manjša, kot da se v njih že kaže uplah ljudske pripovedne poezije.

Podobno kot vojaške pesmi 17. stoletja imajo socialnozgodovinsko ožji pomen pesmi o stiskah tlačanov in grajskih hlapcev, ki jih zaradi tragične, pogosto krute motivike moramo imenovati balade, ne pa romance. Njihov nastanek je treba locirati v čas, ko so se na Slovenskem začeli prvi kmečki upori, se pravi po letu 1478, nato pa skozi 17. stoletje v prvo polovico osemnajstega, ko je izbruhnil še zadnji veliki, tolminski punt. Med tlačanske balade v pravem pomenu besede sodijo *Neusmiljena gospoda*, *Gospod strelja v razpelo*, pa tudi *Graščakov vrtnar*. Ideološko se tlačanske balade razlikujejo od družinskih balad, viteških romanc in vojaških pesmi, ko pripovedujejo o socialni razliki, konfliktu in nasilju plemiškega stanu nad podložniki. Tematizacija »socialnega vprašanja« ostaja znotraj stanovskodružbenega reda, saj nikjer ne preraste v uporništvo v duhu kmečkih puntov, kar opozarja, da so te balade s svojim trpnim duhom nastajale po zatrtju teh uporov, ne pa kot priprava nanje. Njihova tožba nad nasiljem terja samo to, naj razmerja med plemiškim in »četrtim« stanom temeljijo v pravičnosti in usmiljenju do zatiranih, pa tudi v kazni za oblastniško krutost, čeprav s pomočjo čudeža ali povračila po smrti. Socialna razmerja v stanovski družbi so postavljena v okvir krščanske duhovne skupnosti, vsi njeni člani so ne glede na svoj položaj v enaki meri deležni božje pravičnosti, zlasti njenih kazni. Ta kazen lahko krutega graščaka doleti v peklu, lahko pa že v življenju, kot na primer v baladi *Gospod strelja v razpelo*, kjer se »hud gospod spremeni v rjovečega psa«, ali pa v *Graščakovem vrtnarju*, kjer je graščakova krutost kaznovana s hčerino smrtjo. Iz dejstva, da v nobeni teh balad ni čutiti uporniške bojevitosti, kakršno je razglašala neohranjena puntarska pesem, na katero se nanaša pesem nemških landsknehtov iz leta 1515,²⁵ se da sklepati, da so tlačanske balade s svojim premeščanjem socialnega konflikta v območje verske tolažbe in zunajsvetnega povračila nastajale po izteku kmečkih puntov v 17. stoletju ali celo v prvi polovici osemnajstega. Na to kaže tudi uporaba baročne ikonografije in odrskih učinkov.

Precejšen delež imajo v tej pripovedni poeziji ljubezenske balade in romance, vendar se po motivih in temah, tonu in zvrsti tako zelo razlikujejo, da jih je nemogoče spraviti na skupni imenovalec. To velja zlasti za pesmi, v katerih je erotika stranski motiv, glavno pa njene posledice. Nekatere so pravcate grozljivke, na primer pesem o tem, kako pride mrtvec po ljubico, ali pa o detomorilki, ki čaka v ječi, da jo bodo usmrtili, druge so prave ljubezenske, vendar s poudarkom na grozljivo tragičnem koncu; taka je balada o »nesrečnem lovcu«. Od balad se raz-

²⁵ Na neohranjeno slovensko puntarsko pesem se nanaša nemška pesem Ein Lied wider slovenischen Bauernrebelln aus dem Jahre 1515. Pod tem naslovom jo je objavil A. Gspan v knjigi *Studia slovenica monacensia* (München, 1969, str. 18-28). Nemško pesem, ki velja za »Landknechtslied«, so starejši zbiralci (L. Uhland, R. von Liliencron) uvrščali med ljudske pesmi, s tem v skladu bi morali neohranjeno puntarsko pesem uvrščati med slovenske ljudske, tlačanske ali vojaške pesmi.

likujejo ljubezenske romance z napol pravljico snovjo, kot sta pesmi o »kresnicah« in pa *Lepa Vida in kača*. Drugačna spet je ljubezenska tematika v romancah, postavljenih v stvarne življenjske razmere in s tem v današnjost. Med njimi so nekatere vedre in šegave, kot sta *Zvesta deklica* in *Nezvesti šafar*, druge žalostne in tragične, mednje se uvrščajo *Lahkoživčeve sanje* in *Zapeljana deklica*, pa tudi romanci o »novomašniku« in »nuni«. Prav ta besedila opozarjajo, da je večina ljubezenskih balad in romanc nastajala šele od 17. stoletja dalje. Izjema med njimi so napol pravljice, ki segajo s snovjo, ne pa s končno obdelavo v zgodnji srednji vek, ko so nastale iz starega mitičnega izročila. Iz dejstva, da je ljubezen v teh baladah in romancah pojmovana kot individualna usoda, ki je ne določajo ali pa omejujejo družinske vezi, je mogoče sklepati, da so se izoblikovale v času, ko je stanovska družba začela izgubljati svojo kohezivnost, s tem pa so popuščale vezi, ki so posameznika priklepale na tradicionalne oblike družine, rodu in stanu. Zato je iz teh balad in romanc skoraj izginila družina kot temeljna socialna celica, ki naj uravna posameznikovo eksistenco. Ljubimci v teh pesmih so samo še posamezniki, odvisni od svojih subjektivnih želja, strasti in namer, izpolnitev ljubezenskih nagnjenj je odvisna od danih socialnih okoliščin, značajskih lastnosti in usodnih naključij, ki uravnavajo uspešnost in največkrat nesrečnost teh razmerij. Iz teh pesmi je izginila ne samo družina – samo ponekod se še pojavi kot moteča ovira ljubezni –, ampak tudi zgodovinsko okolje, ki je zaznamovalo viteške romance in vojaške pesmi, pa tudi tlačanske balade. Socialne razmere so v njih navzoče samo okvirno, posamezniki s svojimi ljubezenskimi zgodbami so postavljeni v pesem brez natančnega orisa socialnozgodovinskih ozadij, ki jih slutimo za njimi. To je razlog, da se sociološki analizi v ljudskih ljubezenskih baladah in romancah odkriva čas pozne stanovske družbe 17. in 18. stoletja, ko je v slovenskih deželah s ponovnim gospodarskim razmahom in prihajajočimi reformami razsvetljenega absolutizma prišlo do rahljanja strogih stanovskih pregrad, s prehajanjem iz nižjih stanov v višje je nastajal prostor za posameznike, ki niso bili več določeni s svojim socialnim izvorom, ampak so si socialni status lahko izbirali v skladu s svojo nadarjenostjo, delavnostjo in premišljeno izbiro danih možnosti; povedano drugače – postali so subjekti z avtonomno subjektivnostjo. Temu primerno je avtorstvo ljubezenskih balad in romanc treba pripisati poklicem podeželskega in mestnega izobraženstva, kot so bili v tem času učitelji in študentje, morda pa tudi posameznikom iz vrst nižjega duhovništva in uradništva. Na to opozarja pogosta moralistična tendenca teh besedil.

Poseben predel ljudskega pripovednega pesništva sestavljajo legendarne, nabožne in verske balade in romance. Njihova vsebina so liki in dogodki iz Svetega pisma, apokrifnih zgodb o Jezusu in Mariji, o svetnikih in čudežih priprošnjikov, zlasti tistih, ki so bili v srednjem veku na Slovenskem priljubljeni in čaščeni na romarskih krajih. Nastanek posameznih pesmi ni zmeraj določljiv, nekatere so

gotovo obstajale že v zgodnjem srednjem veku, doba njihovega razcveta se je začela po letu 1200 in segla v baročno dobo, ko so te pripovedne pesmi začele prehajati iz ustnega izročila v pisno obliko cerkvene književnosti 17. in 18. stoletja. Doba njihovega nastajanja in ohranjanja je bila izjemno dolgotrajna, njihovo avtorstvo pa tako negotovo kot pri drugih zvrsteh pripovednega pesništva. Gotovo je vsaj to, da so nastajale v okolju župnijskih in podružničnih cerkva, samostanov, zlasti pa na romanjih in okoli božjih poti. Samo v tem okolju so med ljudi prihajale zgodbe iz Svetega pisma in svetniških legend, prek pridig in upodobitev teh in drugih zgodb na cerkvenih poslikavah. O tem, kdo so bili prvotni avtorji nabožnih pripovedi v verzih, lahko samo ugibamo. Iskati jih je mogoče med menihi, cerkvenimi pevci, organisti in potujočimi godci, ali celo med samimi duhovniki, ne nazadnje med voditelji in udeleženci romanj po slovenskih in tujih romarskih krajih. Nedvomno so se širile prav na romanjih in cerkvenih shodih, ob posebnih župnijskih praznikih. Od tod so prehajale med domače pevce in se z njimi ohranjale do novejših časov.

Bolj od literarnozgodovinskih vprašanj so za sociološko analizo pomembni vidiki, ki se na teh besedilih pokažejo ob ideoloških prvinah, kolikor jih morda vsebujejo. Tu seveda ni misliti na njihove religiozne vsebine v pravem pomenu besede, ampak na ideologije, ki jih nanje nalaga socialnozgodovinski kontekst. Prevzete svetopisemske in svetniške snovi so bile v nabožnih baladah in romancah preoblikovane v skladu z ljudskim »okusom«, iz prvotnega okolja so bile prenesene v domači svet preprostih srednjeveških ljudi, njihovih socialnih norm in vrednot, navad in praktičnih interesov. S tem vstopajo v te pesmi drobci ideologij, ki so oblikovale srednjeveško stanovsko družbo. Vendar se nobena od njih – družinska, vojaška, viteška, ali tlačanska – v teh verskih pesmih ne pojavlja zares izrazito, to pa zato, ker jim dajejo temeljni smisel verske resnice, vrednote in zapovedi krščanskega nauka, ki so v srednjeveški stanovski družbi veljale brez izjeme za posameznike vseh stanov. Zato teh pesmi ne določa ideologija kake socialne skupine, ampak je v njihovem temelju predvsem vera krščanske duhovne skupnosti. S tem so paralelne družinskim baladam, v katerih se je pesniško prikazovala temeljna socialna struktura stanovske družbe.

V ljudskem pesništvu zavzema lirika po količini in odmevnosti, razširjenosti in popularnosti vse do 20. stoletja najpomembnejši delež, vendar je zgodovinsko in zvrstno manj izrazita in razčlenjena od pripovednih pesmi. Po motivih in temah je njena besedila – spesnena večidel kot niz štirivrstičnih kitic ali pa v obliki »alpskih poskočnic« – mogoče razdeliti v ljubezenska, nabožna, soldaška, pivska, stanovska in podobno. Večina teh pesmi je razmeroma mlajših, z izjemo nabožnih, od teh vsaj nekatere segajo v visoki in pozni srednji vek, čeprav jih ni zmeraj mogoče ločiti od umetnih za cerkveno rabo. Takšna je kitica *Naš gospud je od smrti vstal*, ohranjena iz srede 15. stoletja v Stiškem rokopisu, bolj ljudska

se zdi božična pesem, ki jo je Trubar prevzel v protestantsko pesmarico. Iz teh primerov smemo sklepati, da so se nabožne ljudske pesmi ohranjale skozi stolecja, najbrž ne za petje v cerkvah, ampak na romanjih in ljudskih pobožnostih ali pa v ožjem družinskem krogu ob praznikih, delu in počitku. Njihova funkcija je bila izpričevati vero in s tem pripadnost krščanski skupnosti.

Precej mlajša in časovno bolj omejena je ostajala lirski poezija, ki jo v primerjavi z nabožno smemo imenovati posvetna. Njeno nastajanje, razmah in trajanje je mogoče spremljati šele od 17. stoletja naprej, njeno poglobitno obdobje sta 18. stoletje in prva polovica devetnajstega. To velja tudi za ljubezenske pesmi, ki so v tej liriki najštevilnejše. Ni seveda mogoče izključiti, da je ljubezenska poezija v slovenskem jeziku obstajala že v srednjem veku, na kar opozarja t.i. »auersperški fragment« s kitico, ki je verjetno ljubezenska, morda pa gre za pesem v čast Mariji; predvsem ostaja dvomljivo, ali jo smemo prištevati med ljudske, po slogu se zdi sorodna trubadurskim pesmim, iz česar bi sledilo, da jo je spesnil ali zapisal izobražen avtor, zmožen dvojezičnosti.²⁶ O pravih ljudskih ljubezenskih pesmih v srednjem veku kot da ni sledu, čeprav so gotovo obstajale, o njihovi tipičnosti pa ni mogoče domnevati ničesar. Te, ki jih lahko imamo za ljudsko ljubezensko poezijo, so šele iz prvih novoveških stoletij, se pravi po letu 1600 ali še kasneje. V tem času so nastajale tudi stanovske, pivske in soldaške – te pač šele po uvedbi obvezne vojaške službe v drugi polovici 18. stoletja.

Še bolj kot v ljubezenskih baladah in romancah, ki so verjetno nastajale sočasno z ljudsko liriko po letu 1600, je v tej liriki opazna sprostitvev posameznikove subjektivnosti – ali pa že kar njeno izoblikovanje v pravem pomenu besede – iz tesnih socialnih vezi stanovske družbe. Značilen indic novega subjektovoga položaja so ljubezenske tožbe fantov in deklet, ki izpolnjujejo velik del te poezije. Namesto da bi se sklicevale na družino ali pa na stanovski kodeks kot poglobitno oviro želji po ljubezenski sreči, govorijo samo v imenu svoje posebne eksistence, njenih želja, doživetij, teženj in potreb, podobno velja za soldaške pesmi, ki tožijo ob slovesu od doma, dekleta in civilnega življenja. V nasprotju z nekdanjimi vojaškimi pripovednimi pesmimi v njih ni najti deželnega ali cesarskega patriotizma. Iz te poezije izginjajo strukture stanovske družbe, prav tako v njenih motivih in temah ni neposredne povezave z verskim naukom in okoljem, ki je bila podlaga večstoletni tradiciji nabožnih pesmi. To seveda ne pomeni, da njeni nosilci izstopajo iz krščanske duhovne skupnosti, pač pa da se rahlja zveza te skupnosti s strukturami stanovske družbe. Zato bi liriko lahko razumeli s sociološkega stališča kot zadnjo stopnjo slovenskega ljudskega slovstva na prehodu iz srednjega v novi vek.

---

²⁶ Rokopisni odlomek pesmi je objavil P. Radics v Letopisu Matice slovenske (1879).

V 19. stoletju je ljudsko slovstvo iz ustne tradicije prešlo v pisno obliko, iz te pa v umetno literaturo, na kar kažejo Trdinovi, Levstikovi in drugih prozne pripovedi ali pa Jenkova balada *Knezov zet*, ki je kmalu »ponarodela« in celo spodrinila prvotno ljudsko besedilo. S sociološkega stališča je treba prehod iz ljudskega slovstva v slovensko literaturo v pravem pomenu besede razumeti kot prehod iz stanovske družbe v meščansko družbo 19. stoletja.

Sociologija slovenske literature: ljudsko slovstvo **(Povzetek)**

Razprava raziskuje povezave med socialnozgodovinskim kontekstom in slovstvom, ki ga je starejša literarna oziroma etnološka veda imenovala »narodno«, a je zanj po drugi svetovni vojni prevladala oznaka »ljudsko«. Prvi problem, s katerim se sooča sociološka analiza, sta obseg in pomen pojma »ljudstvo«. Slovensko ljudsko slovstvo, kakršno se je ohranilo z ustno tradicijo, je nastajalo od 12. stoletja naprej in obstajalo do konca 18. stoletja v okvirih srednjeveške stanovske družbe ter z njo povezane krščanske duhovne skupnosti. Ljudstvo, v katerem vidimo nosilca pesniških in proznih besedil, je bilo identično s t.i. »četrtim« stanom, v njegovem središču je bilo večinsko, slovensko govoreče in nepismeno kmetstvo, vendar je treba vanj šteti se nižje plasti podeželskega in malomestnega prebivalstva, ki je bilo v stiku z nemško ali italijansko govorečimi stanovi, zato pogosto dvojezične in vsaj polpismene. V teh plasteh je mogoče iskati prvotne avtorje ljudskega slovstva, ki je nato prek posrednikov (godcev, potujočih rokodelcev, sholarjev idr.) prehajalo v kmečko okolje in se tu ustno ohranjalo.

Sociološki analizi se v ljudskem pesništvu in prozni pripovedi ob različnosti njihovih motivov, tém in zvrsti odkriva predvsem različnost njihovega socialnozgodovinskega izvora, funkcij in ideološkega pomena. Najpomembnejši del pripovednega pesništva so balade visokega in poznega srednjega veka. V teh je temeljna socialno-moralna enota družina. Usodna tragičnost teh balad izhaja iz notranjih in zunanjih prestopkov zoper družinski kodeks, v katerem temelji celotna struktura stanovske družbe. V 16. stoletju so nastajale romance na viteško pustolovske motive z opaznimi sledovi viteške ideologije. Tlačanske balade so nastale po začetku kmečkih uporov kot njihov ideološki refleks, vendar ne z uporniškimi gesli neohranjenih puntarskih pesmi, ampak kot pasivno zaupanje v božjo pravičnost. Mlajše vojaške pesmi 17. stoletja govorijo o spopadih s Turki, vendar ne več v viteškem duhu, ampak kot stvarno poročilo o vojnih uspehih, podprto z ideologijo deželnega plemstva in habsburške monarhije. Dosti starejše in številnejše legendarne, nabožne ali verske balade in romance segajo v

zgodnji srednji vek in dosegaajo nov razcvet v baročni dobi, manj kot o kasni časovno določeni ideologiji pričujejo o vpetosti ljudstva v krščansko duhovno skupnost. Precej manjši časovni razpon je mogoče pripisati ljubezenskim baladam in romancam, večidel šele iz 17. in 18. stoletja, ideološko zaznamovanim z razpadanjem stanovske družbe in z izstopanjem posameznikov iz njenih socialno-moralnih okvirov. Podoben ideološki status se sociološki analizi odkriva v ljudskem lirskem pesništvu, ki z ljubezenskimi in sorodnimi zvrstmi ne sega pred 17. stoletje. Njihov socialnozgodovinski kontekst je razpadajoča stanovska družba, s tem pa prehod iz njenih socialno normiranih vlog v svobodnejšo zasebnost in njene življenjske možnosti, čeprav še zmeraj v okviru krščanske duhovne skupnosti.

Ključne besede: ljudsko slovstvo, stanovska družba, ljudstvo, duhovno-kulturna skupnost, balade, romance, družina, viteštvo, tlačanske pesmi, vojaške pesmi, ideologija

Zusammenfassung

Die Abhandlung setzt sich mit den Beziehungen des slowenischen Volksschrifttums, namentlich der Volkslieder, mit seinem sozio-historischen Kontext auseinander. Für den Ausgangspunkt nimmt sie die Frage nach Lebenswelt, aus welcher diese Poesie und mit ihr Volkserzählungen entsprungen sind. Man kann es mit der Hypothese beantworten, daß in der Ständegesellschaft in slowenischen Ländern des hohen und späten Mittelalters, in welcher höhere Stände im Staat und in der Kirche, im Landesadel und im höheren Bürgertum deutschsprachig waren, das slowenische Volksschrifttum nur im Rahmen des »vierten« Standes und der niederen Schichten des »dritten« Standes gedeihen konnte, das heißt im »Volk«, das aber nicht nur das Bauerntum erfasste, sondern auch kleine Händler, Handwerker, reisende Studenten, gelegentlich Soldaten, Lehrer und das niedere Klerus. In diesem Rahmen kann man nach Robert Escarpit die Prozesse der Produktion, Distribution und Rezeption der slowenischen Volksdichtung erforschen und erklären. Weil aber die Methoden der positivistischen und marxistischen Soziologie für diese Art der Forschung nicht genügen, muss man die Analyse der historischen Gesellschaft aus soziologischer Sicht noch mit der Kategorie der geistlich-kulturellen Gemeinschaft, in der diese Volksschichten lebten, ergänzen. Diese Gemeinschaft war bis zur Aufklärung im Gegensatz zu neuzeitlichen nationalen Gemeinschaften christlich und über-national.

Daher kann man alle möglichen ideologischen Strukturen der slowenischen Volksdichtung untersuchen. Diese Strukturen sind in verschiedenen

Dichtarten je anders differenziert. In den hochmittelalterlichen Balladen, die einen hervorragenden Platz einnehmen, findet sich der Moralkodex der Familienbanden als Grundlage nicht nur des Bauernstandes und des »Volkes«, sondern der Ständegesellschaft im Ganzen. Spätere Romanzen aus dem 16. Jahrhundert zeigen in ihren märchenhaft-abenteuerlichen Geschichten eine für den Volksgeschmack geeignete Bearbeitung der Ideologie der ritterlichen Lebenswelt. Etwas jünger mögen Balladen aus dem Leben der leibeigenen Bauern sein, die wohl als passiver Reflex auf misslungene Bauernaufstände entstanden sind. Echte Soldatenlieder kann man mit ziemlicher Sicherheit in die Kriegswirren des 17. und 18. Jahrhunderts lozieren. Sozialgeschichtlich die spätesten sind die Liebeslieder, Balladen und Romanzen, aus der Zeit zwischen Barock und Aufklärung, mit ihrer Lebenshaltung schon im Übergang aus der Ständegesellschaft zur Subjektivität der hervorkommenden bürgerlichen Lebenswelt.

VIRI:

- Čop, Matija: *Pisma Matija Čopa I-II*. Ur. Janko Kos in Anton Slodnjak, Ljubljana: SAZU, 1986.
- Gspan, Alfonz: *Ein Lied wider die slowenischen Bauernrebelln aus dem Jahre 1515*. V: Studija slovenica monacensia, München: Dr. Rudolf Trofenik, 1969, 18-28.
- Janko, Anton in Henkel, Nikolaus: *Nemški viteški liriki s slovenskih tal*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1997.
- Kelemina, Jakob: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1930.
- Ljudske pesmi. Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Ljudske pripovedi, Izbrano delo*. Izbral in uredil Franček Bohanec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Prešeren, France: *Poezije in pisma*. Uredil, spremno besedo in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.
- Slovenska plemiška pisma – družin Marenzi-Coraduzzi s konca 17. stoletja*. Uredil in za tisk pripravil Pavle Merku. Trst, 1980.
- Slovenska slovstvena folklor*. Izbrala, uredila in spremno besedo napisala Marija Stanonik. Ljubljana: DZS, 1999.
- Slovenske ljudske pesmi*. Izbral in uredil Boris Merhar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961.
- Slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: Slovenska matica (I-1970), II-1981, III-1992, IV-1998).
- Slovenske ljudske pesmi*. Pripovedne I. Pesmi izbral Marko Terseglav. Ljubljana: DZS, 2005.
- Slovenske narodne pesmi*. Uredil Karel Štrekelj. Ljubljana: Slovenska matica (I-IV, 1895-1923).
- Srednjeveško slovstvo*. Izbrano delo. Izbral in uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Slovensko-latinski slovar*. Po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum, Jože Stabej. Ljubljana: ZRC SAZU, 1997.
- Valvasor in sodobniki*. Izbrano delo. Izbral in uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.
- Vodnik, Valentin: *Zbrano delo*. Besedila pripravil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988.

Zinka Zorko, Anja Benko

Narečna členjenost v govorih štajerskih Slovencev v Avstriji

The Dialectal structuring in the speeches of the Styrian Slovenes in Austria

Sinopsis²⁷

V razpravi so predstavljeni govori treh slovenskih narečnih skupin, ki jih danes govorijo v Avstriji tako imenovani Štajerski Slovenci. V obmejni vasi Radvanje (Rothwein) je ohranjeno vzhodnokoroško podjunsko narečje z jakostnim naglaševanjem in s tipičnimi dvoglasniki: *i:ə*, *u:ə*, *ɛe:*, *o:*. Kratki naglašeni samoglasniki so nastali iz novoakutiranih in umično naglašanih glasov. V soglasniškem sistemu je ohranjeno švapanje, to je premena trdega *t* v bilabialni zvočnik *w* pred zadnjimi samoglasniki. Pri oblikospreminjevalnih vzorcih je znana feminizacija nevter, ohranjanje dvojine in posploševanje končnic *-ex* in *-emi*. V besedju so številne prevzete besede iz nemščine. Severnoštajerski kozjaški govor v okolici Lučan (Leutschach) zateza izgovor dolgega *i:* in dolgega *u:*, tipični dvoglasniki so *e:i*, *o:u*, *ɛe:*, *o:*. Palatalni *lj* je otrdel, mehki *nj* pa je izgubil ali palatalnost ali nazalnost. Tudi v tem govoru so posplošene končnice *-ex*, *-ema* in *-emi*. Ostanek vpliva koroškega švapanja je v deležniških oblikah tipa *'de:ɪlaa*. Panonski žetinški govor je v samoglasniškem sistemu prekmurski, v soglasniškem in oblikoslovnem pa je bliže slovenskogoriškemu narečju.

Synopsis

The paper addresses three Slovenian dialectal groups spoken by the Styrian Slovenes. In the small border village of Radvanje (Rothwein) the West-Carinthian Podjuna dialect with dynamic accentuation and typical diphthongs such as *i:ə*, *u:ə*, *ɛe:*, *o:* is preserved. Short stressed vowels evolved from the new acute and stressed umlauted vowels. The consonant system preserves švapanje, i.e. an alternation of the hard *t* into a bilabial voiced consonant *w* in front of the back

²⁷ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil dr. Peter Weiss.

vowels. In case of morphological patterns feminization of neuter is known, as well as the preservation of dual and the generalized suffixes *-ex* and *-emi*. Lexis exhibits numerous loanwords from German. The North-Styrian Kozjak speech of Lučane (Leutschach) further stretches pronunciation of the long *i*: and long *u*:, while *e:i*, *o:u*, *ɛe*:, *o:* are typical diphthongs. The palatal *lj* has hardened, whereas the sequence *nj* lost palatality and nasality. This speech also displays generalized word endings *-ex*, *-ema* and *-emi*. The remnant of the Carinthian *švapanje* is seen in the participial forms such as *'de:ɪlaa*. The Pannonian Žetinci speech belongs to the Prekmurje speech according to its vowel system, while its consonant system and morphology resemble the Slovene Gorice dialect more.

Ključne besede: vzhodnokoroško podjunsko narečje, severnoštajerski kozjaški govor, prekmursko narečje, slovenskogoriško narečje, Radvanje, Lučane, Žetinci.

Key words: the West-Carinthian Podjuna dialect, the North-Styrian Kozjak speech, the Prekmurje dialect, the Slovene Gorice dialect, Radvanje, Lučane, Žetinci.

0 UVOD

Štajerski Slovenci so majhna nacionalna skupnost v Avstriji ob meji s Slovenijo. Zgodovinske in politične razmere v zadnjih dvesto letih nam osvetljujejo vzroke za današnje stanje slovenskega jezika in kulture v Avstriji. Vprašanje sedeža lavantinske škofije je bilo postavljeno že ob jožefinski reorganizaciji škofij leta 1789. Štajerska in Koroška sta bili tedaj razdeljeni med štiri škofije: leobensko, sekovsko, krško in lavantinsko. Lavantinska škofija je obsegala velikovško okrožje na Koroškem in celjsko okrožje na Štajerskem.

Salzburški nadškof Maksimilijan Tarnóczy je sporazumno z lavantinskim škofom Antonom Martinom Slomškom leta 1853 sestavil spomenico, ki je sprožila reorganizacijo lavantinske škofije ne samo cerkvenoupravno, ampak predvsem jezikovno-narodnostno.

V ozadju je bil rezultat slovenskega političnega gibanja leta 1848/49 v mariborskem okrožju z zahtevami po upravni ločitvi slovenskega ozemlja od nemškega. Severna meja mariborskega okrožja je bila pri Soboti (Soboth), h graškemu okrožju je spadal Veliki Boč in del Slovenskih goric z Apaškim poljem. V okrožju Maribor naj bi sekovska škofija svoj del prepustila lavantinski škofiji, ki je imela sedež v odročnem Št. Andražu. Vsaka od teh škofij je dobila pomembno število slovenskih vernikov, zato bi moral vsak škof poleg nemškega obvladati tudi slovenski jezik.

Že leta 1858 se je oglasil župnik na Gomilici (Gamlitz) z dokazi, da je severno od meje med okrožjema še 12 župnij, ki zaradi povsem ali delno slovenskega prebivalstva potrebujejo slovenščine večše duhovnike, zato jih je potrebno pridružiti lavantinski škofiji; tako je v Spielfedu (Špilje) 1168 pretežno Slovencev, v Gamlitzu (Gomilici) 3800 Slovencev, v Lučanah (Leutschach) govorijo slovensko v okolici trga in je vsako nedeljo tudi ena slovenska pridiga, v župniki Arnfels (v Arnežu) pa je slovenska vsaj služinčad. A. M. Slomšek je 8. 10. 1858 predlagal pogodbo o razmejitvi med škofijama.

Matjaž Klemenčič je raziskoval razvoj jezikovnih in etničnih struktur prebivalstva na Štajerskem na obeh straneh današnje slovensko-avstrijske meje od srede 19. stoletja do leta 1991. Na podlagi avstrijskih ljudskih štetij, ki so ugotavljala občevalni jezik prebivalstva, je za čas po prvi svetovni vojni za avstrijski del Štajerske ugotovil pospešeno germanizacijo. V celotni Štajerski naj bi bilo leta 1830 60 % Nemcev in 35 % Slovencev, v mariborskem okrožju 64.103 Nemcev in 138.665 Slovencev, v celjskem okrožju pa 876 Nemcev in 201.661 Slovencev. Leta 1880 je bilo v Soboti (Soboth) 20 % Slovencev, v Gradišču (Schlossberg) 23 % in na Klancih (Glanz) 9 % Slovencev.

Po santgermainski in trianonski pogodbi je bilo spreminjanje demografske strukture ob avstrijsko-slovenski meji izredno močno. Štajerski Slovenci kot avtohtono prebivalstvo so živeli na zahodu ob koroško-štajerski deželni meji v občinah: Soboth (Sobota), Laaken (Mlake), Rothwein (Radvanje), v okolici Lučan – na Velikem Boču (Gross Walz), v Klancih (Glanz) in v okolici Špilja. Severovzhodno od Radgone so živeli Slovenci v petih vaseh t. i. Radgonskega kota.

Leta 1934 je bilo na celotnem avstrijskem Štajerskem po podatkih štetja 3838 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom, v političnem okraju Deutschlandsberg (Sobota, Mlake, Radvanje) je bilo 76 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom. Ob popisu 1971 so našteali 1684 Slovencev in leta 1991 nekaj več kot 1500 Slovencev. Avstrijski državni predstavniki danes menijo, da Slovencev na avstrijskem Štajerskem ni in da jih člen 7 avstrijske državne pogodbe omenja le po naključju.

Leta 1988 je bilo ustanovljeno *Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko* s sedežem v t. i. Pavlovi hiši v Laafeldu (Potrni) kot dvojezični komunikacijski center. Glavni nalogi društva sta učenje slovenskega jezika in razvoj slovenske kulture. Njihov cilj je interkulturalnost in učenje jezika sosedov po načelih Evropskega sveta.

Govori Štajerskih Slovencev spadajo v koroško, štajersko in panonsko narečno skupino. Na Logar-Riglerjevi *Karti slovenskih narečij* (1983) segajo narečja koroške narečne skupine tudi v Republiko Slovenijo, in sicer podjunsko narečje (Strojna, Libeliče), mežiško narečje od Olševe do Mislinje in severnopohorsko-remšniško narečje (na severnem Pohorju do Činžata in na Kozjaku od Pernic do

potoka Čermenice). Govor Ojstrice nad Dravogradom je vrisan kot govor mežiškega narečja, natančna jezikovna analiza pa kaže, da govori Ojstrice, Mlak (Lakken), Pernic in Radvanja (Rothwein) na glasoslovni, oblikoslovni in besedijski ravni spadajo h koroškemu podjunkskemu narečju; govor Schlossberga (Gradišče) h koroškemu remšniškemu narečju; govori v okolici Lučan k severnoštajerskemu kozjaškemu govoru in govori v Radgonskem kotu k panonski narečni skupini.

1 GOVOR VASI ROTHWEIN (RADVANJE)

Rothwein (Radvanje) je obmejno hribovito naselje v Avstriji na južnem obronku Koralskih Alp. Geografsko se stika s slovenskimi kraji Pernice, Mlake, Bistriški jarek in Sveti Jernej nad Muto ter se razprostira od nadmorske višine od 480 do 1184 metrov. Strmo pobočje sestavljajo skrbno urejene kmetije.

Danes Rothwein šteje le 37 prebivalcev. Ukvarjajo se večinoma s kmetijstvom, vzrejajo pretežno krave in ovce. Do konca 1. svetovne vojne je Rothwein spadal v slovensko občino Sveti Primož, po letu 1919 je to področje tvorilo samostojno občino, ki pa je bila po letu 1968 razdeljena na občino Aibel in občino St. Oswald pri Eibiswaldu. Do leta 1921 je kraj spadal k župniji Sveti Jernej, potem pa k župnijama St. Lorenzen in St. Oswald.

Krajevna cerkev svetega Klemna je bila zgrajena 1974. Vse prometne poti so bile iz Rothweina usmerjene v Dravsko dolino, kjer so nekateri našli delo, tukaj so prodajali zlasti živino in les pa tudi kupovali.

Gradnja ceste, ki je Rothwein povezala z večjimi okoliškimi kraji, se je začela leta 1932 in je bila asfaltirana leta 1984. Osnovno šolo so otroci do leta 1921 obiskovali pri Svetem Jerneju, po postavitvi meje so učili po posameznih kmetijah, na domačiji Lapp so leta 1930 uredili šolo. Pouk je tu potekal do leta 1994, ko so šolo zaradi pomanjkanja otrok zaprli, saj je bilo v njej le sedem učencev.

1.1 GLASOSLOVJE

SAMOGLASNIŠKI SISTEM

Govor Radvanja pozna dolge in kratke naglašene ter nenaglašene samoglasnike. Naglas je jakosten. Naglasni pomiki so naslednji: umik s končnega zloga: *'oko*, umik naglasa na predpono: *'pərwəs* in premik naglasa v trizložnicah tipa: *ba'bi:ca*, *pa'li:ca*.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i:*, *u:*, *i:ə*, *u:ə*, *e:*, *o:*, *e:/e:*, *o:/o:*, *a:* in *ə:*. **Dolgi *i:*** je odraz za stalno dolgi in staroakutirani *i:* *'pi:šem*, *s'wi:ja*, *'zi:ma*; *'xi:ša*, *'li:pa*, *p'ti:ce/'ti:ce*, *'ri:ba*. Pogost je tudi v prevzetih besedah: *b'ri:taf*, *c'wi:rn*,

fa'mi:lija, 'fi:rŋga, f'ri:s, g'li:dj, 'ki:bla, 'pi:lc̥, š'ni:dər, tər'ki:ja 'koruza'. Dolgi u: je odraz za stalno dolgi in staroakutirani *u*. V položaju pred *n* je nastal tudi iz sonantnega *l*: *'lu:bje, 'lu:č, 'lu:pjm, k'ru:xa, 'ku:pa, 'pu:njm, 'žu:na*. V prevzetih besedah: *'lu:stər, 'pu:tər, 'šu:xj, t'ru:gla*. Diftong i:ə je možen v vseh besednih zlogih in je odraz za stalno dolgi jat in za dolgi cirkumflekirani *e*. V položaju pred *l* se staroakutirani *i* diftongira v *i:ə*: *be'si:əda, 'bi:əli, g'ri:əx, 'li:əp, 'li:əs, 'li:əte, 'mi:əx, m'li:əko, s'mi:əx, s'wi:əča, z'wi:əzda; č'ri:əwe, dre'wi:əse, 'li:ət, pe'pi:əu, 'pi:əč; 'wi:əle, 'ži:əla*. Diftong u:ə se govori v vseh besednih zlogih in je odraz za dolgi cirkumflekirani *o*: *'bu:əx, g'nu:əj, 'ku:əst, 'lu:əj, 'mu:əč, 'mu:ərje, 'nu:əč, 'nu:əx* (rod. mn.), *'nu:əxt, ost'ru:əge, p'lu:ət, 'pu:əlje, 'ru:əx, s'ru:əta, 'šu:əla, 'wu:əs, 'wu:əsek, za'pu:əwet; 'cu:ə, f'ru:əška, 'fu:ətər, 'pu:əp*. Dolgi ozki e: je odraz za novoakutirani *e*, za stalno dolgi nosni *ɛ*, za staroakutirani nosni *ɛ* ter za *e* različnega izvora pred *j*: *k'me:ta, 'ze:le, 'že:nin, 'že:nska; g'lɛ:dam, i'me:, 'pe:st, 'pe:t, 'pe:tok, p'lɛ:šem, s'pe:t; 'dɛ:tela, 'me:ja, pok'lɛ:kŋt, 'we:ja, 'ze:t, 'e:six, 'xɛ:ftat, 'pe:tɫ, 'rajs, 'ne:dɫ, 'še:fla, š'tɛ:kɫ, š'tɛ:ŋge*. Dolgi ozki o: zastopa stalno dolgi in staroakutirani nosni *o*, novoakutirani *o* in sonantni *l*, ki se razvije v *o:u*: *d'rɔ:k, 'gɔ:boc, go'lɔ:p, k'lɔ:p, k'rɔ:k, 'mɔ:dər, 'mɔ:š, ot'rɔ:bj, 'pɔ:t, 'rɔ:p; 'go:ba, 'kɔ:ča, 'tɔ:ča; 'dɔ:ta, 'nɔ:sjm, 'nɔ:ša, p'rɔ:sjm, 'wɔ:la; 'bɔ:uxa, 'čɔ:un, 'dɔ:ubem, 'dɔ:ux, 'dɔ:užŋ, 'pɔ:ux, 'sɔ:uze, 'tɔ:učem, 'wɔ:uk; b'lɔ:nt, k'nɔ:blux, 'mɔ:dɫ, 'ɔ:fn, 'tɔ:ŋ'ka:mra, 'zɔ:kni*. Široki e: se kot varianta diftongičnega *ɛe*: pojavlja pred *r* ali za zvočniki *r, w*: *'me:ra, 'we:ra, z'we:r; b're:me, p're:šič, 'we:ža, w're:me, ž're:lo*. Diftongični ɛe: je odraz za staroakutirani jat, za novoakutirani etimološki *e* in za sekundarno naglašeni *e*: *b'rɛ:za, 'cɛ:sta, ko'lɛ:na* (ž. sp.), *'lɛ:to, 'mɛ:sto, ne'wɛ:sta, 'pɛ:na, 'rɛ:zat, st'rɛ:xa; 'mɛ:čem, 'ŋɛ:so, 'pɛ:ko, 'rɛ:kó; 'čɛ:lo, 'rɛ:čem, s'pɛ:kla, 'tɛ:ta; 'lɛ:bn, 'lɛ:dər*. Dolgi široki o: je refleks za stalno dolgi in staroakutirani *a*, v zlogih *-ra-*, *-la-* ostane *a* ohranjen: *d'wo:, x'ro:st, ko'wo:č, k'ro:l, 'o:pno, p'ro:x; m'lo:t, 'mo:ti; 'fo:rba, 'fo:rof, 'jo:gər, kama'ro:t, š'to:la, 'to:l, 'to:ška*. Diftongični široki oo: se redko pojavlja kot odraz za novoakutirani *o*: *'xoo:ja, š'koo:da; 'cɔo:ta, 'mat'roo:cŋ, 'poo:čni*. Dolgi a: je pogost fonem. Izgovarja se kot odraz za dolgi polglasnik, za novoakutirani polglasnik v nezadnjem besednem zlogu, za umično naglašeni *o* (v zlogih *-ra-*, *-la-* se prvotni *a* ohrani) in za kratki naglašeni *a*; govori se tudi v prevzetih besedah: *ča:st, da:n, 'la:n, 'la:š, 'ma:x, 'wa:s; pre'ma:kne, 'sa:je* 'sanje', *u'sa:xne, 'wa:ški, 'xa:sa* 'osa', *'ka:za; b'ra:da, g'la:wa, k'ra:wa, m'la:j, t'ra:wa; 'da:u, g'na:u; b'ra:t, 'ga:t, 'na:s; 'a:ncuk, 'ga:rtɫ, 'xa:cŋga, 'ma:ntɫ, 'pa:wər*.

Kratki naglašeni samoglasniki: *i, u, e, o, ə* in *a* so odrazi za prvotno kratko naglašene in za umično naglašene samoglasnike. Kratki naglašeni i je naslednik praslovanskega kratkega *i*: *'miš, 'nič, 'nit, 'sit, 'tič; 'list, 'zit*; posebnost je *'diš* za 'dež'. Kratki naglašeni u je refleks praslovanskega *u* v zadnjem ali edinem zlogu. Dolgi u iz samoglasniškega *ɫ* pred *-n* se skrajša: *'jux, k'rux, 'kup; 'čut, o'but; 'puna, 'wuna*. Kratki naglašeni indiferentni e je odraz novoakutiranega in umično nagla-

šenega *e* v zadnjem zlogu: *k'met*, *ž'rem*; '*nest*'; '*seno*, *s'mejat*, '*testo*, '*nebo*. Kratki naglašeni indiferentni *o* zastopa novoakutirani *o* v edinem zlogu pa tudi umično naglašeni *o*: *č'ok*, *k'rop*, *š'kof*; '*noži*, *ot'roci*; '*oko*. Kratki naglašeni *a* je refleks za novoakutirani *o* v edinem besednem zlogu (z varianto *a*), za kratko naglašeni polglasnik in za umično naglašeni polglasnik: '*kaš'*/*koš*, '*pat'*/*pot*; '*pas*, na '*taše*; '*magla*, *s'tabər*. Kratki naglašeni polglasnik je odraz za kratki *i*, najpogosteje pa je rezultat moderne vokalne redukcije: *š'lə* 'šli'; '*gər* 'gor', *ko'mälce* 'kamilice'; '*mäbe* 'medve', '*märe* 'more', '*nətər* 'noter', *se'wäda*, '*tätj*.

Nenaglašeni samoglasniki so: *i*, *u*, *e*, *o*, *ə*, *a*. Nizki *i* se izgovarja pred naglasom in po njem: *cj'go:n*, *tj'si:*; *po'nočj*, *p'ri:ədj*; nastal je tudi iz jata (*lj'ti:*, *sj'ki:ra*) ali iz *u*: *j'ži:na* 'južina', *lj'di:* 'ljudi'. Nizki *u* je naslednik etimološkega *u*: *dru'ži:na*, *su'si:*, *ot'ra:ky*, '*sinu*. Prednaglasni in ponaglasni široki *e* je naslednik samoglasnikov *e*, jata in polglasnika: *be'si:əda*, *le'si:ən*, *sne'ži:ən*; *ži'u'le:je*, '*pale* 'potem', *s'ku:əze*, '*že:ne*; končaj *-oje* za pridevniški srednji spol se je razvil v *-e*: '*mo:le* '*pi:še* 'malo', '*suxe* '*seno* 'suh'. Prednaglasni in ponaglasni *o* je nastal iz *o* in *o*, iz *-it*, *-ət*, *-at*: *go'lə:p*, *ot'rə:bj*, '*maso*, '*nebo*; '*du:əmo*, '*xudo*, '*xodo*, *z'lomo*, '*ji:ədo*, '*po:so*, *k'le:čo*. Prednaglasni polglasnik se najpogosteje pojavlja pred *r*, ki je nastal iz samoglasniškega *r*: *čər'pi:ja*, *ər'ja:wi*, *tər'pi:m*, *pər'nęe:so*. Zlogotvorni so tudi *l*, *ŋ* in *ŋj*: '*ci:əgl*, '*mę:dļ*; v prevzetih besedah: '*ma:ntļ*, '*pi:cļ*, '*ši:ntļ*, *š'pę:ŋgl*, *š'ti:bl*, '*ti:əxl*, *ž'wa:rcļ*; '*bo:bŋca*, '*ke:dŋ*, '*mi:əsŋc*, '*sončŋca*, '*začŋt*; '*gə:tŋ*, '*xa:užŋga*, '*ja:užŋ*, '*ta:užŋt*, '*že:gŋ*; '*fi:rŋga*, '*še:rŋ* 'razbito steklo'. Popolne redukcije so največkrat ob sonornikih: '*mam* 'imam', '*pa:lca*, '*du:əbla*, '*ku:pļa*, '*ŋə:sla*, *s'ru:əta*. Druge redukcije so še: *pet'lin*, '*kanc* 'konec', *x'te:la* 'hotela', *p'ra:jli*, '*wę:jki* 'veliki'.

SOGLASNIŠKI SISTEM

Soglasniški sistem sestavljajo zvočniki in nezvočniki. Zvočniki so: *l*, *w*, *u*, *n*, *ŋ*, *j*, *r*, *m*, nezvočniki pa: *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*, *x*, *c*, *z*, *s*, *č*, *ž*, *š*, *f*.

Zvočnik *l* se govori pred sprednjimi samoglasniki *i*, *i:ə*, *e*, *ęe:*, pred zadnjimi pa *le* v primerih, če je pred *l* soglasnik: *b'le*, '*li:pa*, *ob'li:əka*, '*magla*, *M'lo:ke*, *p'la:x*. Praslovanski palatalni *l'* se je depalataliziral v *l*, ki za nezvočnikom postane zlogotvoren: *k'luč*, *k'ro:l*, *s'tę:la*, '*wə:la*, '*zempla*; '*ko:šļ*, *pri'jo:tļ*, '*po:rkļ*. Zvočnik bilabialni *w* zastopa zobnoustnični *v* pa tudi zvočnik *l* pred zadnjimi samoglasniki: '*bukwa*, *d'ru:wa*, *x'li:əw*, '*pa:wər*; *s'pu:əwed*, '*wuna*; *k'le:wa*, *u'ze:wa*; '*pi:wo*; '*ču:wo*. Vzglasni *v* se premenjuje z *u*:- *u'zet*, *u'z'digŋt*. Zvočnik *n* ima varianto *ŋ* pred *k*, *g*, *h*: '*pa:jŋga* 'ponj', *s'tu:deŋk*, *ž'go:ŋki*. Palatalni *n'* se je depalataliziral v *n* ali denazaliziral v *j*: '*lukna*, '*ni:wa*, *s'wi:ja*. Osnove na samoglasnik samostalnikov moškega spola se podaljšujejo z *n*: '*Lukana*, '*Mi:xana*. Izraz '*ri:əsŋ* je

nastal iz prislova *rěsnъ*. Zvočnik j z varianto *ĭ* je zastopnik praslovanskega *j* in delno praslovanskega *n'*: *'je:st, 'ji:əs, 'jo:ma, 'jopič*. Govori se tudi parazitski *-j-*: *'pɔ:jsla* 'postelja', *'a:jstər* 'oster'. Zvočnik r se pogosto izgovarja uvularno: *g'no:r – g'no:rja, zi'do:r – zi'do:rja*. Skupini *čre-*, *žre-* sta ohranjeni: *č'rɛ:šna, č'ri:əs, č'rɛ:wo, čər'pi:ja*. Premet se pojavlja v besedi *kər'pi:wa* 'kopriwa'. Zvočnik m je doživel nekaj premen: sklop *mn* se diferencira v *ml*: *'pu:əmlam* 'pomnim', *'ta:mlo* 'temno'; sklop *mm* pa v *nm*: *'ni:əmo* 'mimo', *'ni:əmati* 'mimo iti'.

Nezveneči nezvočniki so nastali iz izhodiščnih pa tudi iz zvenečih po asimilaciji na sledeče nezveneče nezvočnike: *go'lɔ:p – go'lɔ:ba, 'zap – 'zoba, be'si:ət – be'si:ada, b'rɛ:s – b'rɛ:za, k'riš – k'riža*. Predlog *x* zastopa *k*: *x'do:xtaru, x'Nɛ:xniku, x so'sɛ:du*.

Premene po asimilaciji so naslednje: *šč > š*: *'gɔ:ša* 'gošča', *k'li:əše* 'klešče', *na'taše* 'na tešče'; *xč > č*: *'či:ə* 'hoče', *'či:əra* 'hči'; *tl > kl*: *na k'li:əx* 'na tleh'; *dn > gn*: *g'no:r* 'denar', *š'kegɲ* 'skedenj'; *dl > gl*: *g'li:ətwa* 'dleto'. Primarni sklop *dl* se govori v besedi *'mɔ:dlt* 'moliti' in v opisnem deležniku *'pɔ:dla, 'jɛ:dla*. Pred zadnjimi samoglasniki se pojavlja protetični *x*: *'xa:sa* 'osa', *'xo:ɯs* 'oves', *'xani* 'oni', *'xobad'wo*: 'oba'.

1.2 OBLIKOSLOVJE

Oblikoslovje v radvanjskem govoru je predstavljeno z oblikospreminjjevalnimi in oblikotvornimi vzorci pri pregibnih besednih vrstah ter z izbranimi prislovi, predlogi, vezniki, členki in medmeti.

1.2.1 Samostalniki

Samostalniki moškega spola se večinoma sklanjajo po nepremičnem in premičnem naglasnem tipu, na izvorno mešani in končniški naglasni tip kažejo samoglasniške premene na umično naglašanih samoglasnikih. Sklanjatveni vzorec je: ednina → *b'ra:t -a -ɯ -a -ɯ/i -om*; dvojina → *b'ra:ta -ou -oma -a -ex -oma*; množina → *b'ra:ti -ou -om -e -ex -emj*. V mestniku ednine je pogostejša končnica *-ɯ*, končnici *-ex*, *-emi* sta prevzeti iz zaimenske sklanjatve, v imenovalniku množine govor ne pozna podaljševanja osnove s končnicami *-je* ali *-ovi*. Na izvorno mešani naglasni tip kaže kakovost in kolikost naglašanih samoglasnikov: *'bu:əx – 'ba:ga – 'bogu, b'ri:əx – b'rɛ:ga – na b'regu*. Premični naglasni tip je ohranjen: *'bo:žič – bo'ži:ča, 'jɛ:zik – je'zi:ka*. Končniški naglasni tip je prešel v nepremičnega: *'diš – 'diža, 'pas – 'pasa, s'tabər – s'tabra*. Moške osnove, ki se končujejo na samoglasnik ali zlogotvorni *l*, podaljšujejo osnovo z *-n-*: *'Mi:xana, 'Lu:kana, 'ti:əxlna*. Samostalnik *dan* ima posebno sklanjatev: ednina → *'da:n d'ni: d'ni: d'ni:əm*; dvojina → *d'ni: d'ni: d'ni:əma d'ni: d'ni:əx d'ni:əma*;

množina → *d'ni: d'ni: d'ni:əm d'ni: d'ni:əx d'ni:əmi*. Za *c, j, č, ž, š* ni preglasa *o* v *e*: *s 'ku:jom, s st'ri:com*.

Samostalniki ženskega spola so v 1. sklanjatvi zelo blizu knjižnim, le v dajalniku množine sta možni končnici *-am* in *-om*, v mestniku množine je zaimenska končnica *-ex*, v orodniku pa *-emi*. Vzorec: ednina → *'li:pa -e -i -o -i -o*; dvojina: *-i, -Ø -ama -i -ex -ama*; množina → *-e -Ø -am/-om -e -ex -emj*. Samostalnik *'rɔ:ka* ima varianta *'reka*. Znan je le nepremični naglasni tip. V roditeljski množini se govorijo metatonirane oblike: *'rɔ:ka - 'ru:ək, 'na:ga - 'nu:əx, 'rɔo:ža - 'ru:əš*. Vzorec 2. sklanjatve samostalnikov ženskega spola: ednina → *'pɛ:st -i -i -Ø -i -jo*; dvojina → *-i -i -ama -i -ex -ama*; množina → *i -i -om -i -ex -emj -mj*. Prevladuje nepremični naglasni tip, le v roditeljski množini se naglašja končnica: *'du:ri - du'ri:, 'mijš - mi'š:i, 'uš - u'š:i, 'wa:s - wa'si:*. Sledi mešanega naglasnega tipa so ohranjene pri umično naglašnem samoglasniku: *k'li:ət - k'letj, 'ku:əst - 'kosti, 'pi:əč - 'peči*. Samostalnik *'nu:əč* v dvojini in množini ohranja mešani naglas: *'nu:əč - 'nočj, dvojina → 'nočj - no'č:i - no'č:i:əma - 'nočj - no'č:i:əx - no'č:i:əma, množina → 'nočj - no'č:i - no'č:i:əm - no'č:i - no'č:i:əx - 'nočmj/ noč'mi:*

Samostalniki srednjega spola so lahko še ohranjeni v ednini, podaljšane osnove s *-t-* in *-n-* so v dvojini in množini moškega spola, drugi pa se feminizirajo. Vzorci sklanjatve: (a) ednina → *'lɛ:to -a -y -o -i/-y -om*; dvojina → *'lɛ:tj 'li:ət 'lɛ:toma 'lɛ:tj 'li:ətɛx 'lɛ:toma*; množina → *'li:ətɛ 'li:ət 'li:ətom 'li:ətɛ 'li:ətɛx 'li:ətɛmi*; (b) *'tɛ:le - te'lɛ:ta*, dvojina → *te'lɛ:ta*, množina → *'tɛ:lati*; (c) *'sɛ:me - se'me:na*, množina → *'si:əmoni*. Zelo pogosta je feminizacija nevtar: *'a :kna, 'ja:jca, 'ja:pka, 'u:xa, 'jɛ:tre, 'pərse, p'lu:če, 'u:ste*.

1.2.2 Pridevniki

Pridevniki so kakovostni, vrstni, svojilni in količinski. Vprašalnice zanje so: *'ko:k, 'ki:əri/'di:əri, č'i'ga:y*. Za srednji spol se uporablja tudi končnice *-e*, ki je nastala iz *-oje/-eje*: *'suxe 'seno*. Gradivo: *'wəlki, s'lo:ba, 'ta:pla, 'ni:skj, st'ru:pan, 'to:ust, 'sux, 'puklast, 'šu:rek; s'wi:nski, 'ri:əpna (k'li:ət), 'xɛ:dawi (ž'go:ŋki), 'bo:žji, 'Mi:ckin, 'Xe:rmanou*. Pridevniki imajo v moškem spolu večinoma določno obliko.

Sklanjatveni vzorec za moški spol za pridevnik *dober*: *'da:rj -i'ga -emj -i/-i'ga -em -em; 'da:ra, -ex -ema -a -ex -ema; 'da:ri -ex -em -e -ex -emj*; za ženski spol → *'da:ra -e -i -o -i -o; -i -ex -ema -i -ex -ema; -e -ex -em -e -ex -emj*.

V roditeljski ednini moškega spola je končnica *-iga*, zaimenske končnice *-ex, -em, -ema, -emi* prevladujejo tudi v ženski in srednji sklanjatvi. Pridevniška nedoločnost se označuje s členom *nj, na, no*, določnost pa s *tj, ta, to/te*; oba člena se sklanjata.

Ohranjeno je stopnjevanje pridevnika z obrazili in opisno stopnjevanje: *m'lo:t – m'la:jšj – 'najtəm'la:jšj; 'mo:li/'mi:cŋ – 'ma:jši – 'najtə'ma:jšj; 'we:jki – 'we:či – 'najtə'we:čj; 'ni:zek – 'ni:žj; 'wi:sek – 'wi:ši; s'ta:r – s'to:rši; 'li:əp – 'gu:ərši; 'dɔ:bər/'da:rj – 'bɔ:jšj; 'bɔl 'li:əp – 'naj'maj 'li:əp.*

1.2.3 Zaimki

Samostalniški zaimki so osebni, povratni osebni, vprašalni, oziralni, nedoločni, nikalni, mnogostni, totalni. Sklanjatev osebnih zaimkov: *'ja:s, 'məne/me, 'mənj/mj, 'məne/me, pər 'mənj/'mənex, z 'ma:no; 'ti:, 'te:be/te, 'te:bj/tj, 'te:be/te, pər 'te:bj/'te:bex, s 'tu:əbo; 'an, 'je:ŋga/ga, 'jəmɥ/mɥ, 'je:ŋga/ga, pər 'jəmɥ, z 'jəm; 'mjbə/'mjbəd'wo:, 'no:jj, 'no:ma, 'no:jj, pər 'no:ma/'no:jj, z 'no:ma; 'mjbj/'mjbjəd'wi:ə (ženski spol); 'wjbəd'wo:/'wi:dba, 'wo:jj, 'wjbj/'wjbjəd'wi:ə (ženski spol); 'xanəd'wo:/'anəd'wo:, 'jɔ:jj, 'ji:əma/jɛ:ma, 'jɔ:jj, pər 'jɛ:ma/'ji:əma, z 'ji:əma; 'xanid'wi:ə (ženski spol); 'mi:, 'na:s, 'no:m, 'na:s, pər'na:s/'pərnas, z 'no:mj; 'məbe (ženski spol); enaka je sklanjatev: 'wi:, 'wa:s, 'wəbe (ženski spol); 'xanij/'anij, 'jix, 'jim, 'je:xane, pər 'jix, z 'ji:əmj; 'xane/'ane (ženski spol). Navezne oblike so: 'na:me, 'na:te, 'najŋga, 'na:jo, 'na:je. Posebnosti v sklanjatvi osebnih zaimkov so naslednje: pər 'mənex, 'tebex, 'ji:əma/jɛ:ma; proteza x-: 'xani in za *midva*, *vidva* obliki: 'mjbəd'wo:, 'wjbəd'wo:. Povratni osebni zaimki se sklanja takole: 'se:be se, 'se:bj sj, 'se:be se, pər 'se:bj/sɛ:bex, s 'su:əbo (tako kot 'tu:əbo). Samostalniška vprašalna in oziralna zaimka sta 'du:əj in 'ko:j/'ko:. Sklanjatev: 'du:əj, 'ka:ga, 'komɥ, 'ka:ga, pər 'komɥ/'kom, s 'komɥ, s 'kom; 'ko:j/'ko:, 'če:sa, 'če:mu, 'ko:j/'ko:, pər 'či:əm, s 'či:əm. Nedoločni zaimki so: 'nɛ:di 'nekdo', 'nɛ:ka. Nikalni zaimki so: *no'be:dŋ/do'be:dŋ, 'ko:r'ka:j/'ko:r'kɛ:ka, 'nič.* Mnogostni zaimki so: 'we:jko'du:əj, 'we:jko'ka:j, 'marsj'ka:j, 'marsj'ki:əri, 'mo:lo'ka:j, 'mo:lo'di:əri, 'ri:ətko'di:əri. Pridevniški zaimki so: (a) svojilni: 'mo:j, 'ma:ja, 'ma:je; t'wu:əj, t'wa:ja, t'wa:je; 'jɛ:ŋgoɥ, 'jɛ:n; 'no:jin, 'wo:jin, 'jɔ:jin; 'no:š, 'wo:š, 'jixŋ, s'wu:əj, s'wa:ja, s'wa:je; (b) kazalni: 'tətj, 'təta, 'təte; 'tjstj, 'xanij/'ani, 'ko:k; (c) vprašalni: 'ko:k, 'ko:ka, 'ko:ke, č'i'ga:ɥ, 'ki:əri; (č) oziralni: 'ki:əri/'di:əri.*

1.2.4 Števniki

Števniki so glavni, vrstilni, ločilni in množilni.

Glavni števniki so: *'edŋ/'en – pər 'enem, z 'enem; d'wo:, d'wi:ə; t'ri:jj, t'ri:, t'ri:jex, t'ri:jem, s t'ri:jemj; š'ti:rj, š'ti:rjex; 'pɛ:t; 'ši:əst; 'sɛ:dom; 'ɔ:som; de'wɛ:t; de'sɛ:t; 'adnest; d'wa:jst; t'ri:əsti; s'tu:ə; 'ta:ɥžŋt.* Vrstilni števniki imajo člen določnosti: *tə 'pərwi, tə d'ru:gj, tə š'tərtj.* Od ločilnih števnikov se uporabljata le *d'wu:əje, t'ru:əje.*

1.2.5 Glagoli

V pregibanju glagola so številne glasovne premene pri tvorbi glagolskih oblik, zlasti pri opisnem deležniku, spregatev je samo tematska, nedoločnik je kratek, ohranjena sta deležnika na *-n/-t*. V spregatvi je v 1. osebi dvojine končnica *-ma*. Posebnost je zanikanje glagola biti v prihodnjiku: *'ne bom/'čebom*, *'čem*, *'neboš*, *'čeboš*, *'nebo/'nebode/'čebode*, *čebo*.

Gradivo po glagolskih vrstah: *'nest* → *'ne:sem*, *'ne:seš*, *'ne:se*, *'ne:sema*, *'ne:seta*, *'ne:seta*, *'ne:semo*, *'ne:sete*, *'ne:sejo*; *'nesj*, *'nesjite*; *'nɛ:so*, *'nɛ:sla*, *'neslj*, *'nɛ:slɛ*; *od'nɛ:šen*; *p'rest* → *p're:dem*, *p're:de*, *p're:do*, *p're:dlj*; *'tepst* → *'tɛ:pem*, *'tepj*, *'tɛ:po*, *'tepla*, *'teplj*; *'rečt* → *'rɛ:čem*, *'rečj*, *'rɛ:ko*, *'rekla*, *'reklj*; *u'zet* → *u'ze:mɛm*, *u'zemj*, *u'zeu*, *u'ze:wa*, *u'zɛ:lj*; *um'rət* → *um'rijem*, *um'ri*, *u'məru*, *u'mərwə*; *'pət* → *'pi:jem*, *'pi:*, *'pi:u*, *'pi:wa*, *'pilj*; *u'zignt* → *u'zignem*, *u'zigni*, *u'zi:gno*, *u'zi:gŋwa*, *u'zi:gŋlj*; *'təpət* → *tə'pi:m*, *tə'pi*, *tə'po*, *tə'pɛ:la*, *tə'pɛ:lj*; *'lowjt* → *lo'wi:m*, *lo'vj*, *lo'wi:əu*, *lo'wi:əwa*, *lo'wi:lj*, *lo'wi:əle*; *'dɛ:lat* → *'di:əlam*, *'dɛ:lj*, *'dɛ:lo*, *'di:əlaa*, *'di:əlali/de'lo:lj*; *'rɛ:zat* → *'ri:əžem*, *'rɛ:žj*, *'rɛ:zou*, *'ri:əzawa*, *re'zo:lj*; *g'nat* → *'žɛ:nem*, *'žɛ:nj*, *g'na:u*, *g'no:wa*, *g'na:lj*; *poka'pu:wat* → *poka'pu:jem*, *poka'pu:j*, *poka'pu:wau*, *poka'pu:wawa*; *'bit* → *sŋ*, *'biu*, *'bɔwa/'bɔa*, *b'lj/'bjlj*; *'dat* → *'dam*, *'do:š*, *'do:ta*, *'do:te*, *'do:jo*, *'da:u*, *'do:wa*, *'da:lj*; *'wɛ:det* → *'wi:əm*, *'wi:əta*, *'wi:əte*, *'wɛ:djeu*, *'wi:ədla*, *'wi:edlj*; *'jest* → *'ji:əm*, *'ji:əta*, *'ji:əte*, *'ji:əjo*, *'ji:ədo*, *'jedla/'jedwa*, *'jɛ:dlj*.

Deležniki na *-n/-t* so pogosti: *zg'ri:žen*, *'na:jden*, *'te:pen*, *s'pɛ:čen*, *ob'ləčen*, *zak'le:t*, *od'pərt*, *zam'li:ət*, *o'dərt*, *o'bu:t*, *za'pi:t*, *sk'ri:t*, *u'takjen*, *'po:kjen*, *po'ko:šen*, *'ri:əzan*, *st'ko:n*, *'do:n*, *po'ji:əden*. Deležniki in deležja na *-č*, *-ši/-vši* se ne uporabljajo.

1.2.6 Prislovi

Najpogostejši so prislovi kraja: *'ke:*, *'tu*, *'tam*, *'gər*, *'gəra*, *'gərsa*, *'gərtə*, *s'pa*: 'spodaj', *'do:ɹta*, *'ni:əmo* 'mimo', *č'ri:əs*, *'du:əmo*, *z'gu:ər*, *s'pu:ət*, *'wunsa*, *'zo:t*, *'sam* 'sem', *'zuna*, *'bek*, *'nət*, *'nətər*, *'unta* 'ven', *o'ku:*, *p'ri:ed*, *p'ru:ətj*. Prislovi časa so: *ko'do:*, *'čo:sj*, *'do:ugo*, *nj'kul*, *'ze:/ze:j*, *'naip'rɛ:j*, *'tej/te*: 'tedaj', *z'gu:əda*, *'wečɛr*, *no'cou*, *s'ku:əs* 'vedno', *d'ruč* 'zopet', *'pal/'pala* 'potem'. Prislovi načina so: *'kak*, *'tak*, *'pu:no*, *'lu:šno*, *'fa:jn*, *'ke:jk'o'ba:rt*, *'mo:wo/'mo:*, *'ču:dno* *'wɛ:jk'o* 'zelo veliko', *'tɛ:jk'o*, *'da:ro* 'dobro', *'ši:kano* 'lepo', *g'wi:šno*. Prislovi ob glagolu se pojavljajo kot kalki: *'gər* *'di:əwat*, *'cu:ə* *p'rət*, *'nətər* *'šɔ:ltat* 'prižgati', *'ku:pe* *z'we:zat*, *'kup* *p'rət* 'srečati se', *'nət* *na'ri:bat*, *'gər* *u's'ta:t*, *'do:u* *'pa:st*.

1.2.7 Predlogi

Predlogi v radvanjskem govoru izražajo podobna razmerja kot v knjižnem jeziku in so enaki kot knjižni predlogi.

1.2.8 Vezniki

Uporabljajo se priredni in podredni vezniki kot v knjižnem jeziku, v vezalnem priredju prevladuje veznik *pa*.

1.2.9 Členki

Členki so v govorjenem jeziku zelo pogosti, saj izražajo navezovanje (*'Kam pa tē:?' 'Tē: pa g'rē:ma 'kup*), poudarjajo (*g'lix 'tak, 'cou, w're:do*), izvzemajo (*'samo do'mo:čj g'nu:əj*), dodajajo (*A 'ti: 'tut z'no:š slo'wē:nsko?*), izražajo zadržek (*'samo 'tiste peč 'wi:əm; je še prem'lo:da*), potrjujejo in soglašajo (*'Ri:əs je 'zej 'fa:jn.; Se'wada je 'tak 'bo:wo.; 'Wada g'rē:m.; 'Jo, p'ra:u 'mo:š.*), izražajo domnevo (*Pa je 'mānda 'ri:əs. 'Tō: je 'baj za zdra'vi:lo.*), zanikajo (*'Na:a, 'ni:sŋ š'la:.*).

1.2.10 Medmeti

Medmeti izražajo človekovo razpoloženje, zapovedujejo, prepovedujejo, ponesmajo naravne glasove: *Ma'ri:ŋka, Ma'ri:ja na, a'xa:, a'ja:*

1.3 SKLADENJSKE ZNAČILNOSTI

Skladenjske besednoredne značilnosti so naslednje. Pomožni glagol je pogosto na začetku povedi: *Si 'mō:go 'tak na're:t, 'kak so 'woni x'tē:li.; Ste še prem'lo:di b'li.; Bo te pa 'bi:ca nau'či:wa, al.* Zaimenska naslonka se pomakne na konec stavka: *'Tāte bo'li., ane bo'li: 'jix.; 'Kak je b'lō 'pal ne'rō:dno m̄j.* Člena določnosti in nedoločnosti ter kazalni zaimek poudarjajo samostalnike: *'Ko: pa 'tata 'li:əpa, 'tata ə'r'dē:ča, 'šē:kasta?; Je 'biu 'tati 'nočni 'jo:x.; Sŋ 'bōwa ne 'ō:som 'li:ət s'to:ra.*

1.4 BESEDJE

Besedje je pretežno slovensko, uporabljajo pa tudi veliko nemških prevzetih besed, saj živijo skupaj z nemško govorečimi Avstrijci. Najpogostejše so naslednje: *'a:jbis̄ < der Eibisch, slez; 'a:jmer < der Eimer, vedro; 'a:jmoxuc < die Einmach, obara; 'a:jn̄fux < einfach, enostavno; 'a:ncuk < der Anzug, obleka; 'ba:jbika < das Weiblein, zajklja; 'ba:mpeli < die Weinbeere, posušene grozdne*

jagode; 'bək (š'la) < weg, stran; beš'te:k < das Besteck, pribor; b'lō:nt < blond, plavi; b'ri:taf < der Friedhof, pokopališče; 'ca:xŋ < das Zeichen, znamenje; 'ca:jt < die Zeit, čas; 'ca:jŋge < die Zeitung, časopis; 'ce:jna < die Zeine, košara; 'ci:əgl < der Ziegel, opeka; 'cifra < die Ziffer, številka; 'cingl < die Klingel, zvonec; ('cō:kl)'mo:xər < der (Schuh)macher, izdelovalec lesene obutve; 'cu:ə < zu, zraven; 'cukər (g'ra:x) < der Zucker, sladkor; c'wi:rŋ < der Zwirn, sukanec; 'e:six < der Essig, kis; fərš'lus < der Verschluss, zadrga; 'fa:jxtna 'luft < feucht, die Luft, vlažen zrak; 'fa:jmoštər/'fo:r < der Pfarrer, župnik; 'fa:jn < fein, dobro, lepo; 'fē:ca < der Fetzen, cunj; 'fe:rtix < fertig, končano; fi'na:ncer < der Finanzer, carinik; 'fi:rŋga < die Firmung, birma; f'la:jštər < das Pflaster, oblič; f'le:dər'ma:ʏs < die Fledermaus, netopir; f'lo:nca < die Pflanze, sadika; f'lo:ša < die Flasche, steklenica; 'fo:rba < die Farbe, barva; 'fo:rof < das Pharrhaus, župnišče; 'fō:tər < der Vater, oče; fra:wa < die Frau, gospa; f'ru:əška < das Frühstück, zajtrk; 'fu:ətər'ka:mra < das Futter, die Kammer, prostor za krmo; 'ga:ŋg < der Gang, hodnik na prostem; 'ga:rtl < der Garten, vrt; g'laš < das Glas, steklo; g'li:d < das Glied, členek; g'lix < gleich, ravno; g'runt < der Grund, posest; 'gu:rgl < die Gurgel, grlo; 'xa:jcŋga/'xa:cŋga < die Heizung, kurjava; 'xa:ntux < das Handtuch, brisača; 'xaufŋ < der Haufen, mnogo; 'xaus'tur < die Haustür, vhodna vrata; 'xē:ftat < heften, šivati; xek'no:dł < die Häkelnadel, kvačka; 'xē:ŋks < der Hengst, žrebec; 'xō:set < die Hochzeit, poroka; 'xō:zŋr'ē:gər < Hosenträger, naramnice; 'jō:gər < der Jäger, lovec; kama'ro:t < der Kamerad, prijatelj; 'ka:mpł < der Kamm, glavnik; 'ka:ncł < die Kanzel, prižnica; 'kē:fər < der Käfer, hrošč; 'ki:nder 'ba:geli < der Kinderwagen, otroški voziček; k'li:ŋga < die Klinge, rezilo; k'nō:blux/k'lo:bux < der Knoblauch, česen; k'nof < der Knopf, gumb; 'korp < der Korb, košara; k'ri:s'pa:m < der Christbaum, božično drevo; k'ra:jtlix < die Kräuter, zelišča; k'sixt < das Gesicht, obraz; 'kurbos < der Kürbis, buča; 'la:jntux < das Leintuch, rjuha; 'lampa < die Lampe, luč; 'lē:dər < das Leder, usnje; 'lē:m, 'lē:bŋ < der Leib, telo; 'loʏs < los, narobe; 'ma:jštər < meistern, biti kos; 'mandłc < das Männlein, zajec; 'ma:ntł < der Mantel, plašč; mat'rō:cŋ < die Matratze, žimnica; muzi'kant < der Musikant, glasbenik; 'nucati < nutzen, koristiti, rabiti; 'ō:fnat < öffnen, odpreti; 'pa:js'co:ŋge < die Beißzange, klešče; 'pa:m < der Baum, drevo; 'pa:na < die Pfanne, ponev; 'paše < passt, ugaja; 'pa:wər < der Bauer, kmet; pawər'ni:ja < der Bauernhof, kmetija; peg'la:zł < das Bügeleisen, likalnik; 'pi:ga'ma:jštər < der Bürgermeister, župan; 'pi:lcł < der Pilz, goba; p'lac < der Platz, kraj; p'lu:za < die Bluse, bluza; 'po:jštər < das Polster, vzglavnik; 'pō:jšter'ci:əgər < das Polster, ziehen, prevleka za vzglavnik; p'pō:cŋ < der Pantoffel, copat; po'to:lat ('to:lat) < teilen, deliti; pōt'ro:cat < trotzen, nagajati; p'rat'ro:r < die Bratröhre, pečica; p'rē:mza < die Bremse, zavora; 'pu:lbər < das Pulver, smodnik; 'pu:əp < der Bub, fant; 'pu:šł < das Büschel, šop; 'pu:tər < die Butter, maslo; rəc'ni:je < die Arznei, zdravila; 'rajs'nē:dł < die Reißnadel, žebliček; 'ra:mpa < die Rampe, rampa; 'ra:ufŋk < der Rauchfang, dimnik; 'ra:ufŋkirer <

der Rauchfangkehrer, dimnikar; *ri'bɛ:žl̩* < die Reibe, strgalo; *'su:rta* < die Sorte, vrsta; *'ša:jba* < die Scheibe, šipa; *'ša:jtərga* < die Schubkarre, samokolnica; *'šɛ:fla* < der Schöpfer, zajemalka; *'šɛ:kast* < scheckig, lisast; *'šɛ:rɱ, šər'bi:ja* < die Scherbe, črepinja; *'šixt* < die Schicht, služba; *'ši:kaŋ* < schick, lepo; *'š'lo:fcɪ:mər* < das Schlafzimmer, spalnica; *'š'mo:rɱ* < der Kaiserschmaren, praženec; *'š'nic* < das Schlitz, zadruga; *'š'nicl̩* < das Schnitzel, zrezek; *'š'ni:dər* < der Schneider, krojač; *'š'ni:ta* < die Schnitte, rezina; *'š'nɔ:ps* < der Schnaps, žganje; *'šo:ltat* < schalten, vklopiti; *'š'pa:js* < die Speisekammer, shramba; *'š'pi:əgl̩* < der Spiegel, ogledalo; *'š'pi:əgli* < der Spiegel, očala; *'š'pi:lat* < spielen, igrati; *'š'po:r'xe:rt* < der Sperrherd, štedilnik; *'š'p'ricat* < spritzen, škropiti; *'š'ra:ɥf* < die Schraube, vijak; *'š'ta:mpeli* < das Stampferl, šilce; *'š'te:ŋge* < die Stiege, stopnice; *'š'tɛ:kɫ̩* < der Stöckel, (visoka) peta; *'š'ti:bl̩* < der Stube, izba; *'š'tɪfl̩'le:k* < der Stiefel, der Flicker, cunja za čevlje; *'š'til* < der Stiel, držalo; *'š'ti:kɫ̩* < das Stück, del; *'š'ti:ma* < die Stimme, glas; *'š'tok* < der Stock, tnalo; *'š'topfat* < stopfen, krpati; *'š'tofərca* < die Stopfnadel, igla za krpanje; *'š'tra:mpli* < die Strumpfhose, hlačne nogavice; *'š'tupa* < der Staub, prašek; *'š'u:əštər* < der Schuster, čevljar; *'š'u:xi* < die Schuhe, čevlji; *'š'urc* < der Schurz, krilo; *'š'wi:gər'fo:tər* < der Schwiegervater, tast; *'š'wi:gər'mu:tər* < die Schwiegermutter, tašča; *'š'wi:gər'son* < der Schwiegersohn, zet; *'š'wi:gər'to:xtər* < die Schwiegertochter, snaha; *'š'wɔ:gər* < der Schwager, svak; *ta'li:r* < der Teller, krožnik; *'ta:ɥžnt* < tausent, tisoč; *'ti:əxl̩* < das Tuch, ruta; *'ti:šler* < der Tischler, mizar; *'tɔ:plix* < doppelt, dvojen; *'to:ška* < die Tasche, žep; *'tɔ:tɱ('ka:mra)* < Toten, die Kammer, mrtvašnica; *t'rɪŋk'la:zl̩* < das Trinkglas, kozarec; *t'ru:gl̩a* < die Tragbahre, krsta; *'u:n'ri:xt̩t̩e* < ausrichten, izročite; *'u:n š'la:jdrat* < schleudern, točiti med; *'u:n'tərca* < das Unterhemd, kombineža; *'zɔ:kne* < die Socke, nogavice; *'za:jfa* < die Seife, milo; *ž'la:jer* < der Schleier, tančica; *ž'ni:rance* < die Schnur, vezalke; *'župa* < die Suppe, juha.

1.5 BESEDILO (pogovor dveh informatork)

'Wunta p'ri:dem, ɥ'se 'li:əpɔ, 'mi:rno, 'nič 'ka:j 'ni: b'lo, 'kor'ka:j. No'be:ŋga 'wee:tra, 'nič, 'on je pa 'nam z'de:xnɔ. 'An je pa ɥ'mərɥ. 'Wəš le. 'Ca:xŋ je p'rɛ:j žɛ biɥ. 'Ja:s 'wi:əm, ko smo, 'ja:s sɱ šɛ 'da:ma 'bɔwa ... 'tak 'wi:əš, ko se je 'tistɪ F'ra:nc pɔnes're:čɔ. 'Lo:zin F'ra:nc. 'Ja. Sɱ pa 'wečɛr ɥ š'to:li 'muzla, pər 'du:rex 'no k'ra:wɔ. Je pa na'ɛŋk'rat 'to:ka swet'la:ba 'bɔwa ɥ š'to:li, 'tak kɔ bi 'zej ne 'wi:əm 'kak s'wetlo 'nətər 'šo:ltɔ 'lu:č, 'təko s'wetlo. 'Ja:s pa ... 'ɥnta li'tim, 'ko:j je 'zej 'loʊs, pa 'nisɱ 'wi:dla 'nič 'ka:j. 'Pala sɱ pa, 'ma:me 'ni: 'bɔo 'da:ma, pa 'du:əmpɔ p'ri:dejɔ, sɱ pa 're:kla: »'Mjine je pa no'cou st'ro:šlɔ.« Sɱ pa p'ra:jla, pəč 'tudɪ ne 'wi:əjɔ, 'ko:j je. T'rɛ:tjɪ 'da:n se je pa 'an ɥ'sɛ:ko, pa je biɥ 'bek, ko je ot 'ma:je 'tɛ:te 'mɔ:š biɥ. 'Ma:rija. 'Jo:. Tə t'rɛ:tkɪ 'wečɛr pa je g'lix 'tɛ:j, g'lix 'tistɪ 'ca:jt, da je g'lix 'tak sam 'ro:čno 'bɔo, 'kak je 'bɔo. 'Tak ko ste pa 'te:, ko ste 'wi: 'tistɔ

swet'la:bɔ 'wi:dlj. 'An je pa z'mi:əɾɔm 're:kɔ: »'Wę:čni 'lu:čj 'mɔ:rš z'wonjɪt, da 'ti: 'enk'rat 'wę:čna 'lu:č s'wi:ətj.« A 'ri:əs? 'Wəš 'lej. Pa 'jemj 'bɔ: še s'wi:ətla 'wę:čna 'lu:č. 'Wę:čna 'lu:č, pa še 'wi: ste 'wi:dlj 'lu:č. 'Ja, pa 'tak s'wetlɔ ... 'tak kɔ bi 'no s'tu:ə'wa:tno 'ža:rncɔ 'zej 'nətər 'pəržgɔ. 'Čist u'so:kɔ, u'se sɲ 'wi:dla, 'tak s'wetlo. To je, če sɲ 'zo:t štu'di:raš. 'Jo:, 'nęe:ka je 'ži. 'Nęe:ka je. 'Kər 'tak 'ni:. 'Ko: pa 'ti: 're:češ, 'Mi:cka? 'Ko:j sɲ 'ti: 'ze: po'wi:ədla, 'tej ko je 'moj 'ača u'məru, je 'tudj 'nęe:dj 'šɔu, ko 'an je z'mi:əɾɔm 'cɔ:kle 'nosɔ. Je 'tudj 'šɔu 'tj, po 'ga:ŋg s 'cɔ:klemj. 'An je u 'bɔ:lŋci biu, je pa g'lix 'tistj 'ca:jt u 'bɔ:lŋci 'mərɔ. A'ja:, 'ti: sɲ pa 'ču:wa s 'cɔ:klemj 'xodjt. 'Mi: smo 'tj b'li F'ra:nc, 'E:lfa, 'ma:ma 'ni: 'bɔwa 'da:ma, 'ana je u 'G'ro:ci 'bɔa ga o'bi:skət. Po 'go:ŋkj 'šɔu 'sam.

1.6 POVZETEK

V radvanjskem govoru je naglas jačinski, samoglasniki so dolgi in kratki ter nenaglašeni. Dolgi samoglasniški sestav: *i:*, *u:*, *i:ə*, *u:ə*, *ɛ:*, *ɔ:*, *e:/ęe:*, *o:/ɔo:*, *a:* in *ə:* je koroški podjunski. Dvoglasnik *i:ə* je odraz za stalno dolgi jat in cirkumfleksirani etimološki *e*; dvoglasnik *u:ə* je refleks za dolgi cirkumfleksirani *o*; široki *e:* in diftongični *ęe:* sta odraza za staroakutirani jat, za novoakutirani *e* in za umično naglašeni *e*; široki *o:* in diftongični *ɔo:* zastopata novoakutirani *o*; dolgi *a:* je refleks za dolgi *o* pa tudi za dolgi polglasnik. V soglasniškem sestavu bilabialni *w* zastopa *v* in *l* pred zadnjimi samoglasniki. Zvočnik *r* se pogosto izgovarja uvularno. V oblikoslovju so podjunske končnice: v mestniku ednine moškega spola sta končnici *-u* in *-j*; v mestniku in orodniku množine moškega in ženskega spola prevladujeta končnici *-ex*, *-emi*; samostalniki srednjega spola v dvojini prehajajo med ženske ali moške samostalnike. V pregibanju pridevnika je znana roditeljska končnica *-iga* za moški spol; prevladujejo zaimenske končnice *-em*, *-ex*, *-emi*. V pregibanju osebnih zaimkov je značilna končnica *-ex* (*pər 'mənex*) in orodniška oblika: *s 'tu:əbo*, *'su:əbo*; v dvojini so znane oblike *'miba*, *'wɪba*, *'məbi*, *'məbe*; govori se protetični *x* pred samoglasnikom: *'xani*, *'xane*. Kazalni zaimek je *'təti* in ne koroški *'šəti*. Spregatev glagola je samo tematska, nikalna oblika *'nebo* ima tudi varianti *'čebom*/*'čem*. Pri prislovih sta koroška *'gərsa* in *'gərta*. Ob glagolu se prislovi pojavljajo kot kalki: *'gər us'ta:t*. Skladenjske besednoredne značilnosti posnetega govora so: pomožni glagol na začetku povedi, naslonka osebnega zaimka na koncu povedi, kazalni zaimek pogosto poudarja samostalnik. V zapisanem besedju po *Vprašalnici za SLA* prevladujejo slovenske besede, veliko besed je prevzetih iz nemščine.

2 SEVERNOŠTAJERSKI KOZJAŠKI GOVOR

Severnoštajerski kozjaški govor je v Avstriji še ohranjen v okolici Lučan (Leutschah), na Velikem Boču (Gross Walz), v Klancih (Glanz) in v okolici Špi-lja (Spielfeld).

2.1 GLASOSLOVJE

SAMOGLASNIŠKI SISTEM

V glasoslovju so za govor na Velikem Boču značilni: jakostno naglaševanje, enoglasniško-dvoglasniški dolgi samoglasniški sistem, podaljševanje kratkih samoglasnikov v edinem zlogu in naglasni umiki v dvozložnih in trizložnih besedah.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i:ī, u:ū, e:, o:, e:, o:, ɛe:, ɔo:, e:ī, o:ū, a:* in *ar:*.

Dolgi diftongični *i:ī* zastopa praslovanski dolgi *i* in *y* ter slovenski kratki *i* v edinem zlogu: 'č*i:ī*meš 'nimaš', 'č*i:ī*ra 'hči', 'd*i:ī*le 'podstrešje', 'x*i:ī*n 'inje', 'x*i:ī*ndam 'drugam', 'x*i:ī*nama 'drugje', 'x*i:ī*ša, k'li:īcet, kɔ'di:ī se, ku'x*i:ī*ja, 'li:īpa, 'ni:īmeš, 'ri:īža, se'di:ī, 'ši:īnkli 'skodle', 'vi:īdo, v'li:īčka 'pomlad'; 'mi:īš, 'ni:īč, 'si:īt, mo'ši:īn, š'ti:ībl, š'ti:īkl, 'ti:īva 'endivija'. **Dolgi diftongični *u:ū*** je nastal iz praslovanskega dolgega *u* in iz kratkega *u* v edinem zlogu: 'bu:ūkvin*a*, č*e*'bu:ū, 'ču:ūla, 'du:ūx, x'ru:ūšet, 'xu:ūdiga, ko'ru:ūza, 'ku:ūra, 'mu:ūla, 'pu:ūbeci, s'lu:ūžiti, 'su:ūx, 'u:ūra; k'ru:ūx, 'ku:ūp; 'ru:ūngl 'pesa', š'tru:ūkl, 'žu:ūpa. **Dolgi ozki *e:*** je odraz za dolgi *ə* v padajočem zlogu, za novoakutirani *ə* v nezadnjem besednem zlogu, za stalno dolgi in staroakutirani nosni *ɛ*, za del novoakutiranih *e* in del sekundarno naglašeni*h e:*: 'd*e:*īn, 'l*e:*īn, 'p*e:*ī 'panj', 'v*e:*s; do't*e:*kne se, 'g*e:*ne se, 'l*e:*že se, z 'm*e:*no, 'm*e:*ša, 'p*e:*sji, u'z*e:*me; d*e:*'v*e:*ti, g'l*e:*da, 'j*e:*tre, 'p*e:*st, 'p*e:*ta, p'r*e:*de, 'r*e:*p, s'r*e:*ča, 't*e:*ža; 'd*e:*tela, pok'l*e:*knt, pog'r*e:*ba, 'z*e:*le, 'ž*e:*nīm; 'ɛ:d*ɛ*, p*ə*r'p*e:*lo se je, 'r*e:*čī (im. mn.), so se s't*e:*plī, 'z*e:*m*l*a; cv*e:*t*e:*lī, 'j*e:*d*l*ī, t*ə*r'p*e:*lī; 'l*e:*t*ɛ*nce 'velika noč', 'b*e:*š 'perilo', 'b*e:*k 'vstran', 'x*e:*ra*u* 'siten', 'z*e:*lx, 'ž*e:*g*ɛ*. **Dolgi ozki *o:*** je naslednik stalno dolgega nosnega *o*, staroakutiranega nosnega *ɔ*, dela novoakutiranih etimoloških *o* in dela umično naglašeni*h o:*: 'g*o:*bec, go'l*o:*p, 'g*o:*sta, k'l*o:*p, 'm*o:*ka, ot'r*o:*bī, 'o:*z*ek, 'r*o:*ka, 's*o:*set, st'r*o:*k; 'd*o:*ga, 'g*o:*ba, 't*o:*ča, mo'g*o:*č*e:*; b'r*o:*dīm, 'g*o:*nīm, 'x*o:*dīm, 'l*o:*mīm, 'm*o:*dīm, p'r*o:*sīm, 'v*o:*la; 'n*o:*sla 'nosila', 'g*o:*n*l*a, 'x*o:*d*l*a, p'r*o:*s*l*a; 'c*o:*l*ə*rce, k'l*o:*box, 'k*o:*s*ɛ* 'omara', 'p*o:*lt 'kmalu'. **Dolgi široki *e:*** je odraz za umično naglašeni *ə* ali za kratko naglašeni *ɛ*: 'd*e:*ska, 'm*e:*gla, s't*e:*za, 't*e:*ma, 'd*e:*š, 'n*e:*s 'danes', 'p*e:*s, 't*e:*š. **Dolgi široki diftongični *ɛe:*** je naslednik staroakutiranega jata in dela novoakutiranih *e:*: b'r*e:*za, 'c*ɛe:*sta, 'd*e:*lo, ko'l*e:*na, 'l*e:*to, po'l*e:*na; 'm*e:*čem, 'n*e:*so, 'r*e:*ko, 'p*e:*ko. Dolgi široki *e:* in diftongični *ɛe:* se hkrati pojavljata kot

odraza za umično naglašeni *e*: 'če:la/'čē:la, 'ne:sem/'nē:sem, 're:čem/'rē:čem, 'te:ta/'tē:ta, 'že:na/'žē:na, 'le:dār/'lē:dār. Dolgi široki *o*: je odraz za praslovanški dolgi *a*: b'ro:mar, d'vo:, g'lo:dek, g'lo:s, 'jo:rm, k'lo:čīt, 'ko:ča, 'lo:ni, m'lo:da, 'mo:čka, 'mo:lo, 'mo:slo, 'mo:tj, v'ro:na, 'žo:ba, g'ro:ta 'postane', 'no: 'potem', 'o:xtetj 'varovati', 'mo:trat, s'to:la, 'to:lat 'deliti'. Dolgi široki diftongični *oo*: je odraz za del novoakutiranih *o* in je manj pogost: 'doo:le, 'xoo:ja, 'koo:ša, 'koo:ža, 'oo:sŋ, pod'lqo:ga, 'rpo:ža, 'poo:znam, po'too:ka, nap'rpo:šen, s'koo:da; 'Koo:dj 'Karel', 'Koo:glər, 'Qo:dam 'Odon', 'cōo:ta, 'gōo:ta 'botra', s'tqo:s. Dvoglasnik *e:i* zastopa praslovanški stalno dolgi jat in dolgi cirkumflektirani etimološki *e*: be'se:ida, b're:ik, c've:it, č're:išna, č're:is, č're:iya, g're:ix, k'le:iše, 'le:is, 'le:ite, 'me:ix, 'me:iŋc, m'le:iko, s're:ida, s've:iča, t're:izj, 've:im, z've:izda; 'le:it, 'pe:ič, s'me:it; 'ce:iġl, s'pe:iġl. Dvoglasnik *o:u* je odraz za praslovanški dolgi cirkumflektirani etimološki *o*: 'bo:uk, 'bo:us, 'do:umo, 'ko:ust, 'mo:ust, 'no:uč, 'no:us, 'no:uk (rod. mn.), ot'ro:uk (rod. mn.), p'lo:ut, s'pou:udj 'co:u, 'fo:utrat, f'ro:uška, 'šo:uštər. Dolgi *a*: je refleks za del umično naglašeni *o* in za dolgi etimološki *a* ob zvočnikih *r*, *l*, *v* ter za kratki naglašeni *a*: 'a:sa, 'da:ma 'doma', 'da:ro 'dobro', 'ka:sa, 'ka:za, 'na:ga; b'ra:da, g'la:va, t'ra:va, zd'ra:va, m'ra:ula; 'da:u, 'da:li, s'pa:li, s'ta:li, z'na:li; b'ra:t, 'ja:s, g'ra:x, s'la:; z'na:t. Praslovanški samoglasniški *r* se izgovarja kot *ar*: 'čar:n, 'xar:bet, 'kar:t, 'mar:va, 'par:t, 'sar:šen, s'mar:t, 'var:ba, 'var:xka.

Kratki naglašeni samoglasniki: *e*, *o*, *a*, *ə* so odraz za umično naglašene glasove: 'nest, 'reči (im. mn.), o'kolo, 'noša 'noter'. Najpogostejši je kratki naglašeni *a*, saj zastopa kratki *i* in druge reducirane glasove: 'bə, 'bət, g'nət, 'nəš, 'nəč, 'nət 'noter', 'pət, 'šərek, p'rəšla, 'dəri 'duri', 'lədi 'ljudje'. Tudi kratki naglašeni *a*, ki zastopa umično naglašeni *o* ali diftonga *e:i*, *o:u* je slišati v primerih: 'ača, 'akna, 'bala, 'rē:pa 'bela', 'calo 'lē:to, 'namč 'noč', 'vamna 'volna'.

Nenaglašeni samoglasniki so: *i*, *u*, *e*, *o*, *a*, *ə*; izgovarjajo se manj napeto. Najbolj slišna oblika samoglasniškega upada je *ekanje*, to je oženje *a* v *e* pred zlogom z *i*: bi:ikeļj se, 'dē:letj, 'i:iskelj so. Prednaglasni *a* lahko prehaja v *o*: 'kō'di:i, mō'čē:sļ, mō'si:in. Pripona *-ok* prehaja v *-ek*: glo'ba:dek 'globok', 'pa:tek, 'šərek, 'vəsek. **Nenaglašeni *o*** je ozek: ot'ro:uk, do'bəla; 'je:ido, 'xadō 'hodil'. V deležniku se *-ala* reducira v *-aa* (verjetno pod vplivom koroške premene *-la* > *-wa*): 'pi:išaa, s'poo:znaa. **Nenaglašeni samoglasniki** *onemevajo* le ob zvočnikih: m'li:i:narca, 'vi:īdla, 'madļti.

SOGLASNIŠKI SISTEM

V tem govoru poznajo zvočnike: *m*, *n*, *r*, *l*, *v*, *u*, *j*, *i* in nezvočnike: *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*, *f*, *s*, *z*, *š*, *ž*, *x*, *c*, *č*. Soglasniške premene so naslednje: *-un-* > *-mn-* ('pamn, 'vamna, t'ramnik, 'namč 'noč'), *-nš-* > *-mš-* ('ku:umšj), *-mn-* > *-ml-* (do 'tē:mli-

ga). Mehčan *nj* se ni ohranil. Izgubil je ali nazalost (*'ku:ɨ* 'konj', *s'vi:ja*, *ko're:je*) ali palatalnost (*k'ni:iɣa*, *'ni:iɣva*, *š'ke:ɣŋ*). Sledi rinezma so v besedah: *'me:iʂŋc*, *'po:jeŋk*. Za nazalom se je lahko razvil prehodni nosni zvočnik: *čər'nənce*, *'mɔ:ŋka*, *'namč*, *pše'ni:iŋca*, *s'ne:iŋk*. Nastal je tudi zlogotvorni *ŋ*: *'re:iʂŋ*, *'zi:iŋŋ*, *'pɔ:ŋŋ*, *'ta:užŋt*. Ohranjena sta sklopa *čre-* in *žre-*: *č're:iʂ*, *č'rəuɨɨ*, *č're:iɣva*, *žg're:bɨ*. *Lj* se je depalataliziral: *pər'jo:tɨ*, *'ze:mɨla*. Zlogotvorni *ɨ* se govori na koncu besede: *'asɨ*, *'mar:zɨ*, *'to:pɨ*. Prvotna skupina *dl* je ohranjena v besedah: *'madɨti* 'moliti', *'vɔ:dɨ*. Premene sklopov so naslednje: *gl > dl* (*d'li:iɣ*, *'mɛe:dla* 'megla') in *zr > zdr* (*zd'rɛe:la*). Fonem *x* se lahko pojavlja kot proteza: *'xi:iŋ* 'inje', *'xi:iŋdom* 'drugje', *'xɔ:iɣda*, *'xani* 'oni', *'xɔo:dər* 'postelja'. *Šč > š*: *'gɔ:ša*, *'i:išem*, *'nəšɨ* 'nihče'. Sklop *sc* da *xc*: *'kɔxcɨ* 'kosci', *p'ro:xcɨ*.

2.2 OBLIKOSLOVJE

Oblikoslovje je v oblikotvornih in oblikospreminjevalnih vzorcih podobno kot v drugih severnoštajerskih govorih. Samostalniki so moškega, ženskega in srednjega spola, vendar se ti lahko feminizirajo že v ednini, s podaljšano osnovo *s -t* ali *z -n* pa se v dvojnini in množini maskulinizirajo.

2.2.1 Samostalniki

Samostalniki moškega spola → Vzorec za moško sklanjatev: *b'ra:t -Ø-a -u -a -i -am*; *b'ra:ta -o-ama/ -oma -a -ex -ama/ -oma*; *b'ra:tɨ -o -am -e -ex -emɨ*. Končnici *-ex* in *-emi* sta prevzeti iz zaimenske sklanjatve kot v sosednjih koroških govorih. Moški samostalniki s končnicami *-a*, *-o*, *-i* v sklanjatvi podaljšujejo osnovo *z -j*: *'Mi:iɣeja*, *'Mi:iɣkeja*, *'Vi:iɣleja*. Govor ne pozna preglasa *o* v *e* za *c*, *č*, *ž*, *š*, *j* in ne podaljševanja osnove *z -ov*: *'si:iŋi*. Prevladal je nepremični naglasni tip, ohranjen pa je premični naglasni tip: *č'la:vek - člo'vɛe:ka*.

Samostalniki ženskega spola → Vzorec za 1. žensko sklanjatev: *'pɛ:t -a -e -i -o -i -o*; *-i -Ø -ama -i-ex -ama*; *-e -Ø -am -e -ex -emɨ*. Knjižni samostalniki na *-ev* se končujejo na *-va*: *'ci:iɣkva*, *'bu:uɣkva*, *'se:iɣtva*. Samostalnika *mati* in *hči* se sklanjata: *'mo:tɨ - 'mo:tere*, *z 'mɔ:tero*; *'či:iɣra - 'či:iɣre*. Prevladal je nepremični naglasni tip. Tudi v 2. ženski sklanjatvi poznajo le nepremični naglasni tip: *'pɛ:st -Ø -i -i -Ø -i -i*; *-i -i -i -i -i -i*; *'pɛ:sti -i -i -i -i -ex -emɨ*.

Samostalniki srednjega spola so se deloma ohranili le v ednini, sicer so se maskulinizirali ali feminizirali: *'lɛe:tɔ -a -u -o -i -am*; *'tɛe:le - te'lɛe:ta*, dv. *te'lɛe:ta*, mn. *te'lɛe:ti*; *'sɛe:me - se'mɛ:na*, dv. *se'mɛ:na*, mn. *se'mɛ:ni*.

2.2.2 Pridevniki

Pridevniki izražajo kakovost (vprašalnica je 'ko:k?): 'le:ɪp, 'le:ɪpa, 'le:ɪpo, 'jo:sɲ, le'se:ɪn; velikost (vprašalnica je 'kak?): 'kak ve'li:ɪk, 'mo:li, ʌ'li:ɪk; vrsto (vprašalnica je 'ke:ri?): 'le:ɪsɲ, g'ro:bɲčkɪ, 'lu:ɪčkɪ; svojino (vprašalnica je čič'ga:ɪ?): 'mo:təɲ, 'ačɪn, st'ri:ɪcoɪ. Določnost pridevnika se pred kakovostnim pridevnikom izraža s členom tə, nedoločnost pa s členom nə: tə 'bəli, 'cəli, tə 'mo:li, tə 'dɛ:boɪ/de'bɛ:li, tə 'ra:ɪna, tə m'lo:di, ən 'le:ɪxki, ən 'ga:li. V sklanjatvi pridevnika je v roditelju ednine moškega spola končnica -iga, v mestniku množine pa -ex: 'le:ɪpiga, 'le:ɪpex. Pojavljata se le nepremični in premični naglas: s'lo:ɪzɲ – s'lo:ɪzniga, 'ki:ɪsoɪ – ki'sɛ:liga. Trostopenjsko stopnjevanje z obrazili -ši, -ji/-j, -ejši spodriva opisno stopnjevanje: 'le:ɪp – 'le:ɪpši – 'naj'le:ɪpši, šərek – 'ši:ɪrši – 'naj'ši:ɪrši, s'ta:r – sta're:ɪši – 'najsta're:ɪši, v'li:ɪk – 've:či – 'naj've:či, 'bɔl 'le:ɪp – 'naj'bɔl 'le:ɪp, s'ta:r – s'ta:ršj; s členom tə pomeni presežnik: tə s'ta:ršj 'najstarejši'.

2.2.3 Zaimki

Zaimki so samostalniške in pridevniške besede.

Osební zaimki → Osebna zaimka 'ja:s in 'ti:ɪ imata posebno sklanjatev: 'ja:s/'ja:, 'mənɪ/'mən me, 'mənɪ/'mən mɪ, 'mənɪ/'mən me, pər 'mənɪ/'mən, z 'mɛ:no (podobno tudi 'ti:ɪ). Za tretjo osebo ednine so oblike: 'an/'on, 'je:ɲga/ga, 'jemɪ/mɪ, 'je:ɲga/ga, pər 'jəm, z 'jəm; 'ana, 'je:/je, 'je:, 'jɪ, 'jɔ/jɔ:, 'jɔ:, pər 'je:, z 'jɔ:. V dvojini so oblike: 'mi:ja/'mi:jad'vo, 'mi:jɪd've:ɪ, 'no:jɪ, 'vi:ja/'vi:jad'vo:, 'vojɪ, 'anad'vo:, 'jɔ:jɪ, 'anɪd've:ɪ. Množinske oblike so: 'mi:ɪ/'mə, 'mi:je, 'vi:ɪ/'və, 'vi:je, 'anɪ, 'jɔx/'jəx/xɔ, ž 'je:ɪmɪ. Povratni osebni zaimek se pozna za štiri sklo- ne le obliko 'se:bi, le v orodniku je s 'sɛ:bo. Svojiľni zaimki so: 'mɔ:j, t'vɔ:j, 'je:ɲgoɪ, 'je:ɪn, 'no:jɪn, 'vojɪn, 'jɔ:jɪn, 'no:š, 'vo:š, 'jəxɲ; povratni pa je s'vɔ:ɪ. Kazalni zaimki so 'to:ti/'tətɪ, 'tɪstɪ/'təstɪ, 'xonɪ/'onɪ. Kakovostni zaimek je 'to:k. Vprašalni zaimki so: 'dɔ:j, 'ka:ga, 'kɔmɪ, 'ka:ga, pər 'kɔm, s 'kɔm; 'kɔ:j, 'če:sa, 'čemy, 'ko:j, pər 'če:m, s 'če:m; 'ko:k, 'ke:ri/de:ri, čič'ga:ɪ. Oziralni zaimki so ena- ki vprašalnim, le knjižni ki se izgovarja ko. Nedoločni zaimki: 'nɛ:xtɪ 'nekdo', 'nɛ:ka, 'nɛ:ɪxɲ/'nɛ:ɪŋgɪ se sklanjajo tako kot pridevniki. Poljubnostni, mnogostni in celostni zaimki so: 'do:ɪ 'bɔ:di 'kdor koli', 'ko:k 'bɔ:di; 'ma:rsɪ'kaɪ, 'vɛ:č'dɔ:ɪ; f'so:k, 'xabad'vo: 'oba'.

2.2.4 Števniki

Števniki so glavni: 'ɛ:dɲ, 'ɛ:dna, 'ɛ:dɲj; d'vo:, d've:ɪ, d've:jɪx; t'ri:ɪ, t'ri:; š'ti:rɪj, š'ti:ri; 'pɛ:t; 'šɛ:ɪst; 'sɛ:edɲ; 'o:ɲ; d'va:ɪstɪ; t'ri:əstɪ; s'to:ɪ; 'ta:ɪzɲt. Vrstilni

števniki: *'par:vi, d'ru:ugi, t're:tki, š'tar:ti, s'to:uti*. Od ločilnih se uporabljata le *d'vo:uje* in *t'ro:uje*, množilni pa so *'enk'ra:tn, s'to:uk'ra:tn, e'no:in, t'ro:in*.

2.2.5 Glagoli

Glagol je v tem govoru blizu knjižnemu jeziku. Prevladala je tematska spregatev, predpreteklik se uporablja le redko. V pregibanju in tvorjenju oblik so izrazito narečni naslednji pojavi. Prevladuje kratki nedoločnik, v 1. osebi dvojine je končnica *-ma*, kratkih oblik v 3. osebi množine ni slišati, v glasoslovju so pogosti različni refleksi samoglasnikom po naglasnih umikih.

Gradivo: *'nest: 'ne:sem, 'nesj, 'ne:so, 'ne:sla, 'ne:sli; 'le:izit – 'le:izem; k'ra:st: k'ro:dem, k'radj, k'ro:do; ljæt: g're:m, 'po:i, 'šo:u, š'la:, š'li:i; p'ræt: p'ri:idem, p're:jšo/p're:jšj; 'tepst: 'te:pem, 'tepi, 'te:po, 'te:plj; 'reçt: 're:čem, 'reçj, 're:ko, 're:klj; 'peçt: 'pe:čem, 'pe:ko, so 'pe:klj; 'žet: 'že:jem, 'že:, 'že:lj; 'zaçnt: 'zaçnem, 'zaçno, za'če:lj; k'lat: 'kø:lem, 'kolj, k'la:u, k'lo:la/k'lo:ua; 'læt: 'li:jem, 'li:i, 'li:u, 'li:ilj, po'li:it; z'nat: z'nam, z'no:š, z'na:i, z'na:u, z'no:la/z'no:ua, z'na:lj; 'mi:injt: 'mi:ine, 'mi:ino, 'mi:inla; 'pø:knt: 'pø:knem, 'pø:kno, 'pø:kpla, 'pø:kjen; 'vædet: 'vi:ijm, 'vi:dou, 'vi:dla, 'vi:dlij; 'le:žet: le'ži:im, 'le:žou, le'žo:ua; s'ku:usjt: s'ku:usjm, s'ku:usj, s'ku:uso, s'ku:usala; 'mæsjt: 'mæslijm, 'mæslij, 'mæslo, 'mæsłala (tako še: *st'ro:słala, 'no:słala, 'vo:złala*); 'xa:djt: 'xø:djm, 'xadj, 'xado, 'xø:dala, 'xø:dalj; 'dçe:let: 'de:ilam, 'de:ilaj, 'dçe:lay, 'de:ilala/de:ilaa, 'de:ilelj (ponaglasni *a* se reducira v *e* v nedoločniku in v deležniku na *-l* v množini moškega spola; zaradi vpliva koroškega narečja se končaj *-ala* prek *-ava* reducira v *-aa*: *s'pø:znaa, 'pi:isaa, s'pu:ugaa*); 're:zat: 're:žem, 're:žj, 're:zau, 're:izala/'re:izaa, 're:izelo; b'rat: 'be:rem, 'berj, b'ra:u, b'ro:la, b'ra:lj; g'nat: 'že:nem, g'na:u, g'no:la, g'na:lj; zbo'ru:uvat 'spraševati': zbo'ru:jem, zbo'ru:j, zbo'ru:vau, zbo'ru:valj.*

Brezpriponski glagoli so: *'bæt: sn, sə, je/'jede, sma, sta, sta, smo, ste, so/'sojo; 'bøm, 'bøma, 'bøta, 'bøjo, 'nabojo, 'nade 'ne bo'; 'næsñ, 'næsij, 'ni:/'ni:de* (poudarjena množinska oblika je *'sojo* 'so', v ednini pa *'jede, 'bøde, 'či:de* 'ni'); *jçe:st/'jest: 'je:im, 'je:, 'je:ido, 'jçe:dla, 'je:dlij* (namenilnik ima obliko: *je 'šo:u 'je:ist*); *'vçe:det: 've:im, 've:ita, 'vçe:dou, 've:idla; 'da:t: 'dam, 'do:š, 'do:te, 'da:i, 'da:u, 'do:la, 'da:lj.*

Neosebne glagolske oblike so nedoločnik, ki je izgubil končni *-i*, redki glagoli so ohranili posebno obliko namenilnika: *g're:m s'po:t* (nedoločnik: *s'pa:t*), *g're:x'co:t, 'žçe:ne 'po:st* (nedoločnik: *'pa:st*). Med deležniki in deležji so redke oblike *ž'ge:ča 'va:da, no'se:ča 'žçe:nška, 'vçe:dla 'ro:ža, namo:u'če: g're:di*; pogost je deležnik na *-n/-t*: *za'ne:šen, po'me:den, 'te:pen, po'žçe:t, na're:t* 'narejen', *o'bu:ut*.

2.2.6 Prislovi

Prislovi kraja ohranjajo tudi starejše oblike: *'dɔ:le*, *'natre*, *'xi:ɛnde* 'drugje', *'kɔlma* 'tam', *'xi:ɛnama*, *p'rɛ:ɛdɛ*, *'zo:dɛ*, *'garta*, *'garsa*, *'do:ɛta*, *'do:ɛsa*. Med prislovi časa so opazne besede: *kɔ'do:ɛ* 'kdaj', *'pɔl* 'potem', *'pɔ:lt* 'kmalu', *'no* 'potem', *'no:sle* 'potem', *'če:rɛka*, *'lo:nɛka*, *v'li:ɛčka* 'pomlad'. Prislovi lastnosti so številni: *'kɔ:dɛ* 'kako', *'kɔ:di'bɔ:dɛ* 'kakor koli', *'no:čɛ* 'drugače', *g'rɛe:dɛ* 'grede', *'vi:ška* 'kvišku', *za'tu:je* 'podobno', *'ke:ɛko*, *'te:ɛko*, *'mo* 'malo', *'kɔ:met* 'komaj', *'no:čɛ* 'drugače'. Prislovi se stopnjujejo: *v'li:ɛko*, *'vɛe:č*; *'da:ro*, *'bɔ:ɛšɛ*; *'da:uč*, *'de:le*. Pogosti so kalki ob glagolih: *'gər/'ga: ɛs'ta:t*, *'dɔ:/'du: 'lečt*, *'vɛn 'ta:ɛšat* 'zamenjati', *'nət ɛ'tɛe:kɛt*, *'bɛk 'nest*, *'çɔ:ɛ 'da:t*, *'kɛp na'rɛ:t*, *'zo:t 'dabɛt*.

2.2.7 Členki

Najpogostejši členki so: *'tɛ: pa*, *x'va:la 'bo:ɛgu*, *tut*, *pa*, *'zə*, *'ja:*, *'pač*, *'vanda* 'menda', *a*, *'na:*, *'na:a*, *'na:ɛn*, *če* 'ne'.

2.2.8 Predlogi, vezniki in medmeti

Predlogi, vezniki in medmeti imajo enake oblike kot v knjižnem jeziku.

2.3 SKLADNJA

Neposredno ubesedovalno govorjenje večkrat kaže pretrganost, prehajanje iz ene skladenjske oblike v drugo, poseben besedni red, zamenjavo izhodišča in jedra, drugačno zaporedje naslonk v naslonskem nizu. Pogoste so ponovitve besednih zvez. Glagol se pogosto postavlja na konec povedi, čeprav ne opravlja vloge jedra. Pomožni glagol je pogosto na začetku stavka, pogosti so poudarni členki.

V zloženi povedi prevladuje vezalno priredje z veznikom *pa*, slišati je tudi brezvezje, mnogovezje. V podredju prevladujejo predmetni odvisniki z veznikom *da*.

2.4 BESEDILO

Zapis govora Velikega Boča pri Lučanah (Pripoveduje Marija Šemet, 1898–1981.)

A *'kɔ: sɛ se 'le:dik 'pi:ɛsaa?* 'Čə 'zaj, *kɔ sɛ 'dru:ɛgɛk'ra:t ɔ'žɛ:jena b'la:?* *S'lu:ɛžɛla sɛ: pər 'Vu:rbɔšɛ sɛ b'la: 'sɛe:dɛ'le:ɛt*, *'no: sɛ b'la: pər S'mamɛɛkɛ d've:ɛ'le:ɛ:tɛ*, *'no: sɛ b'la: pər 'Fɔ:ɛrɛnertɛ d've:ɛ'le:ɛ:tɛ*; *f 'šo:ɛlɔ sɛ 'xɔ:dla na S've:ti 'Du:ɛx*, *na S've:ti K'ri:ɛš pa ɛ 'Lu:ɛčene*. *U 'Lu:ɛčene sɛ 'kuɛ d've:ɛ'le:ɛ:tɛ 'xɔ:dla*, *'nəç 'vɛe:nč*.

'Tam kə sŋ dɔ'ma: b'la:, me 'ni:iso 'pu:usl̩ f 'šo:ulo 'je:it, sɔ 'ro:š̩i št'ro:f p'lo:čal̩. Pɔ'zi:im̩ 'že:, pɔ'zi:im̩. Sŋ d've:ī 'vu:ur̩ 'm̩e:la za 'je:it. 'Jo:, d've:ī 'vu:ur̩ sŋ 'm̩e:la. 'Mən 'či: 'da:rɔ š'lɔ 'tam, pa 'f̩e:st 'd̩e:lat, 'jo:. Kə sŋ pər 'Fɔ:r̩šner̩ b'la:, 't̩e: je p'ri:īšɔ, ne 've:im, k̩e:k'rat je p'ri:īšɔ, 'mən 'nəsɔ 'pu:usl̩ 'b̩e:k 'tam, so 'r̩e:kl̩, 'ja:m ti f'se: p'lo:čau, 'ti: 'marš 'tu:u pər 'mənex o'sta:t, 'to:ke 'že:inske, 'to:ke 'd̩e:kle še 'ja: 'nəsŋ 'm̩e:u, kə si 'ti:ī. 'No: sŋ se pa o'ž̩e:nəta. 'S̩e:dn̩/s̩e:dn̩ 'le:it sma 'no: 'kup/'kɔp b'la:. 'No: je pa 'an za'č̩e:u d'ru:uge 'ž̩e:nske 'm̩e:t 'po:ulek, 't̩e: sŋ pa 'ja: š'la:, 't̩e: sŋ ga pa 'pu:usla, 'jo:. 'No: 'jo:, 's̩e:ina mam, dek'li:ina je u'mar:la, 'si:ina 'mam, 'si:in je tak z'ga:, b'li:izɔ 'm̩e:ne.

2.5 POVZETEK

Severnoštajerski kozjaški govor je v Avstriji ohranjen v okolici Lučan, na Velikem Boču (Gross Walz), v Klancih (Glanz) in v okolici Špilja (Spielfeld).

V glasoslovju so značilni jakostno naglaševanje, enoglasniško-dvoglasniški dolgi samoglasniški sestav, podaljševanje kratkih samoglasnikov v edinem zlogu in naglasni umiki v dvozložnih in trizložnih besedah. Dolgi samoglasniki so: *i:ī, u:ū, e:, o:, e:, o:, eē:, oo:, e:ī, o:ū, a:* in *ar:*. Stalno dolgi praslovanski jat se je razvil v dvoglasnik *e:ī*, stalno dolgi etimološki *o* pa v dvoglasnik *o:ū*. Umično naglašeni *o* se izgovarja kot *a*, samoglasnik *r* pa kot *ar:*. Kratki naglašeni samoglasniki so odraz mlajših umično naglašanih glasov. Samoglasniški upad je pogost ob zvočnikih. V soglasniškem sestavu je palatalni *lj* otrdel, palatalni *nj* pa je izgubil ali nazalnost ali palatalnost.

V oblikoslovju je značilna izguba samostalnikov srednjega spola v dvojini in množini; zelo je razširjena feminizacija nevter. V mestniku in orodniku množine ženskega in moškega spola prevladujeta koroški končnici *-ex* in *-emi*. V pridevniški sklanjatvi je v edninskem roditelju moškega spola končnica *-iga*. Osebna zaimka *'ja:s* in *'ti:* imata samosvojo sklanjatev. Govor pozna le tematsko spregatev glagola. V 1. osebi dvojine je končnica *-ma*. Oblike deležnika na *-l* poznajo v 1. osebi množine vokalno harmonijo: *'n̩e:sli*, korenski *e* se pred končnico *-i* zoži; podobno *z'na:li* – *z'no:m*. Pod vplivom koroškega narečja je končaj pri deležniku na *-l* za *-ala* prek *-ava* dal *-aa:* *'de:īlaa*. Nekateri glagoli ohranjajo posebno obliko za namenilnik: nedoločnik *s'pa:t*, namenilnik *s'po:t*, tako še: *'po:st*, nedoločnik *'pa:st*. Prislovi kraja, časa in lastnosti ohranjajo starejše oblike.

Med skladdenjskimi posebnostmi so narečni besedni red, zamenjava izhodišča in jedra. V zloženi povedi je pogosto vezalno priredje z veznikom *pa*. V besedju so pogoste prevzete besede in kalki.

3 GOVOR VASI ŽETINCI (SICHELDORF)

Žetinski govor je zgodovinskorazvojno del enotnega severnoštajerskega in panonskega jezikovnega področja: samoglasniški sestav in naglasne razmere so take kot v prekmurski narečni podstavi; soglasniški sestav in oblikoslovje pa sta bliže slovenskogoriškim govorom. V besedju je poleg številnih skupnih izrazov tudi veliko razlik.

3.1 GLASOSLOVJE

SAMOGLASNIŠKI SISTEM

Žetinski govor ne pozna tonemskosti, ton naglašanih samoglasnikov je le padajoč. Najstarejša naglasna pomika: *zlâto* → *zlatô*, *òko* → *okô* in umik *dušà* → *dúša* sta potekala tako kot v vseh slovenskih govorih. Umik naglasa s končnega kratkega zloga na prednaglasni kratki samoglasnik je izvršen, vendar se novo naglašeni samoglasnik ni podaljšal (*ženà* → *žèna*, *nogà* → *nôga*). Umaknil se je tudi kratki naglas na prednaglasni poglasnik in dal današnji kratki široki *e*. Najmlajši so naglasni umiki tele vrste: (a) s cirkumflektiranega dolgega končnega, zlasti odprtega zloga, za zlog proti začetku besede: *okô* → *ôko* ('*o.ɥka*); (b) s kratkega cirkumflektiranega zaprtega zloga za zlog proti začetku besede: *širòk* → *širok* → *šörki*, *visòk* → *visiki*, *globòk* → *glòboki*, *studèn* → *s'tüden* + *ec* → *s'tüdenec*; *mozòlj* → *mòzol*; *otàv* → *òtava*; (c) naglas se umika na predpono ali predlog: '*zàvora*, '*zàglozda*, '*pòdgan* (m. sp.), '*pòzra* 'požrl', '*nàfčila*, *p'ri nas*, *p'ri vas*, *p'ri kon*, *p'ri čen*, '*òtpren*. V im. ed. srednjega spola se je ohranilo tudi končniško (nekdaj akutirano) naglaševanje: *kore'je.*, *kore'ja.*, *pošte'je.*, *drož'je.*

V sklanjatvi samostalnika so ohranjeni vsi štirje naglasni tipi: nepremični na osnovi ('*ženin*, '*ženina*, '*ro.ɥka*, '*ro.ɥke*, '*nit*, '*niti*, '*ljajce*, '*ljajca*), premični naglasni tip ('*orex o'rëxa*, '*fotif fo'ti.va* 'pastorek', '*tele te'leta* /nasproti *b'remen b'remena*, *v'rë:imen v'rë:imena*, '*semen* '*semena*'), končniški naglasni tip ('*pəs p'sà*, '*t'là*, *kore'je.*), mešani naglasni tip ('*nɔ:us no'sa.*, '*p'lɔ:ut plo'ta: plo'to:uje*, '*z'vɔ:un zvo'nà: zvo'nɔ:uje*, '*nɔ:uga no'ge.*, '*kɔsa ko'se.*, '*g'rë:d gre'di.*, '*vüš vü'si.*, '*ne'bɔ:u ne'ba.*).

Naglasne razmere v tem govoru so podobne kot v prekmurskih in prleških govorih. Staroakutirani, novoakutirani in po naglasnem umiku mladoakutirani samoglasniki so ostali kratki in po izgubi tonemskosti prešli v kratke foneme.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i*; *ü*; *u*; *e*; *e:ɥ*; *o:u*; *a* in *r*. Izvor: *i* ← *ī*; *ü*: ← *ū*; *u*: ← *ī*; *e*: ← *ē*, *ē*, *ē*; *e:ɥ* ← *ē*; *o:u* ← *ō*, *ō*.

Kratki naglašeni samoglasniki so: *i*, *ü* [*ō*], *u*, *e*, *o*, *e*, *á* in *r*. Izvor: *i* ← *í*, *ì*; *u* ← *ǐ*, *ǐ*; *ü* ← *ú*, *ù*; [*ō*] ← *-ür-*, *-ir-*, *-em-*; *e* ← *ě*; *o* ← *ó*, *ò*, *-ôt*, *ô-*; *e* ← *è*, *è*, *é*, *ê*; *á* ← *á*, *à*.

Dolgi *i* je tudi naslednik dolgega ozkega *e* pred *r*: 'ci:rkef, d'vi:r, 'ki:ri, 'pi:rje, ve'či:r. Alofon *ö* se pojavlja pred *r* in *m*: 'börkle, 'förtöx, 'köra, 'šörki; d'vöma. V položaju pred *n* se kratki *o* zoži v *u*: 'guniš, 'kunec.

Nenaglašeni samoglasniki so: *i, ü, u, e, o, a*.

Poleg *r* se pojavljata tudi vokoida *l* in *ŋ*: 'gopļce 'vilice', s've:ičŋca.

Samoglasniški upad je minimalen, najpogostejši je v sosesčini zvočnikov.

Za vse severnoštajerske in panonske govore lahko nastavimo enotni izhodiščni sistem dolgih in kratkih samoglasnikov (Rigler, 1963). Dolgi samoglasniki: *i, u, e, i, o, u, e, a, e, e, o, e, o, a*. Dolgi samoglasniki so nastali: *i* ← *ī*; *e, i* ← *ē*; *e, e* ← *ē*; *e, e* ← *ē*; *a* ← *ā*; *o, u* ← *ō*; *u, u* ← *ū*; *a, a* ← *ā*. Kratki: *i* ← *i, i*; *e, e* ← *ē, é*; *e, e* ← *e, è*; *e, e* ← *e, ē*; *a* ← *a, á*; *o* ← *o, ó*; *o* ← *o, ò*; *u* ← *u, ú*; *a* ← *a, à*.

Samoglasniški razvoj

Dolgi cirkumflektirani polglasnik se je razvil v dolgi ozki *e*: 'de:n, 'le:n, 've:s. Besedi 'la:ž in 'ča:st nimata rednega odraza: prevzeti sta iz knjižnega jezika. Kratki široki *e* je odraz za novoakutirani polglasnik v nezadnjem besednem zlogu in za kratki naglašeni polglasnik v zadnjem ali edinem zlogu: f'sexne, 'gene, 'meša, 'pexne, pre'mekne, 'seje, 'veški, 'pes. Nenaglašeni polglasnik se je podaljšal v široki *e*; ta v pregibanju večinoma onemi: s'teber s'tebra, 'pekel 'pekla, 'kunec 'kunca, 'košec 'košca, 'pojeb 'pojba, 'pe:isek 'pe:iska, 'pe:tek 'pe:tka, 'dedek 'dedeka, 'átek 'áteka. Prvotna oblika *dvəri* je ohranjena: d've:ri. Odraz za stalno dolgi nosni *e* je dolgi ozki *e*: g'le:dam, i'me:, 'pe:t, 'pe:tek, p'rē:den; k'lē:cao, 'mē:xka, 'pe:ta. Staroakutirani *e* je po splošnem slovenskem skrajšanju ostal kratek in po izgubi akuta prešel v kratki cirkumflektirani široki *e*: 'detelca, pok'lekniti, s'reča, 'zet (si). Naslednik dolgega cirkumflektiranega nosnega *o* je *o, u*: 'go:ubec, go'lō:ub, k'lō:up, k'rō:ug, 'mō:už, 'pō:uti, 'rō:uke. Staroakutirani nosni *o* je po splošnem skrajšanju ostal kratek, sedaj cirkumflektirani, *a* ozek *o*: 'dōga, 'gōba, 'tōča. Beseda 'kuča je verjetno prevzeta iz kajkavščine. Oblike 'pa:vok 'pa:voka, 'pa:vočina kažejo izhodiščno *paokъ* s protetičnim *v* med samoglasnikoma. Dvoglasnik *e:i* je naslednik stalno dolgega jata: 'be:ili, be'se:ida, g'rē:ix, 'le:ipi, 'le:is, 'mē:ix, m'lē:iko, s'mē:ix, s've:iča, z've:izda. Zastopnik staroakutiranega jata je kratki ozki *e*: b'rēza, 'česta, 'lēto, 'mēsto, 'pēna, po'vedati, 'rēzati, s'rēxa. Dolgi cirkumflektirani etimološki *o* se je razvil v *o, u* tako kot kasneje dolgi nosni *o*: 'bō:ux, me'sō:u, 'mō:uč, ne'bō:u, 'nō:uč, o'kō:u, 'tō:u; dvoglasnik pred zvočnikom *j* ni mogoč: g'noj, 'loj. Naslednik novoakutiranega *o* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu je kratki ozki *o*: 'nōsin, 'nōša, p'rōsin, š'kōda, 'vōla, k'rōp, 'pōt, š'kōf. Oblika 'kō:uža kaže na zgodnjo metatonijo. Odraz za mlado naglašeni *o* je kratki ozki *o*: 'kōtel, 'kōza, 'ōsa; 'kōša, k'rōpa, 'pōda, š'kōfa. Zastopnik dolgega cirkumflektiranega etimološkega *e* je dolgi ozki *e*: i'mē:na, 'le:d, 'mē:d, 'pe:č, pe'pe:ja, sr'ce:; -e:r se je zožil v -i:r: ve'če:r → ve'či:r. Novoakutirani *e* v neza-

dnjem in zadnjem zlogu ter mlado naglašeni *e* so zastopani s kratkim širokim *e*: *k'meta*, *'meče*, *'nesa*, *'peka*, *'seden*, *'zelje*, *'ženin*, *'ženska*; *k'met*, *ž'ren*; *'čela*, *'nesen*, *'rebra*, *s'pekla*, *'žena*. Stalno dolgi *i* je odražen z *i*: *'li:st*, *'pi:šen*, *s'vi:ja*, *'zi:ma*, *'zi:d*. Staroakutirani, novoakutirani in po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *i* so zdaj kratki: *f'tiči*, *'xiža*, *'lipa*, *'riba*, *'žila*; *f'tič*, *'miš*, *'nič*, *'nit*, *'sit*, *p'rinas*, *'visiki*; v sklopih *-il-*, *-li-* se lahko *i* labializira v *ü*: *ko'büla* 'kobila', *b'lüzi*, *mo'tünca* 'motilnica'. Stalni dolgi *u* je *ü*: *'lü:č*, *'lü:plen*, *o'lü:pi*. Za staroakutirani, kratki in za mladonaglašeni *u* je odraz kratki *ü*: *'čüti*, *k'rüxa*, *'küpa*, *o'büti*, *f'küp*, *k'rüx*, *'küp*, *'tü*, *k'lüčanca*, *'küpila*, *p'lüvati*, *s'tüdenec*. Tudi prednaglasni in ponaglasni *u* se preglasi v *ü* ali pa že *i*: *čü'dak*, *lü'pina*, *si'siti*, *di'siti*, *'pa:zdixa*, *k b'rāti*. Dolgi široki *a* je odraz za dolgi *a*: *b'ra:da*, *d'va:*, *g'la:va*, *g'ra:d*, *ko'va:č*, *k'ra:l*, *'ra:st*, *x'ra:st*, *t'ra:va*, *'va:pno*. Staroakutirani, kratki in mladonaglašeni *a* so zastopani s kratkim labializiranim *â*: *b'râta*, *k'râva*, *'mâti*, *'žâgati*; *b'rât*, *'nâs*, *'nâfčila*. Samoglasniški *l* je po opustitvi središčne zapore prešel v dolgi *u*: *'ču:n*, *'du:ben*, *'du:gi*, *'kunen*, *'pu:nin*, *'tu:čen*, *'vu:k*, *'žu:na*. Staroakutirani in kratko naglašeni *l* je dal kratki *u*: *'buxa*, *'duga*, *'puna*, *'vuna*, *'pun*. Zanimiv razvoj je doživel samoglasniški *l* v besedil *solza*, *s'ku:jza* ← *s'ləza*. Dolgi *ŕ* je ohranjen, staroakutirani *ŕ* pa je pretežno dal kratki *ŕ*: *'bŕ:f*, *'gŕ:m*, *'pŕ:st*, *'vŕ:x*, *'tŕ:d*, *s'mŕ:t*, *'vŕ:t*. Zložni *r* je tudi iz *rě*: *drěvo* → *dŕ'võ:u*, *žrěbe* → *žŕ'be:*. Končni naglašeni sklop tipa *cvrl* se razvije v dva zloga: *c'vr:a*, *dŕ:a*, *mŕ:a*, *'žŕ:a*; v sklopu tipa *črv* pa je končni *-v* izgubil zven: *bŕ:f*, *'čŕ:f*, *o'bŕ:f*. Skupini čre-, žre- sta naglašeni in ohranjeni: *č're:ŕivel*, *č're:ŕipje*, *č're:ŕišja*; *žŕ'be:*. Samoglasniški upad je mogoč le v soseščini zvočnikov; nedoločnik je večinoma dolg. Gradivo: *p'râfti* 'praviti', *'nemre* 'ne more', *'ra:zme* 'razume'.

SOGLASNIŠKI SISTEM

Soglasniški sistem obsega zvočnike *l*, *r*, *m*, *n*, *v*, *j*, *ŕ* in nezvočnike *z*, *ž*, *f*, *s*, *š*, *x*, *p*, *b*, *t*, *d*, *č*, *k*, *g*, *c*.

Soglasniki so v razvoju doživeli manj premen kot prekmurski govori. Zvočnik *j* je dobro ohranjen; mehkonebni pripornik *x* onemi le v končnici *-aj* ← *-ax* v mestniku množine za vse tri spole; v začetku besede pred zvočnikom: *'la:če* ← *x'la:če*, *'la:pec* ← *x'la:pec*, *'ren* ← *x'ren*, sicer pa je obstojnejši kot v prekmurskih govorih. Sklop *šč* je olajšan v *š*: *'li:šen*, *'küšara*; pojavlja se drugotni *šč* ← *xš*: *š'čë:n* ← *x'čë:m*. Palatalni *ń* ni ohranjen tako kot v prekmurskih govorih: izgubil je ali nosnost med samoglasniki in na začetku besede ali pa mehkost v vseh drugih položajih: *ka'meje*, *kore'ję:*, *'pitaje*, *lo'bâja*, *'jiva*, *'lükna*, *'ogen*, *s'kegen*. Prehodni *j* se pojavlja v zaprtem zlogu pred *-d*, *-n*: *'za:jdni*, *'za:jdnica*, *'ja:jnka*, *ž'ga:jŕki*. Mehki *l*' je otrdel: *'kâšel*, *k'lüč*, *k'ra:l*, *s'tęla*, *'võla*, *'zemla*.

Nekdanji velarni *t* v edninskem deležniku za moški spol se najpogosteje pre-

menjuje z *a*, za naglašanim *a* pa z *o*: med naglašeno pripono *i* ali *ě* in končnim *a* se razvije komaj slišni (*j*): *-rĭ* → *-ř:a* (*c'vr:*, *'mř:a*, *ž'ř:a*), *-əĭ* → *-a* (*'nesa*, *'moga*, *p'riša*), *-əĭ* → *-a:o* (*'ša:o* 'šel'), *-it* → *-a* (*z'digna*, *'nosa*, *'xoda*, *'dō:uba* 'dobil'), *-i:ĭ* → *-ia* (*lo'vija*, *š'ti/j/a* 'štil, ročaj'), *-ěĭ* → *-a* (*'vida*, *'trpa*), *-ěĭ* → *-e/j/a* (*'me/j/a*, *m'lě/j/a*, *'zě/j/a*), *-at* → *-a* (*'dela*, *'guča*, *po'la:ga* 'pokladal živini'), *-ül* → *-ü/j/a* (*'čü/j/a*).

V im. ed. se pojavlja nalikovni *l*: *'kâmel* 'kamen', *'ci:gel*, *'koĭel*, *'püšel*, *'př:pel* *'př:pra* 'poper'.

Zobnoustnični *v* se govori pred samoglasniki, zvočniki in zvenečimi nezvočniki: *'voda*, *'vino*, *'vida*, *zo'bō:uvje*; na koncu besede in pred nezvenečim soglasnikom se premenjuje s *f*: *f'čeraĭ*, *'nafčiti*, *'ofca*, *č're:řf*, *zd'râf*, *p'râf*, *'bř:f*, *'čř:f*, *'ci:rkeř*, *v* se pojavlja tudi kot proteza: *'vüš*, *'vüxa*, *'vüsta*.

Ustnični *-m* se na koncu besede premenjuje z *-n*: *'delaĭn*, *z b'râton*, *'čř:n* ← *'čř:m*. U pred ustničnikom se preseli za njega: *umiti* → *'mujti*, *ubiti* → *'bujti*.

Zveneči nezvočniki pred nezvenečnimi nezvočniki in pred premorom niso možni: *k'ri(š) k'riža*, *g'ro(p) g'roba*, *š'pâj(s) š'pâjza*.

Soglasniški sklop *dl* je dal *l*: *'ja:o*, *'jela*, *p'leja*, *p'lela*; *dl* se različi v *gl*: *g'lě:řtva*. Sled nosnega *ę* je ohranjena v obliki *'me:řsenc*.

3.2 OBLIKOSLOVJE

3.2.1 Samostalniška beseda

V sklanjatvi samoglasnika je ohranjenih šest sklonov, v dvojini je mestnik enak dajalniku in orodniku. Števni samostalniki se pojavljajo v vseh številih; dvojina je trdo zakoreninjena. Samostalniki srednjega spola kažejo nagnjenje k feminizaciji že v ednini, v množini pa samostalnikov srednjega spola sploh ni več; četudi je končnica *-a* ohranjena, sta levi prilastek in pridevniški del povedka v obliki za ženski spol; v dvojini in množini je znana tudi maskulinizacija.

Samostalniki moškega spola

1. moška sklanjatev – vzorec za nepremični naglas na osnovi: *'ženin -a -i -a -i -on*; *-a -of -oma -a -oma -oma*; *-i -of -on -e -aj -ami*. Premični naglas: *'jezik je 'zika*, *'orex o'rexa*, *'fōtif fo'ti:va* 'pastorek'. Končniški naglasni tip *'pes p'sa* ima varianto s posplošitvijo imenovalniške osnove *'pes 'pesa*. Mešani naglasni tip je ohranjen zlasti pri samostalnikih, ki v im. množine podaljšujejo osnovo z *-ouĭ* in prevzemajo sicer redko končnico *-je*, npr.: *'zo:up zo'ba*: *'zo:ubi 'zo:up 'zo:ubi 'zo:boun*; dv. *'zo'ba*: *zo'bo:uř*; mn. *zo'bō:uvje zo'bō:uř zo'bân zo'bē*: *zo'bâj zo'ba:mi*; tako še: *p'lō:ut plo'ta*: *plo'to:uje*; *v'ra:g vra'ga*: *vra'gō:uvje*; *što'ro:uvje*, *čř'vo:uvje*,

mo'žo:uvje, rog'lò:uvje, bo'go:uvje, zvo'nò:uvje. Mešani naglasni tip pri samostalnikih, ki osnove v množini ne podaljšujejo: *'bik bi'ka:*, dv. *bi'ka:*, mn. *'biki; 'kükel kük'la:*, na štiri *kik'lè:* 'vogal'. V im. mn. je končnica *-i*: *b'ràti, 'si:ni, go'lò:ubi*; a tudi *-je*: *'pojev 'pojba 'pojbe*.

Govor ne pozna preglasa za *c, j, č, ž, š*, torej: *s ko'va:čon, s st'ricon*. Samostalni *'deca* je v im. mn. moškega spola: *'Deca so o'dišli:*; v neimenovalniški sklonih pa ženskega: *de'cè:/dèce 'dèci 'dèco o 'dèci z 'dècoj*. Zaradi narečnih naglasnih zakonitosti ni kolikostne premene: *'zet 'zeta, b'rât b'râta*.

Morfološke spremembe končnic: *-u* → *-ü* → *-i, -om* → *-on*; *-o:rv/-ov* → *-o:uf/; -ax* → *-aj*. Končnici *-aj* in *-ami* sta posplošeni iz 1. ženske sklanjatve; v mestniku dvojine je dvojinska končnica *-oma* prevzeta iz orodnika. Rod. z ničto končnico se pojavlja pri samostalniku *'pe:ïnezi, 'pe:ïnez*.

V 2. moško sklanjatev spada pregibanje besede *oča* v ednini, le da je v orodniku končnica *-on*: *'oča 'oče 'oči 'očo 'oči 'očon*. Svojični pridevnik se glasi *'očin*. Primerov za 3. moško sklanjatev ni. Posamostaljeni pridevniki se sklanjajo po pridevniški sklanjavi tipa *'visiki*.

Samostalniki ženskega spola

1. ženska sklanjatev → Nepremični in končniški naglasni tip sta se izenačila, saj se je kratki končni naglas umaknil na kratki široki *e*, ki je refleks za kratko naglašeni polglasnik, torej *'lipa, 'megla*. Vzorec: *'lip -a -e -i -o -i -oj; -i -Ø -oma -i -oma -oma; -e -Ø -an -e -aj -ami*. Mešani naglasni tip: *'no:uga* (nalika *'ro:uka*) *no'ge; 'no:ugi no'go:u 'no:ugi no'goj*; dv. *'no:ugi 'no:ug no'ga:ma 'no:ugi na no'ga:ma z no'ga:ma*; mn. *no'ge; 'no:ug no'gân no'ge; no'gâj no'ga:mi*. Opozoriti je treba na končnici *-oj* v or. ed. in *-oma* v daj., mest. in or. dv. pri nepremičnem naglasnem tipu, pri mešanem naglasnem tipu je končnica *-a:ma* ohranjena.

2. ženska sklanjatev → Nepremični naglasni tip: *'nit -Ø -i -i -Ø -i -joj; -i -i -oma -i -oma -oma; -i -i -an -i -aj -ami*. Mešani naglasni tip: *k'lè:jt kle'ti: k'lè:iti k'lè:jt k'lè:iti klet'jo:j; kle'tè:j kle'ti: kle'ta:ma kle'tè:j kle'ta:ma kle'ta:ma; kle'ti: kle'ti: kle'tân kle'ti: kle'tâj kle'ta:mi*. Tako se sklanjajo: *'no:uč no'či:, 'o:us o'si:, g'rè:d gre'di:* 'greda', *'po:ut po'ti:, 'vüš vü'si:, o'či:*. Samostalnik *'kr:f* se sklanja takole: *'kr:fkr'vi: 'kr:vi 'kr:f 'kr:vi kr'v'jo:j*. Samostalniki na *-ev* se v ednini sklanjajo po 2. ženski sklanjavi: *'ti:kef'ti:kvi 'ti:kvi 'ti:kef'ti:kvoj*; dv. *'ti:kvi*; mn. *'ti:kve*; tako *b'reskef b'reskvi, 'bükef 'bükvi, 'ci:rkef 'ci:rkvi, mla'ti:tef mla'ti:tvi, pot'ko:uf pot'ko:uvi* 'podkev'. Samostalnik *hči*: *'či: 'či:ri 'či:ri 'či:ri 'či:ri 'či:roj*.

3. ženska sklanjatev → Z ničtimi končnicami se pregibajo prevzeta lastna imena kot *Mici, Inge* in priimki za ženske. 4. ženska sklanjatev posamostaljenih pridevnikov je enaka ženski pridevniški sklanjavi.

Samostalniki srednjega spola

Razdelimo jih lahko v štiri podvrste: (1) sklanjatveni vzorec je ohranjen v vseh treh številih, vendar se samostalnik v množini ujema s pridevnikom ženskega spola: 'jāj̄c -e -a -i -e -i -on; -i -Ø -oma -i -oma -oma; -a -Ø -on -a -aj -ami ('naše 'jāj̄ca so 'le:īpe); tako se sklanjajo: 'leto, dv. 'leṭi, mn. 'le:īta (so bi'le:); 'gr:lo, dv. 'gr:li, mn. 'gr:la; mn. 'kō:ula so bi'le: 'nō:ūve; (2) samostalnik ima obliko in spol ohranjena le v ednini, dvojini in v množini pa prevzema končnice ženske sklanjatve in prehaja med samostalnike ženskega spola: ed. 'dṛ:vo, dv. 'dṛ:vi, mn. 'dṛ:ve; dṛ'vō:ū dṛ'e:īva, dv. dṛ'e:īvi, mn. dṛ'e:īve; 'šilo, dv. 'šili, mn. 'šile; (3) v dvojini in množini prehajajo med samostalnike moškega spola zlasti tisti, ki osnovo podaljšujejo s -t ali z -n: 'tele te'leta, dv. te'leta, mn. te'leti; 'temen 'temena, dv. 'temena, mn. 'temeni; pri teh samostalnikih se podaljšana osnova prenese tudi v imenovalnik: b'remen, v're:īmen, 'semen (je bi'lō:ū 'nō:ūvo); (4) beseda že v ednini preide med samostalnike ženskega spola: ko'lena ko'lene, č're:īva č're:īve, 'ōkna 'ōkne, g'nē:īzda g'nē:īzde, 'pera 'pere, 'ō:ūka 'ō:ūke, mn. o'či, 'rebra 'rebre.

Govor ne pozna podaljševanja osnove z -es-: ne'bē:sa imajo le množino in so ženskega spola.

Naglasni tipi: nepremični: 'jāj̄ce, v're:īmen; premični: 'tele te'leta; končniški: t'lā, kore'je:, žṛ'be: žṛ'bē:ta, o'je: o'ja; mešani: ne'bō:ū ne'ba:, se'nō:ū se'na:, pro'sō:ū pro'sa:

Samo edninski samostalniki, tj. snovna, skupna in pojmovna imena, ohranjajo srednji spol: 'vino, 'žito, že'lezo, m'le:īko, 'ja:ūšje, ga'bi:rje, 'vṛ:bje, že'le:īzje, 'vō:gelje; gos'tū:vaje, po'la:gaje, žeg'na:vaje; prav tako tudi samostalniki s končnico -e: 'pō:ule, 'zelje, 'jāj̄ce, 'lice, sr'ceṛ; množinski samostalniki 'vūsta, 'je:tra, p'lūča, t'lā so ženskega spola.

3.2.2 Samostalniški zaimki

Osebni zaimki: 'jās 'mene/me 'meni/mi 'mene/me 'meni 'menoj; 'ti: 'tebe/te 'tebi/ti 'tebe/te 'tebi 'teboj; 'un/'uno 'jega/ga 'jemi/mu 'jega/'uno/ga p'rijen z 'jen; 'una 'je:/je 'joj, 'jō:/jo, p'rijoṛ (pṛ'joj), 'joj; 'müvā 'müvi 'na:j 'nāma 'na:j 'nāma 'nāma; 'vüva 'va:j 'vāma 'va:j 'vāma 'vāma, 'univad'va: (m)/'univid've:ī (ž) 'je:va/'je:vi 'jima 'je:va/'je:vi pṛ 'jima z 'jima; 'mi (m, ž) 'na:s 'nān 'na:s (p'ri) nas 'nāmi; 'vi (m, ž) 'va:s 'vān 'va:s (p'ri) vas 'vāmi; 'uni/'une 'jix 'jin 'je 'jix 'jimi. Vprašalna zaimka sta š'tō (xto ← kōto) in 'kāj. Sklanjatev: š'tō 'kōga 'kōmi 'kōga p'rikon/pṛ 'kōn s 'kōn; 'kāj 'česa 'čemi 'kāj p'ričen/pṛ 'čen s 'čen. Vlogo oziralnih zaimkov 'kдор in 'kar opravljata š'tō in 'kāj. Nikalna zaimka sta 'niše 'nikoga, 'nič 'ničega. Poljubnostna sta š'tō in 'kāj, mnogostna 'māloš'tō, 'mālo'kāj.

3.2.3 Pridevniška beseda

Pridevniki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi. Izenačile so se končnice mest. in or. ed. moškega spola ter daj., mest. in or. dv. V imenovalniku dvojine se navidezna določna oblika podaljša z *-v-*: *'le:ɨpi*, dv. *'le:ɨpiva*, mn. *'le:ɨpi*. Pridevniška oblika je izgubila možnost izražanja določnosti in nedoločnosti, zato se pojavlja ob določnih pridevnikih člen določnosti *ta*. Večina pridevnikov se v imenovalniku ednine moškega spola končuje na *-i*, izjeme so le pridevniki na *-en*, *-ast*: *'betežen*, *'žifčen*, *'čeden* 'pameten', *'lâgoden*, *b'lekast*. Prim. še: *'visiki*, *'nisiki*, *'šörki*, *s'le:ɨpi*, *g'lüxi*, *p'lântavi* 'šepast', *'püklavi*, *'sü:xi*, *s'lõ:ɨki*, *de'bëli*, *g'lõboki*, *p'litvi*, *'lexki*, *ž'metni* 'težak', *'më:xki*, *'tüji*, *le'se:ɨni*, *sne'žë:ɨni*.

Sklanjatev za moški spol: *'čeden -ega -emi R/I -en -en*; *'čedniva -ix -ima I -ima -ima*; *'čedni -ix -in -e -ix -imi*. Posebna sklanjatev za ženski spol je le v ednini; v dvojini in množini so posebne končnice le v imenovalniku in tožilniku: *'čedna 'čedne 'čednoj 'čedno 'čednoj 'čednoj*; dv. *'čednivi*; mn. *'čedne*. Za srednji spol: *'čedno 'čednega*; dv. *'čedni/'čedna* – maskulinizacija; mn. *'čedne/'čedni* – feminizacija/maskulinizacija. Kakovostni pridevniki izražajo lastnost v večji ali manjši meri. Stopnjujejo se z obrazilom *-ši* v primerniku ali pa opisno z *'bole*: *m'la:di m'la:jši 'nâjm'la:jši*, *'veliki vë:kši 'nâj'vë:kši*, *'võ:ɨski 'bole 'võ:ɨski 'nâj'bole 'võ:ɨski*.

Pridevniški zaimki

Svojilni zaimki: *'moj 'moja 'mojo*; *'mojega* – dv. *'mojiva d'va:*, *'mojivi d've:ɨ*; *t'voj t'voja t'vojo*; *t'vojiva dva*, *t'vojivi d've:ɨ*; *s'voj s'voja s'vojo*; *'jegof/'jegovi*; *'jeɨni*; *'na:jni*, *'va:jni*, *'jixov(i)*; *'nâš*, *'vâš*, *'jixov(i)*. Kazalni zaimki: *'tõti 'tõta 'tõto*, *'tõtiva d'va:*, *'tõtivi d've:ɨ*, *'tõti 'tõte*; *'tisti 'tista 'tisto*, *'õvi 'õva 'õvo*; *'ta:kši 'ta:kša 'ta:kšo*. Vprašalni, oziralni in poljubnostni zaimki imajo enako obliko: *'ki:ri -a -o*, *'ka:kši -a -o*.

Števniki

Glavni števnik: *'eden/'en 'ena 'eno*; *d'va: d've:ɨ d've:ɨx*, *d'võma*, *d'va: d've:ɨ*, *d'võma*, *d'võma*; *tri'je:t'ri: t're:ɨx*, *t're:ɨn*, *t're:ɨx*, *t're:ɨmi*; *š'tirje š'tiri*; *'pë:t*; *'ede'na:jst*, *d'vâjsti*, *'edenod'vâjsti*, *t're:sti*, *s'tõ:ɨ*, *'ta:ɨžnt*. Štejejo: *'edenoš'tirideset* – v Prekmurju pa *š'tirideset 'eden*.

3.2.4 Glagoli

Sedanjiška spregatev priponskih glagolov: *'nesen -š -Ø*; *-ma -ta -ta*; *-mo -te -jo*. Brezpriponski glagoli: *sæn si je*, *sma sta sta*, *smo ste so*; *'bõ:ɨn*, *'je:ɨn*,

'da:n se spregajo navadno. Velelnik: 'nesi, -ma, -ta, -mo, -te; 'boj -ma -ta, -mo -te; 'je:ĩ, 'da:ĩ.

Preglednica po glagolskih vrstah: 'nesti 'nesen; 'nesi 'neste; 'nesa 'nesla 'neslo; dv. 'nesla, ž. nes'le:ĩ, mn. 'nesli 'nesle; od'nešen; 'iti; 'iden/g're:n; 'idi; 'ša:ø š'la: š'lo, dv. š'la: š'le:ĩ, mn. š'li š'le; m're:ĩti m'e:rjen, 'm'ra, m'le:ti, 'm'e:len, m'le:ja, m'le:ĩla; z'digniti, z'dignen, z'digni, z'digna, z'dignila; 'vi:diti, 'vi:din, 'vida, 'vi:dla; tr'peti, tr'pi:n, 't'pa, t'pe:ĩla, t'pe:lo; bo'jati se, bo'ji:n se, 'boj se, 'boja se, bo'ja:la, bo'jalo; ži'veti ži'vi:n, 'živi 'žifte, 'živa ži've:ĩla ži've:lo ži'veli; no'si:ti, 'nošin, 'nosi 'nošte, 'noša 'nosla no'silo no'sila no'sili no'sile; lo'vi:ti lo'vi:n, 'lovi 'lofte; lo'vi:(j)a lo'vi:la; 'd'elati, 'd'elan, 'd'elaj, 'd'ela, 'd'elala; 'hoteti': š'če:n, š'teja š'te:ĩla š'telo.

Deležniki brezpriponskih glagolov: 'bi(ja) 'bila bi'lo:u, dv. bi'la: bi'le:ĩ, mn. bi'li: bi'le:; 'jao 'je:ĩla 'jelo, 'jela, 'jeli, 'jele; 'dão 'da:la da'lo:u, da'la: da'le:ĩ da'li: da'le:.

V sedanjiški spregatvi je posplošena priponska spregatev tudi pri atematskih glagolih. V 1. osebi dvojine je osebito -ma. Velelniška pripona -i v dvojini in množini odpade: 'nesma 'nesmo, 'lofta 'lofte. V deležniku na -l za moški spol prevladuje končnica -a, le za naglašanim a je o: 'nesa lo'vi:(j)a, š'te(j)a, z'não, 'dão. Deležniška oblika za ženski spol v ednini ima odraz za dolgi jat: tr'pe:ĩla, 'je:ĩla, š'te:ĩla, ži've:ĩla. V dvojini je bila končnica za ženski spol jat in danes je ohranjen odraz jata tako v naglašeni kot v nenaglašeni končnici pri vseh glagolih: da'le:ĩ, š'le:ĩ, bi'le:ĩ. Nedoločnik je večinoma dolg. Pogosta je tvorba nedovršnikov tipa 'le:ĩčen, o'da:vlen, 'si:vlen.

3.3 BESEDJE

Besedje obravnavanega govora ohranja slovensko kmečko izrazje; med samostalniki so mlajše prevzete nemške besede za novejšje predmete in pojme. V besedišču je ohranjenih veliko slovenskih starin. Primerjava z besedami v prekmurski vasi Brezovci pri Puconcih (20 km razdalje) kaže razlike. Nekatere so fonološke (zaradi različnega razvoja fonemov x, šč, n, j), druge so oblikoslovne (različne končnice v pregibanju), tretje so madžarizmi (teh v Radgonskem kotu ni veliko), četrte pa so posledica različnega razvoja po 14. stoletju in drugačnih jezikovnih in kulturnih vplivov. Navedena bo najprej žetinska in nato brezovska oblika: 'ta:užnt – 'jezero; s'luxe – 'senca; 'vüsta – 'lompe; 'gu:t – 'šiñjek; pe'si:ca – pes'nica; pe'sica – pr'gi:šče; 'lãmp – čr'vo:u 'trebuh'; 'lũmpice – o'bi:sti 'ledvice'; sk'lep – 'ku:čet 'kolk'; po'ka:paje – sp're:vod; kla'bük – krš'ča:k; 'xa:dřca – 'ro:ubec 'ruta'; počli – co'pãte; k'nof – 'gomba; š'te:ĩga – s'tu:ba; 'gopłce – 'rãšoške 'vilice'; ko'pãja – ko'ri:to; š'tor – 'peñ 'tnalo'; k'seft – 'ba:řta 'trgovina'; 'ka:ĩřlar – řa'la:r; k'ruga – 'kukorca; povi'tica – po'gãca; 'vũzen – 'velka 'no:uč;

fünkišti – *ri'sa:li*; *š'kof* – *'püşpek*; *žegen* – *b'lāgoslof*; *ženin* – *mlado'žę:nec*; *žegnana* *'voda* – *blagos'lovljena* *'voda*; *verk'ca:jk* – *š'kę:r*; *ko'pica* – *'oslica*; *'ofca* – *'bi:rka*; *'küra* – *ko'kọ:uš*; *rast'li:na* – *zrašče'ňę:*; *cme're:ka* – *d'žālič*; *'sir* – *kisi'la:k*; *'jāice* – *bi'li:ca*; *'vujtřma* – *v'gọjno* 'zjutraj'; *od'večera* – *popoud'ňę:ivi*; *'tü* – *'ęti*; *k'ręs* – *p're:jk*; *'si:vi* – *'se:iri*.

Panonske besedne posebnosti so obema govoroma skupne. Gradivo za Žetince: *'gučati* 'govoriti', *'pe:žnez* 'denar', *po'la:gati* 'pokladati živini', *'paščiti se* 'podvizati se', *čeme'riti se* 'jeziti', *'za:tanek* 'tilnik', *'kōrečji* 'kurji', *o'zi:mica* 'trepalnica', *ba'ru:si* 'brki', *'ču.nta/čö:unta* 'kost', *'čöbe* 'ustnice', *s'rākca* 'srajca', *'vajnkış* 'blazina, vzglavnik', *'fajjka* 'krilo', *s'vę:lja* 'šivilja', *š'najdar*, *š'ö:uštar*, *'leđer*; *c'vęk* 'žebelj', *š'pājz*, *'xiža*, *d'veri*, *š'pörxet*, *'xamer*, *p'lọx* 'hlod', *š'tāla*, *og'rāček* 'vrt', *'ograt* 'sadovnjak', *'rixtar* 'župan', *'męla* 'moka', *'lüpati* 'ličkati', *š'tuček* 'storž', *'čela* 'čebela', *'ge:rpe* 'satovje', *'fāšęnk*, *re'męjka* 'pirh', *'vęlka* 'meša 'veliki šmaren', *'düšni* *'de:n* 'verne duše', *b'resmec* 'butara', *z'da:vaje* 'poroka', *s'nexa* 'nevesta', *p're:dganca* 'prižnica', *'luster* 'lesteneč', *'kọ:ula* (mn.) 'voz', *po'ta:č* 'kolo', *'le:stvične* *'kọ:ula* 'lojtrnik', *'lānc* 'veriga', *'za:glozda* 'cokla', *m'lātec* 'mlatič', *p'la:st* 'kopica', *vo'di:r* 'oselnik', *kř'büla* 'košara', *st'va:r* 'živina', *'bāk* 'tele', *ko'kọ:ut* 'petelin', *'reca* 'raca', *p'rojnik* 'prolek', *'ka:jnžar* 'merjasec', *'sumič* 'komar', *'tör* 'dihur', *pod'je:đec* 'bramor', *'pāžnoxt* 'parkelj', *š'krāmpel* 'krempelj', *je'sęnovec* 'jesen', *g'rüjška* 'hruška', *'gubač* 'šiška', *ma'lina* 'murva', *k'rumpiš* 'krompir', *g'rāx* 'fižol', *'ti:kef* 'buča', *'lük* 'čebula', *'pr:pel* *'pr:přa* 'poper', *b'lāja* 'deska', *k'li:nec* 'nagelj', *mo'tünca* 'motilnica', *'betežen*, *'beteg* 'bolezen', *'na:šec* 'nahod', *p'lāntavi* 'šepav', *'pitati* 'vprašati', *s'po:titi se* 'spomniti se', *ne'vọ:ula* 'nesreča', *pod'le:jšek* 'zvonček', *sto'pa:j* 'stopnja', *'tik* 'stik', *'virstvo* 'kmetija', *gr'di:ti se* 'gabiti se', *b'ö:ügecove* 'očike 'marjetice', *'nāčik* 'drugače', *'püklavi* 'grbast', *b'lekast* 'trebušast', *spro'to'le:itje* 'pomlad', *'leto* 'poletje', *t'jeden* 'teden', *me'govno* 'megleno', *i'melje* 'inje', *'sęnska ko'sitef* 'čas košnje', *'šuma* 'gozd', *'lọ:ug* 'gozd', *'temni* *'lọ:ug* 'večji gozd', *v* *'vř:xe* 'v gorice', *'ge:* 'kje', *'kāman* 'kam', *z'dọ:umi* 'od doma', *sest'rāna* 'sestrična', *'rođbina*, *'rod* 'sorodstvo', *'poјeb'poјba* 'fant', *domo'vina* 'dom', *dek'lina* 'dekle', *dr'gọ:uč* 'zopet', *f'sigdar* 'vedno', *'pa:* 'zopet', *pre* 'poudarni členek', *nanč* 'niti, sploh', *'vö* 'poudarni členek', *'dọkič* 'dokler', *o'vāčk* 'drugače'.

Imena njiv: *se'dęnček*, *g're:bļca*, *kř'čö:jna*, *'se:janca*, *'xa:įsanca*, *'go:urno* *'ja:ušje*, *'mā:li* *'ta:lec*. Imena travnikov: *'gọ:urni* *t'ra:vnik*, *'velki* *t'ra:vnik*, *p'rọ:udņca*, *'pāša*, *š'pu:lce*, *b're:ig*, *g'ri:sec*, *'bi:roši* 'tlačani'.

3.4 BESEDILO

Besedilo v žetinskem govoru (pripoveduje Jožefa Prelog)
Gumi'la:rof 'Ja:nči je př Se're:bovix x'la:pec 'bi:ja, 'tü pa 'tan od 'ža:losti p'reveč

'pi:ja. Pṛ 'mi:zi̯ za 'jega 'ne:i̯ bi'lo:u̯ p'la:ca. Ko je dru'ži:na pṛ o'bē:di se'de:la in 'dobro 'jela, je 'Ja:nči s 'peson na š'te:igaj 'seda, pox'leu̯no čaka; vṛ'ti:ja 'vün p'rišla i na 'xi:tro po've:ĩdala: »'Ja: 'Ja:nči, na 'tebe san g'nes po'za:bla. 'Kaj bi ti naj 'zaj na 'xi:tro s'kü:jala?« 'Sen pa 'ta premiš'la:vala pa 'vu:n z'jeklala: »Za p'sa 'moran 'itak 'nekaj 'kü:jati. 'Bon 'va:ma na'ředla k'rumpišovo 'žü:po.« 'Ja:nči jo je 'ža:lostno pogledna, f'se ko'ra:jžo f'kü̯p pob'ra̯ i od'govor 'da:u̯: »'Ja: 'ti: vṛ'ti:ja, ti nef's'mi:lēna, pa 'ti: ne 've:i̯š, ka 'žü:pa 'nema 'kü:pa?« Vṛ'ti:ja na'za:j k dru'ži:ni o'di:šla, 'Ja:nči pa 'xi:tro f'spo:udno k'le:it s'mü:kna, t'ri: 'pi:skre 'ja:bučnice 'gu:tna. V ž'elo:uci mi je 'bu:rkalo, v g'la:vi pa 'kü:kalo.

3.6 POVZETEK

Samoglasniški sestav in naglasne razmere so v panonskem žetinskem govoru takšne kot v prekmurski narečni podstavi, soglasniški sestav in oblikoslovje pa sta bliže slovenskogoriškim govorom. Ton naglašanih samoglasnikov je le padajoč, naglasni pomiki so panonski, umično naglašeni samoglasniki so danes le kratki. V sklanjatvi so ohranjeni vsi naglasni tipi.

Dolgi samoglasniški sestav ima naslednje samoglasnike: *i, ü/ö, u, e, e:ĩ, o:u, a, r*; kratki naglašeni pa so: *i, ü/ö, u, e, o, e, ä, r*. Dvoglasnik *e:ĩ* je naslednik stalno dolgega jata, *o:u* pa dolgega *o* in nosnega *o*. Dolgi *u* je prešel v *ü*, samoglasniški *ʃ* pa v *u*. Ohranjen je samoglasniški *r*. Kratki samoglasniki so nastali iz akutiranih in umično naglašanih samoglasnikov. Polglasnik se je razvil v *e*, prav tako nosni *e*. V soglasniškem sestavu se sklop *šč* olajša v *š*, palatalni *nj* je dal *j* ali *n*, trdi *l* v deležniku se premenjujejo v *a* kot v prleških govorih, končni *-m* prehaja v *-n*. Sklonske končnice so posebne le: v dajalniku in mestniku ednine moškega spola *-i*; v mestniku množine *-ex*; v orodniku množine *-ami*; v množini se moška osnova lahko podaljša z *-ov* in *-je*; v ženskih sklanjativah je v orodniku ednine končnica *-oj*; samostalniki srednjega spola ohranjajo svojo sklanjatev. V pridevniški sklanjatvi se pojavlja v dvojini končnica *-va/-vi*. Glagolska spregatev je le tematska. V besedju je ohranjeno slovensko kmečko izrazje, prevzete besede so iz nemščine in madžarščine.

4 SKLEP

Govori Štajerskih Slovencev v Avstriji spadajo v koroško, štajersko in panonsko narečno skupino. V razpravi so predstavljene zgodovinske razmere ob severni meji v zadnjih dvesto letih in današnje število slovensko govorečih. Za vsak govor v vaseh Rothwein (Radvanje), Veliki Boč (Gross Walz) in Žetinci (Sicheldorf) so analizirani glasoslovje, oblikoslovje in besedje, dodana so tudi besedila v narečju.

Vir

Marjeta PLACET, 2010: *Govor vasi Rothwein*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.

Literatura

- Herbert BLATNIK, 2005: *Geschichte und Topographie des Bezirkes Deutschlandsberg*. Graz Deutschlandsberg: Steiermärkisches Landesarchiv.
- Doris, Božidar in Primož DEBENJAK, 1993: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- Bogo GRAFENAUER, 1979: *Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije v slovensko škofijo na Štajerskem*. Ljubljana.
- Matjaž KLEMENČIČ, Ludvik Olas, 1994: Narodne manjšine 3. Ur. Boris Jesih. *Slovenci v avstrijski deželi Štajerski. Zbornik referatov na znanstvenem srečanju v Mariboru, 25.–27. maj 1993*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rudolf KOLARIČ, 1968: Prleško narečje. *Svet med Muro in Dravo; ob stoletnici 1. Slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968*, 630–650.
- Tine LOGAR, 1968: Štajerska narečja. *Jezik in slovstvo*, letnik 13, številka 6 (sep. 1968), 171–175.
- Walter NEUNTEUFL, 1992: Soboth. Das südweststeirische Grenzgebiet. *Lot und Waage: Zeitschrift des Alpenländischen Kulturverbandes Südmärk*, leto 39/št. 3.
- Max OSTERMAYER, 1965: Rothwein. Rückblick auf ein Stück Grenzlandschicksal. *Lot und Waage: Zeitschrift des Alpenländischen Kulturverbandes Südmärk*, št. 1.
- Avzug PAVEL, 1909: *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jakob RIGLER, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14, 25–78.
- , 1967: Pripombe k pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija*, 129–152.
- , 2001: Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih. Ur. Vera Smole. *Zbrani spisi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 373–384.
- Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum.
- , 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo.
- , 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Zora, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

PREDSTAVITEV AVTORIC

Zinka (Terezija) Zorko

Akad. zasl. red. prof. dr. Zinka (Terezija) Leb, poročena Zorko, se je rodila 24. 2. 1936 na Kapli na Kozjaku. Maturirala je na II. gimnaziji v Mariboru, diplomirala iz slovenščine in ruščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, tam tudi magistrirala z nalogo *Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuze-nice* ter doktorirala z disertacijo *Koroški govori Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu* pri akademiku prof. dr. Tinetu Logarju. Od leta 1961 do 1971 je bila zaposlena na Šolskem centru na Ravnah na Koroškem kot profesorica slovenščine in ruščine. Leta 1971 je bila na Pedagoški akademiji v Mariboru izvoljena v naziv asistentka za slovenski jezik, leta 1996 pa na Pedagoški fakulteti v Mariboru v naziv redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo. Leta 2003 je bila upokojena kot zaslužna profesorica.

Zinka Zorko zapisuje govore koroške, štajerske in panonske narečne skupine na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in besedijski ravni. Ob analizi mariborskega mestnega govora je preučila tudi vse primestne govore.

V monografiji *Narečna podoba Dravske doline* (1995) je predstavila nove dialektološke izsledke in postavila mejo med koroščino in štajerščino pri Fali, tako da spadajo govori Sv. Duha na Ostrem vrhu, v Lučanah v Avstriji in ruški govor v štajersko narečno skupino.

Monografija *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998) je posvečena vzhodnim, srednjim in zahodnim haloškim govorom, ki doslej še niso bili natančno preučeni, na vzhodu je celo odkrila ohranjeno tonemskost. V knjigi so zbrane narečjeslovne študije tudi o drugih slovenskih obmejnih narečjih, o dialektizmah pri Dajniku, Ivanocyju ter v Prežihovih delih.

Znanstvena monografija *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (2009) je posvečena analizi posameznih govorov v koroški, štajerski in panonski narečni skupini na vseh jezikovnih ravninah ali pa govore predstavljajo le značilnosti glasoslovja in oblikoslovja, nekaj razprav prinaša imenoslovne zapise pa narečno strokovno leksiko.

Njena osebna bibliografija obsega 584 razprav, člankov, samostojnih poglavij v monografijah in zbornikih ipd.

Zinka Zorko je bila predstojnica mariborske slavistike, prodekanka in prorektorica ter članica Sveta za visoko šolstvo.

Za zasluge pri znanstvenoraziskovalnem delu je prejela srebrno in zlato plaketo Univerze v Mariboru in nagrado Ministrstva za šolstvo, znanost in šport za življenjsko delo na področju visokega šolstva. Leta 2003 je bila izvoljena za izredno, leta 2009 pa za redno članico Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Anja Benko

Dr. Anja Benko, lektorica za slovenski jezik, rojena 30. 10. 1984 v Slovenj Gradcu, profesorica slovenščine in filozofije, je na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru 17. 5. 2013 zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja (na primeru koroškega podjunskega narečja)* (mentorica red. prof. dr. Mihaela Koletnik; somentorica akad. zasl. red. prof. dr. Zinka Zorko). Med slovenskimi dialektologi se je prva odločila za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja na tematsko zamejeni narečni leksiki s področja kmetijstva in na primeru svojega koroškega podjunskega narečja, ki ga je v disertaciji natančno glasoslovno, oblikoslovno in fonološko opisala ter predstavila. Slovarski del disertacije je danes prosto dostopen tudi na medmrežju, in sicer na www.narecna-bera.si. Disertacija je pomemben znanstveni prispevek k slovenski dialektološki znanosti in k jezikoslovni znanosti, zlasti na področju narečne leksikografije (doma v Sloveniji in zunaj meja na avstrijskem Koroškem).

Osebna bibliografija Anje Benko za obdobje 1994–2014 šteje 89 enot, od tega 5 izvirnih znanstvenih člankov, 3 strokovne članke, 9 samostojnih znanstvenih sestavkov ali poglavij v monografskih publikacijah, 8 ocen knjig, ki so bile objavljene v strokovnih revijah. Od leta 2007 dalje se je aktivno udeležila 25 simpozijev, srečanj, konferenc doma in v tujini, od tega 20 aktivno in 8 pasivno.

V študijskih letih 2006/2007, 2007/2008 in 2008/2009 je bila Anja Benko štipendistka Ustanove patra Stanislava Škrabca.

Njeno osrednje raziskovalno področje znanstvenega dela predstavlja slovenska narečna leksikografija, zlasti raziskovanje koroške narečne skupine. Je tudi aktivna članica Slavističnega društva Koroške, piše ocene knjig, popularizira slovenski jezik in deluje na kulturnem področju.

Abstract

The Styrian Slovenes speeches belong to the Carintian, Styrian and Pannonian dialectal groups. The paper addresses historical circumstances at the northern border in the last 200 years and the present number of the Slovene language speakers. Each speech of the villages Rothwein (Radvanje), Veliki Boč (Gross Walz) and Žetinci (Sicheldorf) is analyzed on the phonological and morphological levels; discussed is also their lexis and provided are texts in the analyzed dialects.

The Radvanje speech accent is dynamic (i.e. strengthening), vowels are either long or short and unstressed. The long vowel system comprising of *i:*, *u:*, *i:ə*, *u:ə*, *e:*, *o:*, *e:/ɛe:*, *o:/oo:*, *a:* and *ə:* is typical of Carinthian Podjuna dialect. The diphthong *i:ə* mirrors the permanently long jat and circumflexed etymological

e; the diphthong *u:ə* is a reflex for the long circumflexed *o*; whereas the wide *e* : and diphthongal *ɛe*: reflect the old acute jat, new acute *e* and unlauded stressed *e*. The wide *o*: and diphthongal *ɔo*: represent the new acute *o*; while the long *a* : is a reflex of the long *o* and the long semivowel. Within the vowel system the bilabial *w* represents *v* and *l* in front of the back vowels. The voiced consonant *r* is commonly pronounced uvularly. The morphological level displays the suffixes typical of Podjuna: singular masculine nouns in the locative case exhibit the suffixes *-u* and *-j*; the suffixes *-ex*, *-emi* prevail in plural masculine and feminine nouns in the locative and instrumental cases; the neuter nouns merge with feminine and masculine in dual. The masculine adjective displays the genitive suffix *-iga*; the pronominal suffixes *-em*, *-ex*, *-emi* are predominant. The most common suffix with inflected personal pronouns is *-ex* (as in *pər* 'mənex) and the instrumental form (as in *s* 'tu:əbo, 'su:əbo); in dual the forms 'miba, 'wǰba, 'məbi, 'məbe are seen; the prothetic *x* is pronounced in front of the vowel as in 'xani, 'xane. Prevailing is the demonstrative pronoun 'təti and not the Carinthian 'šəti. The verb conjugation is only thematic one, while the negative form of 'nebom exhibits also 'čebom/'čem. The adverbs 'gərsa and 'gərta are common in Carinthia. When paired with verbs they appear as calques ('gər ʏs'ta:t). Word order features of the recorded speech are: the auxiliary is placed in the sentence initial position, while a proclitic of the personal pronoun at the sentence final position; a demonstrative often emphasizes a noun it precedes. According to the *Vprašalnica za SLA* vocabulary collection the Slovene words are predominant, while loanwords come from German.

The north-Styrian Kozjak speech in the territory of Austria is preserved in the vicinity of Lučane (Leutschach), Veliki Boč (Gross Walz), Klanci (Glanz) and in the vicinity of Špilje (Spielfeld).

The phonological level boasts several peculiarities, i.e. dynamic accentuation, the monophthongial-diphthongial long vowel system, the lengthening of short vowels in mono-syllabic words and the stress withdrawal in two- or three-syllable words. The long vowels are: *i:ǰ*, *u:ǰ*, *ɛ:*, *o:*, *e:*, *o:*, *ɛe:*, *ɔo:*, *e:ǰ*, *o:ǰ*, *a:* and *ar:*. The permanently long Proto-Slavic jat evolved into the diphthong *g e:ǰ*, while the permanently long etymological *o* into the diphthong *o:ǰ*. The stressed unlauded *o* is pronounced as *a*, while the vowel *r* as *ar:*. Short stressed vowels mirror the newer stressed unlauded sounds. Vowel reduction is common next to the voiced consonants. In the consonant system the palatal *lj* is hardened, while the palatal *nj* lost nasality and palatality.

Morphology-wise the loss of neuter noun in dual and plural is common; widely spread is feminization of the neuter nouns. Plural masculine and feminine nouns in the locative and instrumental cases mainly have the Carinthian suffixes *-ex* and *-emi*. Masculine adjectives in singular in the genitive case demonstrate the suf-

fix *-iga*. Personal pronouns *'ja:s* and *'ti:* have their own declension. The speech discloses only thematic verb conjugation. The first person singular shows the suffix *-ma*. Forms of the *l*-participle in the first person plural demonstrate vocal harmony: *'ne:sli*, the root *e* narrows in front of the suffix *-i*; as in *z'na:li* – *z'no:m*. As in the Carinthian dialect, the word-ending in *l*-participlefor-*ala* became *-ava* and then evolved into *-aa*: as in *'de:ɣlaa*. Some verbs have retained a special supine form: i.e. the infinitive *s'pa:t* and supine *s'po:t*, generate forms *'po:st* and the infinitival *'pa:st*. Adverbs of place, time, manner and degree have preserved their older forms.

A dialectal word order and a switch between the theme (i.e. topic) and rheme (i.e. focus) are frequent syntactic peculiarities. The conjunction *pa* introducing a coordinate clause is common in complex sentences. Vocabulary exhibits loanwords and calques.

The vowel system and accent in the Pannonian Žetinci speech overlap with the one in the Prekmurje dialectal base, whereas the consonant system and morphological features in greater deal resemble the Slovene Gorice speeches. The stressed vowel tone is a falling one, stress shifts are typically Pannonian and stressed unlauded vowels are only short. All stress types are preserved in the noun declension.

The long vowel system is represented by *i:*, *ü:/ö:*, *u:*, *e:*, *e:ɣ*, *o:u*, *a:*, *r:*; the short stressed vowels are: *i*, *ü/ö*, *u*, *e*, *o*, *e*, *â*, *r*. The diphthong *e:ɣ* is derived from the permanently long jat and the sound *o:u* evolved from the long *o* and nasal *o*. The long *u* has become the sound *ü*, while the vowel *ɣ* the sound *u*. The vowel *r* is preserved. Short vowels are derived from the acute and stressed unlauded vowels. The semivowel evolved into *e* and the nasal *e*. The consonant cluster *šč* simplifies into *š*, the palatal *nj* into *j* or *n*, and the hard *l* in the participle transforms into *a* as in the Prlekija speeches; the word-final *-m* becomes *-n*.

The case suffixes are peculiar in the dative and locative cases of the singular masculine nouns (the ending *-i* is generated); in the locative case of plural nouns *-ex* is seen, while the instrumental case of plural employs *-ami*. The masculine plural base might be prolonged by means of *-ov* and *-je*; singular feminine nouns in the instrumental case show the suffix *-oj*; the neuter nouns preserve their own declension. The suffix *-va/vi* sprouts in the dual of the adjective declension. Verb conjugation is only thematic. Slovenian farming-related vocabulary is preserved and the loanwords originate in German and Hungarian.

Natural Syntax: Exemplification

Abstract

Natural Syntax is a pseudo-deductive linguistic theory, and this is its most recent version. The naturalness judgements are couched in naturalness scales, which follow from the basic parameters (or “axioms”) listed at the beginning of this paper. The predictions of the theory are calculated in what are known as deductions, the chief components of each being a pair of naturalness scales and the rules governing the alignment of corresponding naturalness values. Parallel and chiasitic alignment are distinguished and related to Henning Andersen’s early work on markedness. The basic idea is to illustrate how a (pseudo)deductive theory of syntax performs if it insists on avoiding abstract solutions, and in particular on excluding any generative component. Natural Syntax is exemplified here with cases from the following languages: Arabic, Croatian/Serbian/Bosnian, English, Faroese, French, Friulian, Icelandic, and Slovenian.

Our recent work: Cvetko-Orešnik and Orešnik 2009a,b, 2011, Orešnik 2011a,b, 2012, 2013.

Keywords: naturalness, syntax, Arabic, Croatian/Serbian/Bosnian, English, Faroese, French, Friulian, Icelandic, Slovenian

Section I contains the basics of Natural Syntax (from our past work). Section II adds miscellaneous cases taken from eight languages.

I

Natural Syntax is a pseudodeductive linguistic theory, and this is its most recent version. Natural Syntax determines the presuppositions on the background of which a (morpho)syntactic state of affairs can be made predictable, and thus synchronically explained. The two basic kinds of presuppositions are what are known as naturalness scales and rules of alignment among corresponding values of any two scales. Every (morpho)syntactic state of affairs is represented by two comparable variants. Natural Syntax contains no generative component.

Natural Syntax is a special case of the approach usually called Naturalness, which arose as a reaction against the pervasive abstractness of generative grammars. (Abstractness was first embodied in the distinction between deep and corresponding surface structures). Initially Naturalness was active in phonology (Stampe 1979)

and — to a much greater extent — in morphology (Mayerthaler 1981 and extensively in Dressler; e.g., Kilani-Schoch and Dressler 2005). Janez Orešnik added syntax about 1985. Natural Syntax (as his framework is dubbed) introduced a new set of basic criteria and confined the processed language material to what could be assumed to constitute pairs of variants (rather than single structures).

Natural Syntax is a deductive theory except that the basic criteria are not couched in mathematical terms, and thus are not true axioms. Therefore Natural Syntax is more correctly described as pseudoductive.

The present state of the art can be summarized as follows. Natural Syntax does not perform as efficiently as generative grammars, which circumstance is partly counterbalanced by the much simpler apparatus of Natural Syntax. Nonetheless, Natural Syntax is interesting in its own right because it has developed a few (not language-particular) distinctions presumably lacking in generative grammars. Restricting ourselves to what is presented in greater detail below, we mention natural and unnatural environments (crucially combined with parallel and chiasmic alignments) as well as predictions of relative (token and type) frequency of pairs of variants.

The basic format of our naturalness scales is $>\text{nat}(A, B)$, in which A is more natural than B. Two expanded scales are allowed, viz. $>\text{nat}(A + B, B)$ and $>\text{nat}(A, A + B)$; they are valid if the corresponding scale of the format $>\text{nat}(A, B)$ is valid.

We proceed to list the criteria with which Natural Syntax substantiates naturalness scales. (The following basic criteria (a–h) are sometimes referred to as axioms in this volume in order to draw attention to the fact that the criteria are presupposed.)

(a) The speaker/hearer parameter. In the scale $>\text{nat}(A, B)$, value A is natural for the speaker (and unnatural for the hearer); value B is unnatural for the speaker (and natural for the hearer). The basic naturalness scale is $>\text{nat}$ (favourable for the speaker, favourable for the hearer). This view of naturalness is commonplace in linguistics (Havers 1931: 171), under the names of tendency to economize (utilized first of all by the speaker) and tendency to be accurate (mainly in the hearer's interest).

We follow Mayerthaler (1981: 13 ff.) in assuming that the speaker is the centre of communication, and therefore most properties of the speaker are natural; for instance, being the first person and/or the subject and/or +human and/or +masculine (!) and/or +singular and/or +definite and/or +referential, and so on.

What is favourable for the hearer may be less natural for the speaker. This is a pivotal point in Natural Syntax and will be maintained until some good counter-example nullifies it. By way of illustration it can be pointed out that producing a

longish noun phrase may be “tiresome” for the speaker (= less natural for him), but may ease the hearer’s decoding process considerably (= be more natural for the hearer).

(b) The principle of least effort (Havers 1931: 171). What conforms better to this principle is more natural for the speaker. What is cognitively simple (for the speaker) is easy to produce, easy to retrieve from memory, and so on.

(c) Degree of integration into the construction. What is better integrated into its construction is more natural for the speaker.

As a rule of thumb, what is located at the margin of a construction is less natural (for the speaker) than what is placed inside a construction.

(d) Frequency. What is more frequent tokenwise is more natural for the speaker. What is cognitively simpler (for the speaker) is used more. (However, the reverse does not obtain: what is natural for the speaker is not necessarily more frequent.)

(e) Small vs. large class. The use of (a unit pertaining to) a small class is more natural for the speaker than the use of (a unit pertaining to) a large class. During speech small classes are easier for the speaker to choose from than are large classes. (This is frequency typewise.)

(f) The process criterion. Any process is natural. Examples of processes: movement, agreement, imitation.

(g) Acceptable vs. non-acceptable use. What is acceptable is more natural for the speaker than what is not acceptable. The very reason for the acceptability of a syntactic unit is its greater naturalness for the speaker with respect to any corresponding non-acceptable unit.

(h) What is more widespread in the languages of the world is more natural for the speaker (the typological criterion). What is cognitively simpler (for the speaker) is realized in more languages.

In Natural Syntax the realization of contradiction between any two basic criteria is expected because the consistency of the basic criteria cannot be proved; they are not of a mathematical nature. The way out if there is a conflict between criteria (X) and (Y): one of them is given preference. If preference must be given to criterion (X) (rather than to criterion (Y)), and in another situation preference must be given to criterion (Y) (rather than to criterion (X)), then either criterion (X) and/or criterion (Y) must be abandoned. So far no convincing constraints on the combinations of the criteria have been formulated; we have not yet encountered much useable crucial language data.

We have been applying the above criteria (a–h) to language material covering several languages and miscellaneous (morpho)syntactic states of affairs. Throughout our work, the criteria have compelled us, time and again, to reject certain solutions and to give precedence to other solutions. Given this encourag-

ing experience, we will preserve the present list (a–h) until some convincing and irreparable counterexample casts doubt upon our axioms. The occurrence of such an event is in the overriding interest of Natural Syntax anyway. The only realistic aim of deductive theories is that they are eventually disproved. We are afraid that any improvement of the axioms would lead to a reduction of the chances for the desirable definitive outcome.

The above criteria of naturalness are utilized to support our naturalness scales. Normally it suffices to substantiate any scale with one criterion, which backs up either value A or value B of the scale; the non-supported value is allotted the only remaining position in the scale. Of course, a scale may be supported with more than one criterion.

The naturalness scales are an essential part of what are known as deductions, in which Natural Syntax expresses its predictions about the state of affairs in language data. An example of a deduction:

English. The numerical indication of frequency normally consists of a cardinal number followed by the word *times* (e.g., *four times*) except that there are one-word expressions available for the lowest numbers: *once*, *twice*, and archaic *thrice* (*Collins Cobuild* 1990: 270—71).

The two variants: the type *once* and the type *four times*.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (type *once*, type *four times*)

I.e., the type *once* is more natural than the type *four times*. — According to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms.

1.2. >nat (low, non-low) / number

I.e., any low number is more natural than any non-low number (Mayerthaler 1981: 15). — Low numbers are more easily accessible to the speaker. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. The rules of parallel alignment of corresponding values:

2.1. value A tends to associate with value C,

2.2. value B tends to associate with value D. See Note 4.1 below.

3. The consequences:

If the language distinguishes between low and non-low numbers in numerical indications of frequency such that one kind of number uses the pattern *four times* and the other kind of number uses the pattern *once*, it is the low numbers that tend to use the pattern *once*, and it is the non-low numbers that tend to use the pattern *four times*. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Notes

4.1. Value A of scale 1.1 (= the type *once*) tends to combine with value C of scale 1.2 (= low number). Value B of scale 1.1 (= the type *four times*) tends to

combine with value D of scale 1.2 (= non-low number). Similarly in the remaining deductions, with the proviso that the alignment (unlike here) can be chiasitic. Chiasitic alignment is explained below.

4.2. Natural Syntax cannot predict the cut-off point between low and non-low numerals.

4.3. Henning Andersen (p.c.) has pointed out to us that there is a parallel system covering numerical indications of frequency, *one additional time*, *two/three/four additional times*, and so on, which does not make use of the dichotomy treated in the above deduction. Donald Reindl (p.c.) has added *one more time*, *two/three/four more times*, and so on.

4.4. In item 3 the use of the verb *tend* is important. Natural Syntax assumes that all generalizations, predictions, and so on concerning the language material can have exceptions. This circumstance is drawn attention to with the systematic use of the verb *tend* in appropriate places. The verb is restricted to such use. Unfortunately this practice occasionally makes our wording stylistically awkward.

This deduction maintains that the state of affairs cannot be the reverse; that is, that the numerals above two (or three) would be one-word formations and that the numerals under three (or four) would be two-word formations. All predictions of Natural Syntax are restricted to such modest claims about the unlikelihood of the reverse situation.

The following are the deduction-internal presuppositions that must be accepted for the consequences (in fact, predictions) stated in item 3 of any deduction to obtain:

- (i) the description of the language data adopted in the deduction,
- (ii) the choice of the two variants treated in the deduction,
- (iii) the choice of the natural or unnatural environment in which the deduction proceeds,
- (iv) the choice of the naturalness scales that form the basis of the computation within the deduction.

In every deduction, the rules of alignment play a prominent role; compare item 2 in the above deduction. The alignment rules regulate the combinations of corresponding values of the two naturalness scales mentioned in the deduction.

The alignment can be parallel or chiasitic. Suppose that the two scales are $>nat$ (A, B) and $>nat$ (C, D). Parallel alignment pairs value A with value C, and value B with value D. Chiasitic alignment pairs A with D, and B with C.

A paramount question is when the alignment is parallel and when chiasitic. Parallel alignment is the default case. Chiasitic alignment is necessary whenever a given deduction is limited to the language data obtaining within an “unnatural environment”. This is defined as value B of the scale $>nat$ (A, B).

An example. In the scale >nat (main, dependent) / clause, the value “dependent clause” is an unnatural environment. This means: all deductions whose language data lie within the environment “dependent clause” require the implementation of chiasitic alignment.

Chiasitic alignment is prohibited when a naturalness scale is substantiated with an axiom. If, however, an axiom is engaged as one of the scales in a deduction, it obeys the usual distribution of the alignment rules. Although Natural Syntax in principle does not deal with semantic phenomena, it does happen sometimes that semantics is involved in a deduction. Our experience so far suggests that semantic phenomena block chiasitic alignment within such a deduction.

The insistence of Natural Syntax on the distinction between parallel and chiasitic alignments stems indirectly from the work of Henning Andersen within markedness theory. Andersen observes situations such as the following in all human semiotic systems: on an everyday occasion casual wear is unmarked, formalwear marked; on a festive occasion it is the formalwear that is unmarked, whereas casual wear is marked. See Andersen (1972: 45, esp. fn. 23). This example expressed with our scales: (i) >nat (casual, formal) / wear, (ii) >nat (—, +) / marked. A third scale as the source of the environment of the deduction: >nat (everyday, festive) / occasion. If the environment is “everyday occasion”, the alignment within (i—ii) is parallel; if the environment is “festive occasion”, the alignment within (i—ii) is chiasitic.

II

In this section miscellaneous mostly syntactic examples are treated, taken from the following languages (here listed alphabetically):

- Arabic (Classical), deductions (1, 2)
- Croatian, Serbian, Bosnian, deduction (3)
- English, deductions (4a, b)
- Faroese, deduction (5)
- French, deduction (6)
- Friulian, deductions (7a, b)
- Icelandic, deductions (8, 9a—c)
- Slovenian, deductions (10a—c, 11, 12, 13a, b)

(1) Classical Arabic. In the conjugation the dual lacks a form for the first person (Grande 1972: 391).

The two variants: first vs. non-first person of verbal forms.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (1st, 2nd/3rd) / person of verbal forms

I.e., the first verbal person is more natural than the non-first verbal persons. — The first verbal person is the person of the speaker. The speaker is the centre of communication. Therefore the first verbal person is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

1.2. >nat (singular & plural, dual) / form of verbal person

I.e., the singular and the plural are more natural than the dual. — The dual is much rarer in the languages of the world than the singular and the plural, therefore the latter are natural according to the typological criterion, item (h) in the list of axioms.

A special case of 1.2:

1.2.1. >nat (singular & plural, singular & plural & dual)

Scale 1.2.1 assumes the permitted expanded format >nat (A, A + B) and is automatically valid because the corresponding basic scale 1.2 has been substantiated.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the conjugation) between the first and the non-first verbal persons such that one option is used in the singular, the plural and the dual and the other option is used only in the singular and the plural, then it is the first verbal persons that tend to be used only in the singular and the plural, and it is the non-first verbal persons that tend to be used in the singular, the plural and the dual. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(2) Classical Arabic. The conjugation distinguishes the two available genders (the masculine and the feminine) only in the non-first persons (Grande 1972, see the paradigm on p. 391).

The two variants: first vs. non-first person of verbal forms.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (1st, 2nd/3rd) / person of verbal forms

I.e., the first verbal person is more natural than the non-first verbal persons. — The first verbal person is the person of the speaker. The speaker is the centre of communication. Therefore the first verbal person is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

1.2. >nat (—, +) / distinction of gender

I.e., non-realized distinction is more natural than realized distinction. — Realized distinction is easier for the hearer to decode, therefore realized distinction must occupy slot B of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the conjugation) between the first and the non-first verbal persons such that one option realizes the gender distinction and the other option does not realize the gender distinction, then it is the first persons that tend not to realize the gender distinction, and it is the non-first persons that tend to realize the gender distinction. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(3) Croatian, Serbian, Bosnian. A subject consisting of two coordinated singular feminine nouns controls default gender agreement of the predicate (instead of the expected feminine-gender agreement); for instance, *moja ljubomora i moja mržnja su veliki* my jealousy (fem. sg.) and my hate (fem. sg.) are great (masc. pl.) ‘my jealousy and my hate are great’. The default gender is masculine. Such agreement is optional, but prevailing. The expected regular subject complement would be *velike* (fem. pl.). An exception: a subject consisting of two coordinated singular female nouns. Such subjects have regular agreement only: *majka i tetka su dobre* mother (fem. sg.) and aunt (fem. sg.) are good (fem. pl.) ‘the mother and the aunt are good’, as against *vlada i partija su odlučili* government (fem. sg.) and political party (fem. sg.) have decided (masc. pl.) ‘the government and the political party have decided’; *kraljica i vlada su odlučili* queen (female fem. sg.) and government (non-female fem. sg.) have decided (masc. pl.) ‘the queen and the government have decided’. A crucial example is *osoba A i osoba B su poznate kao slavni episkupi* person A and person B (in this example both male of feminine gender) are known (fem. pl.) as famous bishops ‘person A and person B are known as famous bishops’ (Milena Mihajlović p.c.).

The two variants: (controller of agreement with predicate) two female conjuncts and two other feminine conjuncts (including one female and one non-female conjuncts). — The deduction proceeds in an unnatural environment because the deduction involves coordinated subjects. Cf. >nat (simple, coordinated) / subject.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (two female conjuncts, two other feminine conjuncts) / controller of agreement with the predicate

I.e., two female conjuncts are more natural than two other feminine conjuncts. — Female conjuncts constitute a small class, other feminine conjuncts constitute a large class, therefore female conjuncts are natural according to the criterion of small vs. large class, item (e) in the list of axioms.

1.2. >nat (default, regular) / agreement of predicate

I.e., default agreement is more natural than regular agreement. — Regular agreement is easier for the hearer to decode, therefore regular agreement must be

mentioned in slot B of the scale, according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

A special case of 1.2:

1.2.1. >nat (default & regular, only regular) / agreement of predicate

Scale 1.2.1 assumes the permitted expanded format >nat (A + B, B) and is automatically valid because the corresponding basic scale 1.2 has been substantiated.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the controller of agreement with the predicate) between two coordinated female nouns and other nouns of feminine gender such that one option triggers the regular agreement of the predicate and the other option triggers the default or the regular agreement of the predicate, then it is the coordinated female nouns that tend to trigger the regular agreement of the predicate, and it is other nouns of feminine gender that tend to trigger the default or the regular agreement of the predicate. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Notes

4.1. Outside female + female controllers regular agreement seems to be rare.

4.2. Type *sluga* ‘servant’ is not included in this deduction.

4.3. A recalcitrant example is *fizika i hemija su lepe* physics (fem. sg.) and chemistry (fem. sg.) are beautiful (fem. pl.) ‘physics and chemistry are beautiful’. The expected agreement of the subject complement would be masculine plural.

4.4. In the example *ova desna ruka predsednika i ova desna ruka predsednika su poznate kao ovdašnji sveštenici* ‘this right hand of the president and this right hand of the president are known as local priests’ it is the LATE mention of priests that indicates that ‘right hand’ refers to a male person; the agreement is as expected. On the other hand, in the example *ova glava porodice i ova glava porodice su dobri* ‘this head of family and this head of family are good’ it is the EARLY mention of the family that indicates that ‘head of family’ (normally) refers to a male person; the subject is processed as masculine and thus the subject complement is in masculine plural. (Our thanks for help are due to Milena Mihajlović.)

(4) English. When the noun *key* adopts an adjectival function it is first used attributively and only later predicatively. When the noun *fun* adopts an adjectival function it is first used predicatively and only later attributively (de Smet 2012: 624).

The environment is defined by the semantic scale, >nat (abstract, concrete). The B-value ‘concrete’ triggers chiastic alignment.

The adjective *key* is treated in (4a), the adjective *fun* in (4b).

(4a) The two extremes: (adjective *key*) attributive and predicative use. —The deduction proceeds in the environment ‘concrete’.

1. The assumptions of Diachronic Natural Syntax:

1.1. >nat (attributive, predicative) / use of adjective

I.e., the attributive use is more natural than the predicative use. —Attributive use is more frequent textwise than predicative use. Therefore attributive use is natural according to the frequency criterion, item (d) in the list of axioms.

1.2. >nat (new, old)

I.e., new is more natural than old. — New is always produced by the speaker, and is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with adjective *key*) between attributive and predicative use such that one option is new and the other option is old, then it is the attributive use that tends to be old, and it is the predicative use that tends to be new. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Thus the relative chronology is, attributive use first, predicative use next.

(4b) The two extremes: (adjective *fun*) attributive and predicative use. — The deduction proceeds in the environment ‘abstract’.

1. The assumptions of Diachronic Natural Syntax:

1.1. >nat (attributive, predicative) / use of adjective

I.e., the attributive use is more natural than the predicative use. — Attributive use is more frequent textwise than predicative use. Therefore attributive use is natural according to the frequency criterion, item (d) in the list of axioms.

1.2. >nat (new, old)

I.e., new is more natural than old. — New is always produced by the speaker, and is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with adjective *fun*) between attributive and predicative use such that one option is new and the other option is old, then it is the attributive use that tends to be new, and it is the predicative use that tends to be old. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Thus the relative chronology is, predicative use first, attributive use next.

(5) Faroese. The past tense of a modal verb + supine expresses modality, whereas a modal verb + infinitive expresses non-modal meaning. Examples: *hann mundi detta* ‘I think he fell’, *hann mundi dottið* ‘he almost fell (counterfactual)’ (Thráinsson 2007: 459).

The two variants: infinitive and supine as complements of a modal verb in the past tense. — The deduction proceeds in a natural environment: semantics is involved, see scale 1.2.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (supine, infinitive) / complement of modal verb

I.e., a supine is more natural than an infinitive. — Supines are participles, and participles are more widely spread in the languages of the world than infinitives, therefore a supine is more natural according to the typological criterion, item (h) in the list of axioms.

1.2. >nat (+, —) / modal meaning

I.e., a modal meaning is more natural than a non-modal meaning. — Modal meanings are more abstract, therefore difficult to decode; as such they must be mentioned in slot A of the scale, according to the criterion of speaker/hearer, item (a) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the complements of modal verbs in the past tense) between an infinitive and a supine such that one option expresses a modal meaning and the other option expresses a non-modal meaning, then it is the supine that tends to express a modal meaning, and it is the infinitive that tends to express a non-modal meaning. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(6) French. In monoclausal constructions the verb *devoir* ‘to have to’ can have an epistemic sense only if combined with ‘be’. For instance, *il doit être malade* ‘he is probably ill’. *Devoir* can combine with all verbs when it has a deontic sense (Fischer 2007: 269).

The two variants: (complement of *devoir*) *être* and other verbs. — The deduction proceeds in a natural environment: if any deduction involves just one lexical item (here *devoir*) that deduction is semantic in nature.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (*être*, other verbs)

I.e., *être* ‘to be’ is more natural than other verbs. — *Être* is the most frequent verb textwise, therefore natural according to the frequency criterion, item (d) in the list of axioms.

1.2. >nat (epistemic, deontic) / meaning

I.e., epistemic meaning is more natural than deontic meaning. — Epistemic meaning is more abstract than deontic meaning, therefore more difficult for the hearer to decode, and must be mentioned in slot A of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

A special case of 1.2:

1.2.1. >nat (epistemic & deontic, only deontic) / meaning

Scale 1.2.1 assumes the permitted expanded format >nat (A + B, B) and is automatically valid because the corresponding basic scale 1.2 has been substantiated.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with complements of *devoir* ‘to have to’) between *être* ‘to be’ and other verbs such that one option expresses epistemic or deontic meaning and the other option expresses only deontic meaning, then it is *être* that tends to express epistemic or deontic meaning, and it is other verbs that tend to express only deontic meaning. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. The deontic meaning of *devoir* + *être* can be seen in *je dois y être avant cinq heures* ‘I must be there before five o’clock’ (Judge & Healey 1990: 125). *Devoir* + other verb: *je dois le faire* ‘I must do it’.

(7a) Friulian (standard). In transitive clauses containing a nominal object the controller of the agreement with the past participle can be either the subject or the nominal object (Vicario 2007: 79). Example: *o_i ai comprât/comprade_{ii} la vacje_{ii}* I have bought (masc./fem.) the cow (fem.) ‘I have bought the cow’.

The two variants: (controller of agreement with past participle) (i) subject AND nominal object and (ii) subject OR nominal object. — The deduction proceeds in the unnatural environment “transitivity”. Cf. >nat (intransitivity, transitivity).

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (subject AND nominal object, subject OR nominal object) / controller of agreement with past participle

I.e., the subject AND the nominal object is more natural than the subject OR the nominal object. — The subject AND the nominal object can trigger more agreement than the subject OR the nominal object. Agreement is natural according to the process criterion, item (f) in the list of axioms.

1.2. >nat (+, —) / acceptable

I.e., what is acceptable is more natural than what is not acceptable. — This is the acceptability criterion itself, item (g) in the list of axioms.

2. Chiasitic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in transitive clauses) between (i) the subject AND the nominal object as controllers of agreement with the past participle and (ii) the subject OR the nominal object as controllers of agreement with the past participle such that one option is acceptable and the other option is not acceptable, then it is (ii) the subject OR the nominal object that tend to be acceptable, and it is (i) the subject AND the nominal object that tend not to be acceptable. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Our thanks for help with Friulian (7a, b) are due to Roberto Dapit.

(7b) Friulian (standard). In transitive clauses containing a pronominal object the controller of the agreement with the past participle can be only that pronominal object (Vicario 2007: 79). Example: *a_i la_j an lassade/*lassât_i in pâs* they (masc.) her (fem.) have left (fem./*masc.) in peace ‘they have left her in peace’.

The two variants: subject and pronominal object as controller of agreement with past participle. — The deduction proceeds in the unnatural environment “transitivity”. Cf. >nat (intransitivity, transitivity).

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (subject, pronominal object) / controller of agreement with past participle

I.e., a subject is more natural than a pronominal object. — Friulian subjects normally consist of or contain a pronominal unit, and it is that unit that is more natural than a pronominal object according to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms. Besides, subjects are more natural than objects.

1.2. >nat (+, —) / acceptable

I.e., what is acceptable is more natural than what is not acceptable. — This is the acceptability criterion itself, item (g) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in transitive clauses) between the subject and the pronominal object as controller of agreement with the past participle such that one option is acceptable and the other option is not acceptable, then it is the pronominal object that tends to be acceptable, and it is the subject that tends not to be acceptable. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(8) Icelandic. The verb *kunna* ‘can, to be able’ has a root and an epistemic meaning. For example, *hann kann að hafa teft* ‘he may have played chess’ (epistemic meaning) and *hann hefur kunnað að tefla* ‘he has known how to play chess’ (root meaning) (Thráinsson 2007: 423). In the former example *kann* is almost an auxiliary, and in the latter example *kunnað* is a main verb.

The two variants: epistemic and root meaning of *kunna*. — The deduction

proceeds in the natural environment “semantics” because the deduction is limited to one lexical verb.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (epistemic, root) / meaning of *kunna*

I.e., the epistemic meaning is more natural than the root meaning. —The epistemic meaning is more abstract than the root meaning, therefore more difficult for the hearer to decode, and must be mentioned in slot A of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

1.2. >nat (auxiliary, main verb) / *kunna*

I.e., an auxiliary is more natural than a main verb. — Auxiliaries are a small class, main verbs are a large class, therefore auxiliaries are natural according to the criterion of small vs. large class, item (e) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with verb *kunna*) between the epistemic and the root meaning such that in one option *kunna* is almost an auxiliary and in the other option *kunna* is a main verb, then it is the epistemic meaning that tends to contain *kunna* as an auxiliary, and it is the root meaning that tends to contain *kunna* as a main verb. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Our thanks for help with Icelandic are due to Magnús Pétursson.

(9a) Icelandic. If the verb *geta* ‘may’ crucially involves the perfect auxiliary *hafa* ‘have’, there are two ways in which the sentence ‘Mary may have read the book’ can be construed: either as (i) *María hefur getað lesið bókina* or as (ii) *María getur hafa lesið bókina*. The latter variant has an epistemic meaning only (‘Mary may have read the book’); in the former variant the root meaning ‘Mary has been able to read the book’ prevails and the epistemic meaning is weak (Thráinsson 2007: 422).

The two variants: example-sentences (i) and (ii). — The deduction proceeds in a natural environment: semantics is involved, see scale 1.2.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (ii, i) / example-sentence

I.e., sentence (ii) is more natural than sentence (i). — Sentence (ii) is couched in the present tense and sentence (i) in the perfect tense..

1.2. >nat (+, —) / epistemic meaning

I.e., epistemic meaning is more natural than non-epistemic meaning. —The epistemic meaning is more abstract, therefore difficult for the hearer to decode; as such it must be mentioned in slot A of the scale. According to the criterion of speaker/hearer, item (a) in the list of axioms.

A special case of 1.2:

1.2.1. >nat (+, ±) / epistemic meaning

Scale 1.2.1 assumes the permitted expanded format >nat (A, A + B) and is automatically valid because the corresponding basic scale 1.2 has been substantiated.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes between example-sentences (i) and (ii) such that one option has only epistemic meaning and the other option contains epistemic as well as root meaning, then it is (ii) that tends to have only epistemic meaning, and it is (i) that tends to contain both epistemic and root meaning. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(9b) Icelandic. The example-sentence (i) *María getur hafa lesið bókina* ‘Mary may have read the book’, with unexpected infinitive *hafa* ‘have’ dependent on *getur* ‘may’, may have been modelled on the near-synonymous *kunna*, which precedes the perfective auxiliary (infinitive) *hafa* when it has the epistemic meaning; for instance (ii) *hann kann að hafa teflt* ‘he may have played chess’ (Thráinsson 2007: 423).

The two extremes: example-sentences (i) and (ii). — The deduction proceeds in a natural environment: two lexical items (*geta* and *kunna*) are involved.

1. The assumptions of Diachronic Natural Syntax:

1.1. >nat (i, ii) / example-sentence

I.e., (i) is more natural than (ii). — *Ceteris paribus* (i) contains the bare infinitive *hafa* and (ii) contains the *að*-infinitive *hafa*. Therefore (i) is natural according to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms.

1.2. >nat (copy, original)

I.e., a copy is more natural than an original. — A copy is always produced by the speaker, and is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes between example-sentences (i) and (ii) such that one option is the original and the other option is the copy, then it is (ii) that tends to be the original, and it is (i) that tends to be the copy. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. The circumstance that the *að*-infinitive of (ii) has been replaced by the bare infinitive of (i) is due to productive grammar.

(9c) Icelandic. The example-sentence *Jón getur hafa gert þetta* ‘John may have done this’ has been innovated to *Jón getur hafað gert þetta* (Thráinsson

2007: 423, fn. 19). The new unique form *hafað* is hardly an attempt at the imitation of the immediately following supine *gert*, for the expected result would be the correct supine *haft*. We stipulate that *hafað* has arisen as four-part analogy: *kalla* : *kallað* = *hafa* : *x*, *x* = *hafað*. (*Kalla* ‘call’ represents the regular *ön*-verbs.) The new form *hafað* occasionally replaces *hafa* in type *Jón getur hafa gert þetta*.

Natural Syntax is rather helpless in this case. It can only predict that *hafað* is a later form than *hafa*:

The two extremes: infinitive *hafa* and supine *hafað*. — The deduction proceeds in an unnatural environment: both *hafa* and *hafað*, being non-finite forms, are unnatural. Cf. >nat (finite, non-finite) / verbal form.

1. The assumptions of Diachronic Natural Syntax:

1.1. >nat (*hafa*, *hafað*)

I.e., *hafa* is more natural than *hafað*. — According to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms.

1.2. >nat (new, old)

I.e., new is more natural than old. — New is always produced by the speaker, and is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in morphology) between *hafa* and *hafað* such that one option is new and the other option is old, then it is *hafa* that tends to be old, and it is *hafað* that tends to be new. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(10a) Slovenian. A subject consisting of two coordinated non-neuter nouns of the same gender controls the regular gender agreement of the predicate. For instance, *konj in kozliček sta se pasla* ‘a horse and a kid (both nouns masculine) were grazing (regular masculine dual); *krava in ovca sta se pasli* ‘a cow and a sheep (both nouns feminine) were grazing (regular feminine dual)’. A subject consisting of two coordinated non-neuter nouns of different genders controls the default gender agreement of the predicate; for instance, *konj in krava sta se pasla* ‘a horse (masc.) and a cow (fem.) were grazing (default-gender dual); the default gender is masculine.

The two variants: equal and different genders of subject conjuncts. — The deduction proceeds in the unnatural environment “two coordinated conjuncts”. Cf. >nat (simple, coordinated) / subject.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (equal, different) / gender of subject conjuncts

I.e., equal gender is more natural than different gender. — Equal gender contains repetition. Repetition is a process, therefore natural according to the process criterion, item (f) in the list of axioms.

1.2. >nat (default, regular) / agreement of predicate

I.e., default agreement is more natural than regular agreement. — Regular agreement is easier for the hearer to decode, therefore regular agreement must be mentioned in slot B of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with a subject consisting of two coordinated non-neuter nouns) between conjuncts of the same gender and conjuncts of different genders such that one option triggers the regular agreement of the predicate and the other option triggers the default agreement of the predicate, then it is the conjuncts of the same gender that tend to trigger the regular agreement of the predicate, and it is the conjuncts of different genders that tend to trigger the default agreement of the predicate. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(10b) Slovenian. A subject consisting of two coordinated singular exclusively masculine or exclusively feminine nouns controls the regular gender agreement of the predicate. For instance, *konj in kozliček sta se pasla* ‘a horse and a kid (both nouns masculine) were grazing (regular masculine dual); *krava in ovca sta se pasli* ‘a cow and a sheep (both nouns feminine) were grazing (regular feminine dual). A subject consisting of two coordinated singular exclusively neuter nouns controls the default gender agreement of the predicate (instead of the regular neuter-gender agreement); for instance, *tele in žrebe sta se pasla* ‘a calf and a foal (both nouns neuter) were grazing (default-gender dual); the default gender is masculine.

The two variants: masculine/feminine and neuter gender of subject. — The deduction proceeds in an unnatural environment because the subject consists of two coordinated conjuncts. Cf. >nat (simple, coordinated) / subject.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (masculine/feminine, neuter) / gender of subject

I.e., masculine/feminine is more natural than neuter. — In Slovenian, masculine and feminine genders contain animate and inanimate nouns, whereas the neuter gender contains inanimate nouns (and a few words for young humans and young animals). Animate is more natural than inanimate because the speaker and the hearer, who are at the centre of communication, are animate. Therefore the neuter gender is less natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

1.2. >nat (default, regular) / gender of predicate

I.e., default gender is more natural than regular gender. — Regular gender is easier for the hearer to decode, therefore regular gender must be mentioned in slot B of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with the subject consisting of two coordinated singular nouns) between masculine/feminine and neuter gender of the subject such that one option triggers the regular agreement of the predicate and the other option triggers the default agreement of the predicate, then it is the masculine/feminine subject that tends to trigger the regular agreement of the predicate, and it is the neuter subject that tends to trigger the default gender of the predicate. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. The relationship between masculine and feminine gender is, >nat (masculine, feminine) / gender. The relationship between masculine and neuter gender is, >nat (masculine, neuter) / gender. Very likely there is no direct relationship between feminine and neuter gender.

(10c) Slovenian. A subject consisting of two or more coordinated singular neuter nouns controls default gender agreement of the predicate (instead of the regular neuter-gender agreement); for instance, *morje in gorovje sta zelena* sea (neuter sing.) and mountain range (neuter sing.) are green (masc. dual) ‘the sea and the mountain range are green’; *morje, gorovje in močvirje so zeleni* sea (neuter sg.), mountain range (neuter sg.) and marsh (neuter sg.) are green (masc. pl.) ‘the sea, the mountain range and the marsh are green’. Masculine is the default gender.

A subject consisting of only one singular neuter noun controls the regular gender agreement of the predicate; for instance, *morje je zeleno* sea (neuter sg.) is green (neuter sg.) ‘the sea is green’.

The two variants: (the subject conjuncts of neuter gender) a single conjunct and several conjuncts. — The deduction proceeds in the unnatural environment “neuter gender”. Cf. >nat (masculine, neuter) / gender.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (one, several) / subject conjuncts of neuter gender

I.e., one conjunct is more natural than several conjuncts. — According to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms.

1.2. >nat (default, regular) / gender agreement of predicate

I.e., default gender is more natural than regular gender. — Regular gender is easier for the hearer to decode, therefore regular gender must be mentioned in

slot B of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (with subject conjuncts of neuter gender) between one and several conjuncts such that one option triggers the default-gender agreement of the predicate and the other option triggers the regular-gender agreement of the predicate, then it is the single conjunct that tends to trigger regular agreement, and it is the several conjuncts that tend to trigger default agreement. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(11) Slovenian. The agreement with the predicate is controlled by the head of the subject NP (and NOT by the whole subject NP) if the subject is a quantified expression. (The head is underlined in what follows.) For instance, *prišla je več/manj kot ena mačka* ‘there came (= singular) more/less than one cat’, *prišli sta več/manj kot dve mački* ‘there came (= dual) more/less than two cats’, *prišle so več/manj kot tri mačke* ‘there came (= plural) more/less than three cats’, *prišlo je več/manj kot pet mačk* ‘there came (= impersonal) more/less than five cats’.

Another example: *na mizi je ležala ena tableta in pol* ‘there lay (= singular) one pill and a half on the table’, *na mizi sta ležali dve tableti in pol* ‘there lay (= dual) two pills and a half on the table’, *na mizi so ležale tri tablete in pol* ‘there lay (= plural) three pills and a half on the table’, *na mizi je ležalo pet tablet in pol* ‘there lay (= impersonal) five pills and a half on the table’. In ‘five pills and a half’ both ‘five’ and ‘and a half’ are modifiers of ‘pills’; *mutatis mutandis* in the remaining examples of this paragraph.

Notice that this deduction does not deal with the agreement phenomena in the interior of the subject NP.

The two variants: subject NP and its head. — The deduction proceeds in the unnatural environment “complex NP (= noun + modifier(s)”. Cf. >nat (simple, complex) / NP.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (subject, head of subject) / controller of agreement

I.e., as controller of agreement the subject is more natural than its head. — As controller of agreement the subject is much more usual textwise than its head. Therefore the subject as controller of agreement is natural according to the frequency criterion, item (d) in the list of axioms.

1.2. >nat (+, —) / agreement with the predicate

I.e., realized agreement is more natural than non-realized agreement. — Agreement is a process, therefore natural according to the process criterion, item (f) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the subject NP that is a quantified expression) between the subject and its head such that one option controls the agreement with the predicate and the other option does not control the agreement with the predicate, then it is the subject that tends not to control the agreement with the predicate, and it is the head of the subject that tends to control the agreement with the predicate. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Our thanks for the help with quantified expressions are due to Milena Milojević Sheppard.

(12) Slovenian. The first and second person of personal pronouns. Gender distinctions obtain only outside the singular (Toporišič 2000: 305).

The two variants: singular and non-singular of personal pronouns.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (+, —) / singular of personal pronouns

I.e., the singular is more natural than the non-singular. — The singular is often zero coded, therefore natural according to the criterion of least effort, item (b) in the list of axioms.

1.2. >nat (—, +) / distinction of gender

I.e., non-realized distinction is more natural than realized distinction. — Realized distinction is easier for the hearer to decode, therefore realized distinction must occupy slot B of the scale. According to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Parallel alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (in the first and second person of personal pronouns) between realized and non-realized distinction of genders such that one option is used in the singular and the other option is used in the non-singular, then it is the singular that tends to lack the gender distinction, and it is the non-singular that tends to have the gender distinction. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(13) Slovenian. Ability can be expressed in two ways, either with the modal verb *moči* ‘to be able to’ or with the manner adverb *lahko* ‘easily’. For instance, *Janez je mogel spati, Janez je lahko spal* ‘Janez could sleep’. *Lahko* is more used in this function than *moči*; this observation is treated in (13a). Diachronically, *moči* is older than *lahko* in this function; this observation is treated in (13b).

The deductions (13a, b) proceed in the unnatural environment “possibility” culled from the semantic scale, >nat (necessity, possibility), where the value

necessity is more natural because it is of greater importance for human survival. Value B (here possibility) of any semantic scale triggers chiastic alignment.

(13a) The two variants: *moči* and *lahko* expressing ability.

1. The assumptions of Natural Syntax:

1.1. >nat (*moči*, *lahko*)

I.e., the verb *moči* is more natural than the adverb *lahko*. — Verbs are wider spread in languages than adverbs, therefore any verb is natural according to the typological criterion, item (h) in the list of axioms.

1.2. >nat (more, less) / frequent textwise

I.e., what is more frequent textwise is more natural than what is less frequent textwise. — This is the frequency criterion itself, item (d) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (as expression of ability) between the verb *moči* ‘to be able to’ and the adverb *lahko* ‘easily’ such that one option is more frequent and the other option is less frequent, then it is *lahko* that tends to be more frequent, and it is *moči* that tends to be less frequent. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

(13b) The two extremes: *moči* and *lahko* as expressions of ability.

1. The assumptions of Diachronic Natural Syntax:

1.1. >nat (*moči*, *lahko*)

I.e., the verb *moči* is more natural than the adverb *lahko*. — Verbs are wider spread in languages than adverbs, therefore any verb is natural according to the typological criterion, item (h) in the list of axioms.

1.2. >nat (new, old)

I.e., new is more natural than old. — New is always produced by the speaker, and is natural according to the speaker/hearer criterion, item (a) in the list of axioms.

2. Chiastic alignment applies.

3. The consequences:

If the language distinguishes (as expression of ability) between the verb *moči* ‘to be able to’ and the adverb *lahko* ‘easily’ such that one option is new and the other option is old, then it is *lahko* that tends to be new, and it is *moči* that tends to be old. Q.E.D. (The reverse situation is not expected.)

4. Note. Thus the relative chronology is, *moči* first, *lahko* next.

References

- Andersen, Henning, 1972. »Diphthongization«. *Language* 48, 11—50.
- Collins Cobuild English Grammar, 1990. London: HarperCollins.
- Cvetko-Orešnik, Varja and Janez Orešnik, 2009a. »Natural Syntax: Expressions of future time«. In: Steven Franks, Vrinda Chidambaram and Brian Joseph (eds.), *A linguist's linguist. Studies in South Slavic linguistics in honor of E. Wayles Browne*. Bloomington, Indiana: Slavica. Pp. 167—87.
- Cvetko-Orešnik, Varja and Janez Orešnik, 2009b. »Slovenski oziralni odvisniki v naravni skladnji« [Slovenian relative clauses in Natural Syntax]. *Slovenski jezik. Slovene linguistic studies* 7, 77—94.
- Cvetko-Orešnik, Varja and Janez Orešnik, 2011. »Natural Syntax of Slovenian: The Complex Sentence«. *Journal of Slavic Linguistics* 19, 19—46.
- Fischer, Olga, 2007. *Morphosyntactic change*. Oxford: Oxford University Press.
- Grande, Bencion M., 1972. *Vvedenie v sravnitel'noe izučenie semitskix jazykov*. Moskva: Nauka.
- Havers, Wilhelm, 1931. *Handbuch der erklärenden Syntax*. Heidelberg: Winter.
- Judge, Anne and Frank George Healey, 1990. *A reference grammar of modern French*. Edition with corrections. London: Arnold.
- Kilani-Schoch, Marianne and Wolfgang U. Dressler, 2005. *Morphologie naturelle et flexion du verbe français*. Tübingen: Narr.
- Mayerthaler, Willi, 1981. *Morphological naturalness*. Wiesbaden: Athenaion.
- Orešnik, Janez, 2011a. »Natural Syntax: The English indefinite article«. *Studia Anglica Posnaniensia* 46, 4, 41—71.
- Orešnik, Janez, 2011b. »Natural Syntax: An introduction and application to special language properties«. *Journal of Modern Languages* 21, 1—17. Kuala Lumpur.
- Orešnik, Janez, 2012. »Natural Syntax of English: Transitivity«. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 48, 2, 315—36.
- Orešnik, Janez, 2013. *Diachronic Natural Syntax: Directionality of change*. Ljubljana: Slovenian Academy of Sciences and Arts.
- De Smet, Hendrik, 2012. »The course of actualization«. *Language* 88: 601—33.
- Stampe, David, 1979. *A dissertation on Natural Phonology*. New York: Garland.
- Thráinsson, Höskuldur, 2007. *The syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toporišič, Jože, 2000. *Slovenska slovnica* [Slovenian grammar]. Fourth edition. Maribor: Obzorja.
- Vicario, Federico, 2007. *Introduction to Friulian linguistics*. Udine: Forum.

Slovenski povzetek — Slovenian Summary Naravna skladnja — nekaj zgledov kot ponazoritev

Naravna skladnja je psevdodeduktivna jezikovna teorija, in tu je uporabljena njena najnovejša različica. Sodbe o naravnosti so izražene v lestvicah naravnosti, ki so utemeljene z osnovnimi merili (ali “aksiomi”), naštetimi na začetku sestavka. Napovedi teorije se računajo v t.i. izpeljavah, katerih glavne sestavine so vsakič po en par lestvic naravnosti in pravila o povezovanju soodnosnih vrednosti naravnosti. Ločimo vzporedno in križno povezovanje, in v tem sledimo zgodnjemu delu Henninga Andersena o markiranosti. Glavni namen je predstaviti, kako psevdodeduktivna teorija deluje, če se izogiba abstraktnim rešitvam in zlasti vsakršni tvorbeni komponenti. Naravna skladnja je ponazorjena s posameznimi zgledi iz naslednjih jezikov: arabščina, hrvaščina/srbščina/bosanščina, angleščina, ferščina, francoščina, furlanščina, islandščina in slovenščina.

Slovensko gradivo (številke se nanašajo na oštevilčenje izpeljav):

(10) Ujemanje osebka s povedkom, če je osebek priredno zložen iz samostalnikov

(10a) samo moškega ali samo ženskega ali samo srednjega spola,

(10b) istega ali različnega nesrednjega spola,

(10c) samo srednjega spola.

(11) Če osebek vsebuje količinski izraz, se s povedkom ujema samo jedro osebka.

(12) V prvi in drugi osebi osebnih zaimkov se spol izraža samo v neednini.

(13) Zmožnost se izraža predvsem z glagolom *moči* in s prislovom *lahko*. Drugo prevladuje (13a) in je v tej rabi mlajše od prvega (13b).

Dve pismi Božidarja Bajuka

Synopsis

Zwei Briefe von Božidar Bajuk

Zwei Briefe werden veröffentlicht, die in den Jahren 1968/69 Professor Božidar Bajuk (1908–1989, Sohn des Gymnasialdirektors Marko Bajuk, beide haben sich sowohl als klassische Philologen als auch als Musiker durchgesetzt) aus Argentinien seinem ehemaligen Schüler Kajetan Gantar nach Slowenien geschrieben hat. Beide Briefe enthalten interessante Angaben über kollegiale Verhältnisse unter vier jungen Professoren (Božidar Bajuk, Jože Košar, Silvo Kopriva, Anton Klasinc), die in den Jahren vor dem zweiten Weltkrieg am klassischen Gymnasium in Maribor – unter Milan Grošelj als Mentor – Griechisch und Latein unterrichteten. Noch interessanter sind in beiden Briefen Angaben über das spätere Schicksal und Odyssee der Familie Bajuk und anderer slowenischen Landsleute, die sich nach vielen Peripetien in Mendoza (in Argentinien) niedergelassen haben, wo Božidar Bajuk endlich den Posten des Vorstands der Abteilung für internationalen Austausch der Publikationen und Hemerothek in der Universitätsbibliothek erhalten hat. Viele Verdienste hat er sich auch als Dirigent, als Mitarbeiter der slowenischen literarischen Zeitschrift *Meddobja*, als Organisator des freiwilligen slowenischen Schulwesens erworben. Sein jüngster Sohn Andrej Bajuk (1943–2011) war kurzfristig (von Mai bis November 2000) slowenischer Premierminister und sodann Finanzminister (2004-2008).

Povzetek

Objava dveh pisem, ki ju je v letih 1968/69 iz Argentine pisal profesor Božidar Bajuk (1908-1989), sin gimnazijskega ravnatelja Marka Bajuka (oba sta se uveljavila kot klasična filologa in tudi kot glasbenika) bivšemu dijaku Kajetanu Gantarju v Slovenijo. Obe pismi vsebujeta zanimive podatke o kolegialnih odnosih med četverico mladih profesorjev (Božidar Bajuk, Jože Košar, Silvo Kopriva, Anton Klasinc), ki so v letih pred drugo svetovno vojno pod mentorstvom Milana Grošlja poučevali grščino in latinščino na mariborski klasični gimnaziji. Še zanimivejši so v pismih podatki o poznejši usodi in odisjadi članov Bajukove družine in tudi drugih slovenskih rojakov, ki so po številnih peripetijah pristali v Mendози

(v Argentini), kjer je Božidar Bajuk nazadnje dobil mesto predstojnika oddelka za mednarodno zamenjavo knjig in publikacij in vodje hemeroteke v tamkajšnji univerzitetni knjižnici. Veliko zaslug si je pridobil tudi kot zborovodja, kot sodelavec slovenske literarne revije Meddobja in organizator prostovoljnega slovenskega šolstva. Njegov najmlajši sin Andrej Bajuk je bil sedem mesecev (2000) predsednik slovenske vlade, nato pa finančni minister (2004-2008).

Ključne besede: mariborska klasična gimnazija, pouk latinščine in grščine, študij klasične filologije, slovenska emigracija v Argentini, univerzitetna knjižnica v Mendoza.

Ko je *Linguistica*, ki je na Filozofski fakulteti sprva izhajala kot priloga Slaviistične revije, sčasoma prerasla v samostojno revijo, je prof. Milan Grošelj, eden njenih pobudnikov in prvih sourednikov, predlagal, naj oddelek za klasično filologijo odkupi določeno število izvodov in jih pošilja sorodnim ustanovam v tujino v zamenjavo za njihove publikacije. V letih, ko je bila huda stiska za nakup knjig in revij v konvertibilnih devizah, smo na ta način vsaj deloma krpali boleče vrzeli v nabavljanju tuje strokovne literature. Vsak izvod strokovne literature, ki smo ga na ta način dobili iz tujine, nam je veliko pomenil.

Ena od ustanov, ki se je med prvimi odzvala naši ponudbi, je bil Inštitut za klasične študije na univerzi v Mendoza (t.i. *Universidad Nacional de Cuyo*, *Cuyo* je deželna oznaka za osrednje-zahodni del Argentine). Od tam smo v letih 1960-90 v zameno dobili enajst zvezkov Revije za klasične študije (*Revista de estudios clásicos*). Ker oddelek za klasično filologijo ni imel bibliotekarja (tako kot so ga sicer imeli vsi drugi oddelki na Filozofski fakulteti), je vse zamudne posle v zvezi s temi zamenjavami opravljala kolegica dr. Erika Mihevc-Gabrovec, takrat asistentka in tudi še pozneje kot docentka.

Poleg revije je včasih prišla iz Mendoze tudi kaka monografija. Tako je npr. septembra 1967 prišla knjiga o oblikovanju in propadanju grških držav (*Ensayo sobre la formación y decadencia de la Ciudad Griega*), nekaj let pozneje pa španski prevod latinskega komentarja k Platonovemu Simpoziju, ki ga je v 15. stoletju napisal italijanski humanist Marsilio Ficino (Marsilio Ficino, *Comentario al Banquete de Platon*, Mendoza 1968).

Kot pošiljatelj je bil ob pošiljkah naveden Teodor Bajuk. Ime Teodor sem poslovenil v Božidar in vprašal predstojnika, profesorja Milana Grošlja, ali pošiljatelja morda pozna.

»Seveda ga dobro poznam,« mi je odgovoril, »nekaj let je mlajši od mene, v času med obema vojnama sva bila kolega v profesorskem zboru na mariborski klasični gimnaziji. Šel je po stopinjah svojega očeta Marka Bajuka, ne le v klasični filologiji, ampak tudi v glasbenih interesih. Na mariborski gimnaziji

je bil med mlajšimi eden najboljših, najbolj obetavnih in razgledanih profesorjev.«

Prof. Grošlju sem odgovoril, da tudi jaz pošiljatelja dobro poznam; spominjam se ga z begunske gimnazije v Peggezu (pri Lienzu na Vzhodnem Tirolskem), kjer ni bil neposredno moj profesor, a je velikokrat nadomeščal bolehnega Romana Pavlovčiča, mojega profesorja grščine in latinščine. Nekoč je imel v begunskem taborišču javno predavanje o pomenu in razvoju klasične filologije, ki me je prevzelo in je v znatni meri vplivalo na mojo poznejšo študijsko in poklicno odločitev. Ker je Božidar Bajuk vedel, kako se zanimam za klasično filologijo, me je med odmorom večkrat sam od sebe ogovoril. Tudi z mojim očetom, ki je na gimnaziji poučeval slovenščino, sta bila dobra kolega.

»Potem bo pa morda najboljše in najlepše, če se mu kar vi osebno zahvalite za poslano publikacijo,« mi je predlagal predstojnik.

Res sem nato Božidarju Bajku napisal pismo in mu ob njem poslal še separatne odtise svojih nedavno objavljenih razprav.

Kmalu me je presenetil z odgovorom, z daljšim pismom na štirih straneh, napisanih s kaligrafsko pisavo, ki je bilo datirano 14. avgusta 1968.

Čez dobro leto pa sem - kot odgovor na svoje božično voščilo - od njega prejel še eno, še obsežnejše pismo, datirano 29. decembra 1969, na šestih gosto tipkanih straneh.

Pismi vsebujeta zanimive podatke o študiju klasičnih jezikov na pravkar ustanovljeni ljubljanski univerzi in o razmerah na takratni mariborski klasični gimnaziji, zlasti o družbi mladih profesorjev, diplomantov prve generacije klasične filologije na ljubljanski univerzi, ki jim je predaval Ivan Lunjak (1847-1935); Bajuk ga zmotno označuje kot »ruske narodnosti«. V resnici je bil namreč Lunjak po rodu Čeh, a je prejemal od carske ruske vlade štipendijo za študij v Leipzigu, kjer je doktoriral in se habilitiral pri Friedrichu Wilhelmu Ritschlu, znamenitem poznavalcu in raziskovalcu rimskega komediografa Plavta (*sospitator Plauti*). Nato je služboval na ruskih univerzah v Kazanu, Sankt Peterburgu, Moskvi in Odesi. Po upokojitvi se je preselil v Gradec. Tam je tudi med prvo svetovno vojno, čeprav so vojaki ruske in avstrijske armade krvaveli in umirali v medsebojnih sovražnih spopadih na Karpatih, sprva nemoteno prejemal pokojnino iz carske Rusije. Po oktobrski revoluciji pa so bančni tokovi, po katerih je Lunjaku pritekala pokojnina, usahnili in zabredel je v veliko revščino. Da bi mu pomagal iz eksistenčne stiske, ga je njegov vplivni graški znanec Rajko Nachtigal priporočil komisiji matičarjev ljubljanske univerze, da se je lahko pogodbeno zaposlil kot prvi profesor za latinščino na ljubljanski Univerzi (čeprav je bilo za to profesuro evidentiranih tudi nekaj domačih kandidatov: Fran Bradač, Ivan Arnejc, Josip Tominšek...). Ker Lunjak ni znal slovensko, naši študenti pa niso razumeli njegove *bratske* češčine ali ruščine, so mu kot Slovanu univerzitetne

oblasti velikodušno »pogledale skozi prste« in molče potrpele, da je predaval na pol v nemščini.²⁸

Še nekaj podatkov o drugih treh iz štiriperesne deteljice takratnih mladih in obetavnih filologov na mariborski klasični gimnaziji, ki jih Božidar Bajuk omenja v svojih pismih in ki so bili - tako kot on - vsi rojeni v istem letu 1908 in ki jih je šest let starejši Milan Grošelj kot mentor uvajal v profesorsko delo:

Jože Košar (16.3.1908 – 21.5.1982), klasični filolog, urednik in založnik. Od leta 1934 do 1951 je bil profesor na mariborski klasični gimnaziji, nato njen ravnatelj. Zasnoval in urejal je revijo *Nova obzorja*, bil je ustanovitelj in direktor založbe *Obzorja* (1960–1973), kjer je med drugim izdajal knjižno zbirko *Iz antičnega sveta*. Prevajal iz grščine in nemščine, med drugim je poslovenil Platonovo *Državo* (1976) in (malo pred smrtjo) tudi Platonove *Zakone*.²⁹

Anton Klasinc (31.5.1908 – 13.6.1979), profesor na gimnaziji v Mariboru in (med okupacijo, ko je bil z družino pregnan v Srbijo) v Čačku. Leta 1952 je bil po krivični razsodbi (iz ideoloških razlogov) odpuščen iz službe na mariborski klasični gimnaziji službe in se (oče štirih otrok) znašel na cesti. Eno leto je nato poučeval na klasični gimnaziji škofijskega semenišča v Pazinu, več mesecev delal kot fizični delavec pri gradbenem podjetju, pozneje pa se je kot arhivar zaposlil v Mestnem muzeju in v Mestnem arhivu na Ptuju (1954–1976).³⁰

Silvo Kopriva (1.12.1908 – 30.4.1991), klasični filolog in prevajalec, profesor na gimnaziji v Bolu (na otoku Braču), v Novi Gradiški in v Ljubljani, avtor doslej najizčrpnjše *Latinske slovnice* v slovenščini (1976) in drugih učbenikov za latinščino. Plodovit prevajalec slovenske poezije v latinščino; njegovi prevodi in izvirne latinske pesmi, najprej objavljene v revijah, so izšle v knjigi *Versus Latini* (Skopje 1989). Veliko zanimivih lokalno zgodovinskih podatkov vsebuje njegova knjiga *Ljubljana skozi čas* (Ljubljana 1989).³¹

Obe pismi v nadaljevanju objavljam.

Še prej pa nekaj besed o piscu teh pisem, ki je v rodni Sloveniji po krivici pozabljen, in o njegovih družinskih koreninah!

Božidar Bajuk se je rodil 4. junija 1908 na Dunaju kot sin Amalije (roj. Poljanec) in Marka Bajuka, klasičnega filologa, ki je v sodelovanju z Milanom

²⁸ O Ivanu Lunjaku, ki ga SBL sploh ne omenja, *Zbornik Filozofske fakultete 1919–1999* (Ljubljana 2000) pa zelo pomanjkljivo, je prve zanesljivejše podatke pri nas objavil šele David Movrin v reviji *Keria – Studia Latina et Graeca* XV /2 (2013), p. 150, op. 20. Prim. tudi A. Ruban – E. Basargina, *Russische klassische Altertums- wissenschaft in der Zeitschrift des Ministeriums für Volksaufklärung* (St. Petersburg 2012), s.v. Lunjak I. (10 bibliografskih navedb).

²⁹ Za podrobnejše podatke glej France Forstnerič - Melita Forstnerič, *Jože Košar - humanist in založnik* (Maribor 2000).

³⁰ Prim. *Zbornik Anton Klasinc* (ur. Ivan Lovrenčič – Kristina Šamperl Purg – Miroslav Novak, Ptuj 1998), ki je izšel ob 90-letnici rojstva.

³¹ Prim. nekrolog, ki ga je Martin Benedik objavil v reviji *Živa antika* 41-42 (1992), 115- 117.

Grošljem pripravil vrsto odličnih komentiranih šolskih izdaj latinskih klasikov (Salustija, Cicerona, Ovidija). Njegov oče Marko Bajuk je bil v letih 1940-1945 ravnatelj ljubljanske klasične gimnazije, ob tem ali še bolj pa se je uveljavljal tudi kot glasbenik, zborovodja, skladatelj in zbiratelj (predvsem belokranjskih) narodnih pesmi.

V začetku maja 1945 se je ravnatelj Marko Bajuk z družino (tako kot tudi njegov sin Božidar z družino) umaknil v Avstrijo, kjer se je z vso vnemo lotil organiziranja begunskega šolstva. V begunskem taborišču v Vetrinju je že 6. junija 1945 ustanovil gimnazijo, ki se je čez nekaj tednov preselila v Peggez pri Lienzu (na vzhodnem Tirolskem), pozneje pa (sredi novembra 1946) iz Lienza v Spittal. Čez eno leto (13. novembra 1947) so angleške zasedbene oblasti (pod jugoslovanskimi pritiski) Marka Bajuka odstavile z mesta ravnatelja begunske gimnazije, obenem z njim so tudi njegova sinova Božidarja in Marka odstranile z gimnazije, vse Bajuke pa v hudem mrazu z družinami vred izgnale iz taborišča. Bajuki so se v tej stiski zatekli v Gornjo Avstrijo, v mesto Asten pri Linzu, ki je bilo v ameriški zasedbeni coni, kamor emisarji jugoslovanske Ozne niso zahajali, zato se je tam svobodneje dihalo. Že naslednje leto pa so se Marko Bajuk in njegovi sinovi izselili v Argentino.³²

Božidar Bajuk, najstarejši sin Marka Bajuka, je na ljubljanski univerzi diplomiral iz klasične filologije in nato v letih 1933-41 poučeval na mariborski klasični gimnaziji, kjer se je tudi poročil s Cecilijo roj. Radej. V zakonu so se rodili štirje sinovi: Marko, Božidar, Jurij in Andrej. V pismih s ponosom opisuje študijsko in poklicno pot svojih sinov. Med njimi je najbolj znan najmlajši Andrej, ki se je uveljavil kot mednarodno priznan bančni strokovnjak, sedem mesecev je bil predsednik slovenske vlade (od maja do novembra 2000), nato v vladi 2004-2008 finančni minister. Kot tak si je pridobil zasluge za preglednejšo ureditev davčnega sistema, še zlasti pa za to, da je Slovenija kot prva med tranzicijskimi državami privzela evro.

Po izbruhu vojne 1941 je Božidar Bajuk pred nemško okupacijo pobegnil iz Maribora v Ljubljano, kjer je poučeval na bežigrajski gimnaziji. Maja 1945 se je z družino umaknil v Avstrijo in v letih 1945-47 poučeval na begunski gimnaziji v Peggezu in Spittalu. 27. oktobra 1948 je zapustil Avstrijo, se izselil v Argentino in 15. novembra 1948 dopotoval v Mendoza, kjer si je sprva služil kruh kot zidar v

³² Podrobne podatke o vsem tem dogajanju v Avstriji navaja Rozina Švent, Slovenski begunci v Avstriji 1945-1950 (Ljubljana 2007), zlasti str. 172-174. O dejavnosti Marka Bajuka v Argentini, zlasti na področju pevske in glasbene kulture, navaja zanimive podatke Edo Škulj, Letopis slovenskega glasbenega življenja v Argentini (Celje-Celovec-Ljubljana 1995), kjer je Marko Bajuk eno najpogostejše citiranih imen. Spominska pričevanja o Marku Bajuku so njegovi sorodniki, prijatelji in znanci objavili tudi v posebnem zvezku Glasnika Slovenske skupine v Mendozi, ki je izšel junija 2011 in je posvečen petdesetletnici smrti Marka Bajuka.

mestnem parku in živalskem vrtu. Pozneje si je poiskal ustrežnejšo in izobrazbi primernejšo zaposlitev v tamkajšnji univerzitetni knjižnici, kjer je kmalu postal vodja oddelka za zamenjavo publikacij; kot tak ima gotovo zasluge za takojšnjo navezavo zamenjave s slovensko revijo *Linguistica*. Obenem je v bogoslovju v Mendози poučeval latinščino, hkrati kot prostovoljni učitelj otroke izseljenjskih družin učil slovenščine. Objavljal je članke v reviji *Meddobja* in drugih izseljenjskih glasilih. Tudi kot zborovodja si je pridobil veliko zaslug, med drugim z ustanovitvijo pevskega zbora v Mendози, ki se ponaša z njegovim imenom in je leta 2012 gostoval v Sloveniji. Umril je 2. decembra 1989 v Mendози.³³

***

Mza 14. 8. 68

Predragi gospod profesor!

Iskrena in pristrčna Vam zahvala za Vaše pismo in poslane odtise Vaših razprav! Enako tudi za pozdrave prof. Milana Grošlja!

Istočasno Vam tudi čestitam k novemu visokemu znanstvenemu mestu na klasični stolici in Vam želim, da bi dosegli v tej svoji karieri najlepše uspehe!

Zasedli ste stolico, kjer sem tudi jaz kot mlad idealen »bodoči« vzgojitelj začel oblikovati svojega duha s kulturnimi vrednotami klasike. Usoda mi ni po božji previdnosti dopustila, da bi svoje življenje ves posvetil delovanju med mladino vprav v srednješolskem življenju, za kar sem se čutil tako poklicanega; saj so mi celo pri profesorskem izpitu dali v oceni pripombo »odlikujoč se s praktičnim nastopom«.

Veste, na dr. Milana Grošlja, mojega velikega in iskrenega prijatelja in kolega iz mojih prvih »sedmih rodovitnih let« službovanja na mariborski klasični gimnaziji, me vežejo pristrčni in hvaležni spomini. Kot mladega suplenta me je ob nastopu službe vzel prijateljsko pod svoje »mentorstvo« in mi kazal pot v takratnih težkih razmerah, ko smo mladi absolventi ljubljanske univerze prihajali med »vélike in učene« famule graške univerze. Zelo sem mu bil takrat hvaležen in sem mu še danes! Spomnite ga, prosim, na to! Saj gotovo sam še ni pozabil!

Utrgali smo se takratni mladi, novopečeni »prišleki« s klasičnega oddelka ljubljanske univerze: jaz in Klasinc, Košar in Kožuh in Kopriva. S tajno »zaroto« smo zasedli razredništvo vseh paralelk prvih letnikov in po štirih letih do male

³³ Za informacijo nekaj člankov, ki so izšli ob življenjskih jubilejih in ob smrti Božidarja Bajuka: Tine Debeljak, *Božo Bajuk – 60-letnik*. Svobodna Slovenija 27, št. 28 (1968), str. 3.. Rudolf Hanželič, *Prof. Božidar Bajuk – 70-letnik*. Svobodna Slovenija 37 (1978), št. 26, str.3. Rudolf Hanželič, *Bajuk Božidar - 75-letnik*. Svobodna Slovenija 42 (1983), št.25, str. 3. (nepodpisan nekrolog), *Bajuk Božidar*. Misli / Slovenski frančiškani v Avstraliji 39 (Melbourne 1990), št. 1/2, str. 26. J.P., *Umril je prof. Božidar Bajuk*. Rodna gruda 37 (1990), št. 4, str. 41.

mature (z grščino, latinščino in razredništvom) dvignili zavod na prvo mesto v banovini! Spominjam se, da sem imel v svojem razredu 1/3 odličnjakov in nobe-nega »padca«.

Prosim, lepo ga pozdravite! Prav prisrčno! Jaz sem od predavanj prof. Lu-njaka odnesel menda za življenje, ki ga živim zadnjih 25 let, njegovo parolo: *philologus ad omnia idoneus*. »Wissen Sie, meine Herren, also, also, ja, ja, die klassische Philologie ist wie eine Werkstatt für die präzise (sic!) Mechanik« - nam je rad ponavljal, čeravno smo se sicer pri njem pač – dolgočasili ...

Kako sem svoje poklicno delo nadaljeval v begunskem srednješolstvu, Vam je nekaj znano. Imel sem pred očmi res samo idealno gledanje na vas mlade, da vas obogatimo s tem, kar smo pač v svoji »revščini« imeli, za novo življenje ... Zavest imam, da sem storil, kar sem mogel.

Danes, se pravi, že skoro 15 let pa delam tu v osrednji univerzitetni knjižnici kot šef departamenta za izmenjavo publikacij. Tako imam vendarle »posla« s knjigami in sem »povezan z vsem svetom«, čeravno sem prva štiri leta tu z najboljšo voljo in optimizmom tudi – zidaril. Danes sem na vse to ponosen in čutim zadoščenje!

Svojim štirim sinovom sem s tem »miganjem« omogočil univerzitetne kariere. Prvi je inženir agronom in poleg sadjarskega inštituta tudi že vrši funkcijo akad. svetovalca na fakultetnem dekanatu.

Drugi je arhitekt, ki je kot inavguralno delo napravil načrt za naš lastni dru-žinski dom, v katerem z ženo uživava srečo med svojimi sinovi in že štirimi vnuki.

Tretji končuje ta mesec medicino. Zadnji pa je dovršil ekonomsko fakulteto in poleg tega še dvoletni pospešeni ekonomski plan po konvenciji naše, čilske in čikaške univerze.

Poleg tega se pa »dajem«, kolikor me še »ostane«, naši slovenski skupini, ki je tu za buenosaireško v Argentini najmočnejša. Želim pomagati, da mlademu rodu, ki raste za nami, damo, izročimo naše verske in kulturne vrednote, da bodo kot pošteni slovenski sinovi v svoji novi domovini gradili boljši svet, zavedajoč se, od kod so prišli njihovi starši in kakšna kri se pretaka v njih.

Z izmenjavo publikacij bom ostal z Vami zvesto na tekočem, ker imam velik interes na tej medsebojni povezavi!

V veliko zadoščenje mi je, če sem Vam res kdaj povedal kako navduševalno be-sedo o klasični filologiji. Veste, da ostanejo človeku »post tot discrimina rerum« na tista leta dejansko najlepši spomini. Delali smo, z veseljem smo delali! In po-vezani smo bili – v revščini ter v idealni misli. Zato smo pa želi uspehe!

Iz tiste dobe se Vaju z očetom dobro spominjam! Eh, to so bili – cajti! Pa je bilo lepo! Ob vseh preizkušnjah in trnju!

Bodite prav prisrčno pozdravljeni!

Vdani

Božidar Bajuk

Ne vem, če Vam je znano, da smo našega neuklonljivega in neutrudljivega garača – očeta tu pokopali l. 1961. Največji užitek mu je bil s šolskim poročilom v roki zasledovati uspehe svojih takratnih študentov, za katere se je dobesedno ves žrtvoval. To bi Vas bil danes vesel!

Vesel bi bil kake Milanove pošte!

B.B.

Juan B. Justo 709

Dorrego – Guaymallén

Mendoza, Argentina

***

29. XII. 69

Predragi g. doktor!

Ne morete si misliti, kakšno bogato darilo za božič mi je bilo Vaše pismo! Prisrčna Vam hvala zanj!

Najprej »uradno zadevo«! Takoj ob prejemu pisma sem odposlal na Vaš naslov še en izvod dela M. Ficino – Comentario al Banquete de Platon. Eden je torej za Vas osebno. Vesel bom, če Vam bom s tem napravil kako uslugo. Če pa smem biti »drzen«, bi se pa priporočil za katero od Vaših prevedenih dram Plautovih, ki jih omenjate. Veste, v svojem domu imam zares dokaj lepo zbirko slovenskih knjig. V glavnem vse najvažnejše iz naše književnosti. Hočem, da mojim vnukom tu na drugem koncu sveta ostane vsaj na ta način pod domačo streho en dokument, od kod smo se priselili v Argentino in kako visoko stopnjo kulture je dosegel naš slovenski narod. Razumljivo, da bi me veselilo v tej biblioteki kako Vaše delo, ko naju vežejo še posebne zgodovinske vezi!

Prav tako bi s hvaležnostjo sprejel vsako publikacijo, ki jih pripravlja Univerza za svojo 50-letnico!

Tudi tu v Argentini smo Slovenci na vseh krajih, kjer nas je kaj več, posebno pa še v Buenos Airesu, proslavljali to kulturno obletnico!

Da število »čistih« klasikov pada, se ne čudim! Živimo v 20. stoletju, ki stoji na stališču, da je možno latinske in grške klasike spoznati tudi – iz prevodov ... Prav. Če gre za zgolj vsebino kot tako. Ali grškega in rimskega duha pa ne bo nikdar nihče zajel in v globini doumel, če se ne bo sprijaznil z jezikom samim! To Vi sami dovolj jasno brez dvoma čutite! Seveda je pa proti »veletoku« od šmenta težko plavati! To pa danes vemo tudi drugje, ne samo v klasični filologiji ...

Čestitam Vam k Vašemu vsestranskemu udejstvovanju in propagandi klasičnih kulturnih vrednot. No, in prav za take naloge so nam potrebni »rari nantes«! Ki se žrtvujejo za grščino in latinščino.

Spominjam se starega prof. Lunjaka ruske narodnosti, ki nam je v klasičnem

seminarju vedno ponavljal, da je klasična filologija »eine Werkstätte für präzise Sprachwissenschaft«.

Želim Vam in Vaši zakonski družici ves božji blagoslov pri Vajinem družnem delu in garanju ter posvečanju Vajinemu domačemu krovu!!!

Vam bom nekaj povedal! Letos smo tu v Mendози za naše vsakoletne mladinske dneve igrali ljubljansko dramo »Včeraj popoldne« – avtor Mire Štefanac (ali bi mi mogli poizvedeti, od kod je doma? Je Prekmurec ali Istrijan –po priimku). No, in ta drama se konča s sledečimi mislimi:

»Pribiti pa moramo: če so družbene in kulturne spremembe še takšne, dom in družina kljub temu ostaneta še nadalje pribežališče za vse, ki iščejo varnost in toploto. Družina mora ostati tista mogočna, nepremakljiva osnova, na katero bomo še nadalje zidali socialni in kulturni razvoj človeštva ...«

Iz vsega nadaljnjega boste spoznali, zakaj Vam te besede citiram.

Povprašujete, če imamo tu kaj družabnega slovenskega življenja.

Prav! Pritisnili ste na »gumb«, ki se je z veseljem sprožil! Vedno sem mišljenja in prepričanja, da nas mora vprav ta vez v kulturnem smislu čim tesneje povezovati, Vas doma z nami v tujini in nas v tujini z Vami doma! Vi tam ste »truplo«, telo našega narodnega bitja. Mi pa smo skrajne okončine; a čeravno skrajne, k telesu spadamo! Vežejo nas skupna kri, jezik, kultura in vera!

Ko sem pred 21 leti prišel semkaj v Mendozo – in malo kasneje še moj oče (od l. 1961 že rajni), sem se najprej lotil dela za reševanje našega slovenskega življa v skupini, ki je bila že od početka dokaj močna, menda nas je bilo že kar takrat okoli 300, mislite si – raztresene po »veliki Ljubljani«, tam od Viča pa tja do Dravelj. Prišli smo v Mendozo 15. novembra l. 1948 in za božič smo že imeli svojo božičnico s pesmijo, recitacijo in deklamacijo. Glavna skrb nam je bila reševati in organizirati naše versko in kulturno življenje.

Vse odtlej imamo slovensko bogoslužje in v okrilju Slovenskega doma in Društva Slovencev ter drugih vrst organizacij svoje kulturno življenje. V Društvu se vrše vseh vrst kulturne prireditve slovenskega značaja. Pevski zbor neutrudno deluje – po očetovi smrti pod mojim vodstvom – s cerkvenim in svetnim petjem na vseh prireditvah. Zadnjo nedeljo v aprilu imamo po očetovi smrti vsako leto »Markovo nedeljo« (oče je to – zaslužil!) kot dan slovenske pesmi s koncertom naših najlepših pesmi. Prvo leto po njegovi smrti sem pripravil večer njegovih priredb narodnih – 22 smo jih zapeli in jih imamo shranjene »za potomce na tujem v Mendози« na magnetofonskem traku.

Posebno poslanstvo ne le v verskem, temveč tudi v kulturnem smislu vrši naš zbor neštetokrat naprošen za sodelovanje pri tukajšnjih cerkvenih slovesnostih. Tako je n.pr. ob smrti Janeza XXIII tukajšnji škof naprosil, da je naš zbor pel pri pontifikalnem rekviemu, ker »se sicer nima na koga obrniti,« da bi s takšnim razumevanjem liturgije in kvalitetnim petjem mogel izpolniti to nalogo.

Slovinci smo prav po svojem pevskem zboru postali tu v Mendози poznani v najširših krogih. Veste, kakega nacionalnega kulturnega šovinizma tu ni! Za nas je bil to res povsem »nov svet«. Ljudje domačini so nam koj v začetku čestitali, če se nam je n.pr. v trgovini posrečil kak španski stavek, da so vedeli, kaj hočemo.

Za najmlajši naraščaj imamo reden slovenski šolski tečaj. Seveda – veliko ni! A Bog daje svoj blagoslov dobri volji in požrtvovalnosti.

Skozi petnajst let sem tudi sam vodil Dijaški krožek za mlade slovenske študente, da sem jim skušal dati »iz sebe«, kar sem imel, da bi jim vsadil v srca in duše našo dediščino, da bi jim ostala za tiste čase, ko nas pregrne »tujja zemljica« in bo na njih ramenih ostala odgovornost, da izroče to dediščino poznejšim rodovom ... Proces »transkulturacije« je seveda prej ali slej neizogiben. Ali: v nas in naših otrocih se pretaka slovenska kri in te ne moremo in ne smemo zatajiti. In le s to lahko tudi prispevamo – kot upoštevani in priznani Slovenci – k napredku naše nove domovine in posredno seveda tudi k slovesu naše prave domovine Slovenije!

Ne morete si misliti, kaj pomeni pojem »zdomstva«! Je križev pot! A kdo pa rajža skozi življenje brez njega? Toda »sub specie aeterni« se od časa do časa človeku povrnejo svetli trenutki in za bliskoviti hip »razume« vso to skrivnost ...

Jaz vsaj gledam na to naše zdomstvo s tega vzvišenega vidika! »Politikastrstvo« je daleč od mene! Vem pa, da se »Bog ni slučajno zmotil« in nas poslal na ta konec sveta! Tudi tu moramo – kot Slovenci! – izvršiti svoje kulturno poslanstvo! In to – kot zavedni Slovenci, ker sicer – nismo vredni počenega groša!

Da je poleg tega »kulturnega« življenja na dnevnem redu tudi »družabno« v ožjem pomenu besede, se razume. Slovenski dom je še v nekem smislu naš – »dom«!

Na Miklavževo vsako leto pride Miklavž na obisk med našo mladež. Tedaj mu deklamirajo in zapojejo otroci iz našega šolskega tečaja. Tudi za sklep leta je vselej kaka prireditev, igrice ali kaj podobnega.

29. oktober je naš narodni praznik in dan slovenske zastave; tudi priložnost za primerne programe, zlasti z našo pesmijo.

Vsekakor to drži: dokler bomo imeli tu svoje slovensko bogoslužje in svoj Dom, kjer se bo razvijalo zgolj slovensko življenje, tako dolgo bomo lahko govorili o »pomembnem« delu našega narodnega telesa; čeravno je tudi še tako oddaljen in osamljen poedinec tudi vreden vse pozornosti in nege! V nekem oziru še toliko bolj!

Prav tako menim, da je nujno potrebna takale povezanost med nami, da si pripovedujemo, kako eni in drugi, na enem in na drugem koncu sveta živimo. Mislim, da se medsebojno drug drugega podpiramo!

Osebnost sem – bi dejal – svoj življenjski tek v glavnem dovršil. Bog mi je dal

štiri sinove. Kot berač in izgnanec sem šel v neznani svet z njimi – najmanjši je imel 18 mesecev, ko smo šli na pot. Pa sem le vzdržal – v začetku z najtršim težaškim delom (enako kot rajni oče!). In danes so vsi štirje že na lastnih nogah in z lastnimi družinami. Najstarejši je inženir agronom in poleg tega »študijski« sekretar na tukajšnji agronomski fakulteti. Dal mi je že tri vnučke in eno vnučkinjo. Poročen je s Slovenko, profesorico za pedagogiko in psihologijo.

Drugi je arhitekt – končal na fakulteti v Cordobi. Poleg privatnega dela je provincijalni direktor javnega gradbenega dela, kjer revnejši sloji v združenem sodelovanju pod državnim vodstvom sami sebi grade lastne hišice. Istočasno pa skupina mladih strokovnjakinj skrbi za vzgojo in pouk v higijeni ter družabnih odnosih med temi revnimi družinami. Zelo lepo socialno delo!

Ima sinčka in hčerkico. Poročen je istotako s profesorico psihologije in pedagogike. Samo da je prva končala študije na jezuitski univerzi, ta pa na naši državni.

Tretji je zdravnik. Trenutno je na delu v Čile, kjer se specializira v kirurgiji. Ta je šele nekaj mesecev poročen s tukajšnjo domačinko španske in irske krvi. Pa že za silo tolče tudi po naše, ker ima vso voljo, da se vživi v naše okolje.

Imamo n.pr. tu že mešane zakone, kjer je tukajšnja domačinka profesorica in ima pri Slovencih predavanja v slovenščini. Je bila moj gost in je nisem prepoznal po govorici, da je tujka.

Četrti je ekonom. Končal je tukajšnjo ekonomsko fakulteto, poleg tega še poseben tečaj po konvenciji med našo, čilensko in čikaško univerzo. Delal je nekaj časa na Fakulteti in v Državnem Federalnem svetu za razvoj in napredek. Zdaj je pa v Kaliforniji kot štipendist Organizacije ameriških držav (OEA) z nalogo, da se specializira v problemu našega teritorija z gospodarskega vidika za preskrbo vodnih naprav, kar je tu vitalnega pomena! Poročen je s sestro arhitektove žene – tudi profesorico, za angleščino, in imata hčerkico Tatjano

Tako sem obdarjen že s sedmimi vnuki! ... Pa smo šele dobro – začeli! - - -

Sam imam zdaj službeno mesto v Centralni univerzitetni knjižnici. Sem šef oddelka za mednarodno izmenjavo publikacij in pa hemeroteke. Zraven pa še hodim v agronomsko knjižnico in urejam ter vzdržujem hemeroteke.

Začetek je vedno težak! Jaz sem trikrat – začel v svojem življenju! Prvič doma. Potem v begunstvu in v tretje v novi domovini. Vselej – iz nič. Pa imam danes iz lastnih žuljev in prispevkov dobrih sinov lep lasten dom in se ne bojim starosti! Da mi jo le Bog da ob številnih vnukih!

Prof. Pavlovčič živi v Córdoba. Je tudi v medicinski knjižnici. Naslov: Prof. Roman Pavlovčič: Rocca 276 - Barrio Jofré Sur; Córdoba - Argentina. Ima dva sinčka. Živi pa precej osamljeno življenje. Tam ni toliko Slovencev.

Od Vaših sošolcev: Ašičeva Renata je sestra žene mojega najstarejšega sina; živi poročena s Kozino Matijem, ki je bil dve leti pred Vami. Je advokat v Kanadi.

Božnar Marija je poročena s Snojem (iz lagerja se ga boste spomnili kot risarja). Sevškova se je menda vrnila domov. Od profesorjev je Jeglič v Sev. Ameriki. Logar Vinko v Buenos Airesu. Katehet Luskar na Koroškem. Majcen Jože v Buenos Airesu. Dr. Puc v Sev. Ameriki. Toliko na kratko.

Nekaj sem Vam menda natrosil novic in obudil spominov! Če Vi koga mojih prijateljev srečate, mu pa tudi povejte, kako živim, zlasti Milanu Grošlju! Kje so mariborski časi!

Ponavljam Vam, dragi prijatelj: zdomstvo je – križev pot! A včasih razmišljam o vsem in ponavljam, kar sem eno leto našim mladim za njihove letne mladinske dneve dal kot običajno geslo: Kje, domovina, si? Silna, brezmejna si, v daljo kot seme razsipaš svoj plod. - - -

Oglasite se še kaj! Vedite, da mi bo v veliko zadoščenje in veselje, če bomo ostali vsaj v pisarjenju povezani!

*Bog naj Vas v družini blagoslavlja
za novo leto!*

Bajuk

VSEBINA

POSVET O SLOVENŠČINI V VISOKEM ŠOLSTVU IN ZNANOSTI DVORANA SAZU, 6. MAREC 2013

Uvodni prispevki

Niko Grafenauer: Spraševanje o slovenskem jeziku

Tadej Bajd: Materni in tuji jezik na univerzah

Marko Snoj: Razmišljanje o jeziku visokega šolstva in znanosti v Sloveniji

Prispevki za diskusijo

Peter Gosar: Materinščina in jezik visokega šolstva ter znanosti

Matjaž Kmecl

Alojz Kralj: Slovenščina v visokem šolstvu, akreditacija in konkurenčnost

Jože Maček

Janez Orešnik: Pripombe h gradivu za posvet o slovenščini

Boris Paternu: Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti

Miha Tišler: Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti

Jože Trontelj: O etični rabi slovenščine v šolstvu in znanosti

Saša Vuga: O jeziku. Ali – kot svinja z mehoma (naslov ni izzivalen, kaže zgolj na ravnanje)

Mitja Zupančič: Prispevek k razpravi o uporabi slovenščine v visokem šolstvu in znanosti

Boris Paternu: Evropa govori v razklanem jeziku

Kajetan Gantar: Kakšno osiromašenje!

Janko Kos: Vprašanje slovenščine

Sklepni poudarki

RAZPRAVE

Janko Kos: Sociologija slovenske literature: ljudsko slovstvo

Zinka Zorko, Anja Benko: Narečna členjenost v govorih štajerskih Slovencev v Avstriji

Varja Cvetko-Orešnik and Janez Orešnik: Natural Syntax: Exemplification

Kajetan Gantar: Dve pismi Božidarja Bajuka

10,00 EUR

9 770560 292009